PHILIPPI M. RENAZZI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

Matematica specialmente come quello di un loro inestimabil Collega. Ma io nulla dubito della sua accettazione in quanto La prego; sapendo aver ben' Ella bontà maggiore, per non disprezzare anche le minime offerte, e le picciole testimonianze, peraltro sincere, di rispetto, e di stima parziale, che ha l'onore di renderle chi si ripete costantemente

Di V. S. Illma, e Rma.

Dmo Obbl. Oss. Servo
GIUSEPPE SALLUSTJ.

PHILIPPI M. RENAZZI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

PHILIPPI M. RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

LIBER SECUNDUS

DE POENIS GENERATIM

Editio Nuperrima *Tertia* Romana et *Septima* Italica ab *Auctore* recognita, novisque *magni momenti* adiectionibus locupletata.

ROMAE 1820.

EX TYPOGRAPHIA PII CIPICCHIA.

Superiorum permissu.

PRAEFATIO.

Quoniam, ut inquit M. Porcius Cato apud Livium, (Lib. xxiv. cap. 4.) morbos necesse est antea cognitos esse, quam eorum remedia; sapienter idcirco Medici, quorum ars in corporis humani valetudine conservanda et restituenda versatur, priusquam generalem remediorum tractationem instituant, de morbis generatim quaerunt, eorumque theoriam persequuntur. Ac siquidem delicta sunt veluti morbi, quibus Civilis Societas sanitate spoliatur; operae pretium erat, ut Nobis Criminalem Scientiam, quae id illi exhibet, quod praestat humano corpori Medicina, (V. Praef. Lib. I. init.) tradere aggressis a generali explicanda Delictorum theoria ejus esset tractatio exordienda. Quod cum primo Libro Elementorum Juris Criminalis, qui in publicam lucem emissus est, jam praestiterimus; necessarium nunc esse videtur, ut hoc altero libro de Poenis generatim agamus, quae instar remediorum ad reparandam, tuendamque Civilis Societatis salutem criminibus fractam afflictamque adhibentur.

Quamquam, ut verum fatear, diu multumque ancipites fuimus, an Librum, qui modo exit in vulgus, ederemus, susceptumque Opus prosequeremur. Non eram equidem nescius multiplex futurum inter

nostrates hominum genus, quibus, vel probari illud non posset, vel industria nostra laudari. Sed nunquam putabamus fore, ut quos maxime decebat coeptis nostris favere, quibusque ex nostro Opere major utilitas fructusque constare debebat, eos in Nos experiremur iniquos, et male animatos. Alii clam de Nobis detrahere, Nosque familiari sermone in invidiam adducere: audacius alii palam insurgere, et de primo, quem edidimus, Operis Libro non minus inepta, quam malevola judicia evulgare. Fuerunt qui serio indignarentur Farinaccium, de Ameno, *magna apud eos nomina, male a Nobis habitos esse, atque ab illo, quem injuria usurpaverant, dignitatis famaeque loco deturbatos. Mussitabant nonnulli nihil nos aliud egisse, quam* Matthaei, Montesquieu *scrinia expilare. Multis tandem non videbatur ferendum, ut Criminalem, quae viget in Foro, Jurisprudentiam veteri usu receptam, Majorumque auctoritate confirmatam sua sede veluti dimovere auderemus, novisque sententiis labefactare. Itaque oppressi, ut* Tullii *utar verbis,* (de Orat. Lib. III. n. 6.) *opinionibus non modo vulgi, sed etiam hominum leviter eruditorum, silere in posterum erat in animo, et multi sumptus, laboris, molestiaeque provinciam deserere. Ac jam ab expoliendo perficiendoque Opere his patriae ceciderant manus, jam plures, quae in scriniis latebant, schedas dederam ludibria ventis; cum non solum inter Italos, sed apud exteras quoque Gentes priori Libro evulgato longe diversa de eo et publicis, et privatis litteris accepimus ferri judicia. Cum autem illis magnopere fuerim recreatus, vereri simul*

coepi, ne, si in suscepto perseverassem consilio, doctissimorum gravissimorumque Virorum, qui me ad prosequendum Opus vehementer hortabantur (1), *parum revereri auctoritatem, monita praeterire non modo inurbane, sed etiam superbe viderer. Quare dubitandum amplius non fuit, quin Operi manus iterum admoverem, et alterum hunc Librum publicis juris facerem. Nam quod spectat ad eos, qui*

---

(1) Praeter Eruditissimos Diarii Pisani Florentinos, Gallos, Germanos Litterariarum Ephemeridum Scriptores, inter eos, quibus visum fuit Nos ad incoeptum perficiendum Opus incitare, eminuit Illustr. March. Bernardus Tanucci, Vir doctrina, gratia apud Potentissimum Regem, et rei gerundae publicae dexteritate notissimus. Cum enim tunc ultro idonea mihi occasio occurrerit priorem jam editum Operis Librum, ad eum mittendi, Epistolam elegantissimam mihi dedit, quam diu in scriniis meis latentem, nunc opportunitas praesto est foras proferendi, edendique.

Bernardus Tanusius.

Philippo Renatio Antecessori S. — Quod me donatum volueris Elementis tuis Juris Criminalis, jamdiu absentem ab orbe litterario, et subselliis Judicum, gratias habeo, atque ago quantas devinctissimus possum: Utinam referendis tempus, et vires subveniant. Legentem plausus ab incoepto ad imum comitatus est. Novam lucem, novum Opus, idque solidum, perspicuum, elegans, et Geometrico fluxu procedens comperi. Quam ob rem sicut in Jurisprudentia pecuniae, et munerum Alciatum, Fabrum Averanium unos; sic in Iurisprudentia morum Te unum Italorum habendum, praedicandum censeam. Gratulor ergo Tibi, gratulor Italis: Te vero etiam atque etiam rogo pergas, ornes haec studia; referas, restituas pro virili rem literariam Italiae, cui tot Barbari aut invident, aut obtrectant. Vale. Dat. in Praetorio Herculanensi XIV. Kal. Januar. M. D. CC. LXXIIII.

de Nobis obloquuntur, ipsorum obtrectationibus fit, ut magis capiamus animos, quam despondeamus. Quippe id foret non bene actae rei, ut quisquis facile intelliget, perspicuo indicio, si nostri omnes silerent, nemo Nos carperet. Quae autem ab uno vel altero in vulgus emissa sunt parum aequa, invida etiam fortasse judicia, minime commovere Nos debent. Nihil enim aliud ea probant, nisi illos, qui eadem tulerunt, a Nobis diversa, ne quid dicam asperius sentire. Sed qui pro Farinaccio, de Ameno, *tanquam pro aris focisque pugnantes, criminantur Nos injustam de illis audacemque dixisse sententiam; ii si, Rabulae, ut plerique, contemnendi, si aliqua, ut nonnulli, doctrina exculti cum* Quintiliano (Inst. XI. 3.) *rogandi, ne vitio malignitatis humanae extollant vetera, recentia fastidiant. Nostris porro laudibus vel imprudentes inserviunt, qui dictitant* Matthaeum, Montesquieu *a Nobis esse expilatos. Quandoquidem eo ipso fatentur Nos iis usos fuisse ducibus atque magistris, quod magna est in laude ponendum. Quamquam, cum illorum Libri in manibus omnium versentur, unusquisque poterit eos cum Opere nostro conferre; et tunc demum statuere; an plagii crimen jure ac merito Nobis possit inferri. Quod si Criminalem Jurisprudentiam, quae viget in Foro magna ex parte improbavimus, aliquando vel ridiculam, vel crudelem, vel denique erroribus implicatam esse tradidimus; id non juvenili quodam novitatis amore incensi egimus, aut contemptione veteris receptaeque doctrinae; sed necessitate impulsi, verique stu-*

dio, quo tenemur, coacti. (1) *Quid ne, cum omnes fere Europae Gentes, eae etiam quae recentius ad*

---

(1) Cum primum haec scriberemus publicae Ephemerides (*V. Notiz. del Mondo N. XI. 5. Feb. 1774. Gran. Russia – Pietroburgo 21. Decemb.* – evulgaverant praecipuasquasdam Jurisprudentiae Criminalis, maximique momenti Quaestiones a Moschae Magistratibus propositas, nimirum.

„ 1. Qual sia l'origine delle pene corporali, e quale il fondamento del diritto di punire. „

„ 2. Quali siano i mezzi migliori per iscoprire il delitto, e quali le prove necessarie per convincere il reo. „

„ 3. Se i tormenti offendono i diritti d'un Cittadino carcerato, e se l'uso di dar la Corda convenga allo scopo, che si deve avere nel far le leggi, le quali hanno per base fondamentale la severità la più equa? „

„ 4. Se le pene debbano essere proporzionate ai delitti, e come regolarsi per conservare una tal proporzione? „

„ 5. Con qual regola si debba giudicare dell' enormità di un delitto? „

„ 6. Se i Supplizj Capitali siano assolutamente necessarj per mantenere il buon ordine nella Società? „

„ 7. Quali siano le pene le più opportune per ogni genere di delitto? „

„ 8. Quali siano i mezzi migliori per prevenire efficacemente i misfatti nella Società? „

Tunc questiones has pene omnes a Nobis ex professo ad examen vocatas, et definitas notavimus. At postquam nostrum hoc Opus non inter Italos solum, sed etiam extraneas inter Gentes late diffusum est, plures ubique in lucem prodierunt Libri, nonnulli Poenales Codices sunt promulgati, quibus nostrae de Poenis theoriae illustrantur atque adsciscuntur.

humanitatem doctrinamque sunt formatae (1), *nihil prius nunc habeant, quam ut Criminalem Jurisprudentiam illustrent, corrigant, a veteri situ et squallore in novam lucem dignitatemque revocent, apud nos solum, qui reliquis sapientia, cultu, humanitate certe non cedimus, ea sordibus redundabit, neglecta jacebit, erunt qui doleant coli, emendari, expoliri? At vero si ulla est Scientia, quam hominum magis intersit puris manibus contrectari, et omni errore depulso, barbarieque detracta castam integramque florere, ea certe est Criminalis Jurisprudentia. Nam ut a Medicina corporis humani membrorumque, quibus coalescit, conservatio; ita a Criminali Jurisprudentia Reipublicae salus, Civiumque securitas pendent. Itaque potius quam querendum, quod Criminali Jurisprudentiae, quae viget in Foro, dicam scripserimus, videbatur de nobis esse benemerendum, qui nulla vel praemii proposita spe, vel laudis cupiditate incensi, sed studio solum publici boni Scientiam adeo gravem necessariamque post nonnulla alia clarissima Ingenia ausi sumus ad trutinam revocare, primique tentavimus nova ratione exponere, et universim, ac certo ordine tractare. Nemo ergo sit amplius, qui hujusmodi quaerimoniis deterritus a nostro Opere ab-*

---

(1) In *Neapolitana* hujus nostri Operis editione sequentem hoc loco *Claris. Adv. De Ferrante* notationem apposuit. *Homunciones hosce satis flagellavit lepidissimus Swift*, ubi de profundo περὶ βάθους *anglice scripsit, inimicos nempe sensus communis, et magis profundum tangere, si loquendo, ne dum ab aliis intelligantur, sed ne se ipsi quidem intelligant.*

horreat. Tyrones, quique in Criminali Jurisprudentia addiscenda versantur, cogitent nihil magis obesse iis, qui proficere volunt, quam veri lucem excutere, aut reformidare: qui vero illi exercendae jam vacant, ne graventur multa, quae imberbes didicerunt, nunc perdere, et novam solidioremque doctrinam purioribus e fontibus haurire, et profiteri. Beatus enim, quemadmodum Plato *apud* Ciceronem *gravissime pronunciavit*, (de Finib. V. 21.) *cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, verasque opiniones assequi possit.*

Ceterum hoc altero Libro Elementorum Juris Criminalis, quem nunc evulgamus, diligenter curavimus illorum, qui aequitatis doctrinaeque laude commendantur, monitis obsequi, praeceptisque parere. Quantum enim malevolas, vel injustas reprehaensiones contemnimus; tantum contra gravia, et incorrupta aequorum sapientiumque Virorum judicia reveremur, et sequimur; quandocumqae parati errores, in quos incidisse nos admonebimur, ingenue fateri, lubenterque corrigere. Hinc ut morem geremus doctissimis Germanis Litterarium Ephemeridum Scriptoribus, stylum contraximus atque remisimus, et in exponendis principiis faciliorem, communique captui magis accomodatam rationem inivimus.

Quae cum ita sint, jam in eam adducimur spem, ut alter hic Liber mature a Nobis digestus, seduloque expolitus, illorum votis respondeat, quibus nostrum Opus acceptum probatumque est, quique publicis et privatis litteris Nos ad illud naviter prosequendum humanissime excitarunt. Neque ve-

ro, si ex merito res aestimetur, nemo esse deberet, cujus hoc alio ingenii qualiscumque nostri foetu gratiam non ineamus. Nam Libro, quem edimus, argumentum pertractatur a Nobis, quod licet natura sua asperum, plenumque terroris; quotidiani tamen est usus, magnopere necessarium et adeo grave, ut omnium ejus debeat interesse. Re enim vera Poenae, de quibus in eo agitur, sunt veluti anchorae Civilis Societatis vinculum, ratio, basis publicae privataeque salutis, quae sine illis diu vigere non posset. Nam si tollas metum poenarum; jam omnis vitae diligentia auferetur; (V. Cic. Tusc. Qu. IV. 20.), *nulla erit satis valida ratio humani ingenii compescendi nequitiam, homines a delinquendo terrendi, impellendique ad mutuam pacem fovendam, et conservandam. Itaque qui praesunt Rebus publicis, gubernant Civitates, nullum habent, ut terribilius potentiae instrumentum, quo possunt abuti; ita validius paratiusque subsidium ad publicam privatamque salutem tuendam, quam Poenas, quibus juste, opportune, prudenter, aequa proportione in crimina indictis, Deliquentibus irrogatis, Civium securitati prospicitur, comunisque tranquillitas conservatur. Poenae autem debent Cives omnes magna afficere cura, et sollicitos vel maxime habere; ne si rei, ultra modum illis afficiantur, si vero insontes, easdem inique et immerito subeant.*

Etsi porro de Poenis innumeri fere, et civilium et criminalium rerum Scriptores prolixe disseruerint; nullum tamen est argumentum, quod magis adhuc indigeat illustrari. Quamobrem pro modulo ingenii nostri dedimus operam, ut ex veris

principiis solidam genuinamque derivaremus Poenarum theoriam, eamque, quod hactenus factum, nescimus, suo in lumine collocaremus, unoque veluti sub aspectu Lectoribus nostris exhiberemus. Forsitan, quo intendimus, scopum nequaquam attigimus. Sed si, ut inquit Ille, errorem aliquem indicare majoris est momenti, quam veri quidpiam detegere, atque proponere (1); *aequis bonisque rerum aestimatoribus punctum omne tulisse videbimur. Cum enim nescio quo fato multae circa Poenarum naturam, fines, quantitatem traditae sint falsae sententiae, inolitae receptaeque praejudicatae opiniones; nihil Nobis cordi fuit magis, quam eas, quantum licuit, patefacere, corrigere, impugnare, depellere. Praesertim vero meminimus Nos homines esse, qui de Poenis disserimus, et ab hominibus in alios homines Poenas dictari, atque infligi. Nemo ergo mirabitur, si doctrinam ubique profiteamur a crudelitate alienam, amicam humanitati. Ac sane ut clementia non dedecet eum qui fert, et exequitur Leges poenales; ita nec illum quoque, qui de Poenis scribit. Quamvis porro hac in parte nimium fortasse ingenio indulserimus nostro, vel errore decepti fuerimus; confidimus tamen hujusmodi erroris veniam ab iis quoque fore laturos, quos errasse Nos vel maxime interesset. Quod si nihilominus sint, qui Nos velint omnino erroris redarguere; malumus lenitatis, quam saevitiae ab eis accusari.*

---

(1) *Demontrer une erreur, c' est plus que decouvrir une verité.*

LIBER SECUNDUS.

QUI EST

DE POENIS GENERATIM

CONSPECTUS.

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

LIBER SECUNDUS.

DE POENIS GENERATIM.

CAPUT I.

Poenae Etymologia, variaeque acceptiones.

I. *Poenae nomen unde derivet.*

1 De Poenis disserere ingredientem hoc altero Libro Elementorum Juris Criminalis, non solum decet sed etiam oportet quid Poenae nomine veniat, in antecessum investigare, et definire. Nam plerique Jurisprudentium, qui hactenus de Poenis tractarunt, non adeo clare, et distincte hujus vocis significationem praefinierunt. Ut germanus ergo Poenae sensus statuatur, ejus etymologia quaerenda, et enucleanda est.

2. Poena, ut docemur ex iis, quae *Cato*, aliique veteres tradiderut Scriptores, videtur απο τȣ πονειν deducta. Quippe poena a Graecis ποινη dicitur; ita ut errent, qui latinam etymologiam huic

vocabulo affingunt. Qua in re a *Quintiliano* irrisus est *Varro* ipse originis latinarum vocum indagator alioquin solertissimus, qui Poenam a *puniendo* vel *ponendo* dictam scripsit, (*Lib. IV. de Ling. Lat.*) tamquam id esset quod peccatum sequitur, quasi pone peccatum, quod tamen a *Varrone* excogitatum est non ineleganter. Graecis porro ποινὴ animadversio, supplicium; malum est, quo quis ob crimen afficitur: Idipsum igitur vox Poenae (1) significat apud Latinos, (V. *Hadr. Turneb. Com. in Var. ad not.* 42.) qui eam a Graecis mutuati sunt.

II. *De vocibus* Fraus, *et* Multa.

1. Sed prima Urbis aetate Quirites ad poenam significandam *Fraudis* nomine utebantur. Veteres enim, ut testatur J. C. *Ulpianus*, fraudem pro poena ponere solebant. (*Dig. lib.* 21. *tit.* 1. *leg.* 23.) Quod praecipue receptum, et usurpatum in Legibus. Celebre est sequens fragmentum LL. XII. Tabularum: *Si se telo defensint* (fures) *quiritato, en-*

(1) Poenae vox in oratione varios habet, et elegantes usus. Dicimus enim poena aliquem afficere, poenam alicui irrogare, in aliquem statuere, constituere, excogitare. *Cic.* sæpe *Liv. Terent.* pœnas exigere, poscere, petere, repetere ab aliquo. *Plin. Sallust. Cic. Virgil.* dare poenas, *pagare il fio. Cic. Epist. ad Attic. IX.* 10. Et eodem sensu poenas pendere, dependere, persolvere: poenam subire, sufferre, sustinere, *soggiacere al gastigo. Cic. Catil. II.* Capere poenas pro aliquo, id est subire. *Sallust. de Bel. Jugurt.*

doque plorato; *post deinde si caesi escint*, *sine fraude esto*, (V. *Gothofr. ad LL. XII. Tab.*) scilicet sine poena, impune, vel sine periculo poenae. (1) At posteriores Leges, novaque edicta fraudem a poena subtilius distinxerunt; (2) adeo ut, quemadmodum idem scribit *Ulpianus*, aliud nunc fraus sit, „ aliud poena. Fraus enim sine poena esse potest, „ poena sine fraude esse non potest. Poena est no- „ xae vindicta; fraus et ipsa noxa dicitur, et quasi „ poenae quaedam praeparatio. „ (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *leg.* 131.)

„ 2. Inter *Multam* (3) vero et poenam valdè interest „ ut laudatus J. C. pergit exponere „ cum „ poena generale sit nomen omnium delictorum coer- „ citio; multa specialis peccati, cujus animadversio „ hodie pecuniaria est. Poena autem non tantum pe- „ cuniaria, verum capitis, et existimationis irrogari

(1) Elegantiori etiam latinae linguae aevo *fraus* pro poena quandoque adhibita occurrit. *Horatius Carm. Saecul.*

„ Cui per ardentem sine *fraude* Trojam
„ Castus Æneas Patriae superstes
„ Liberum munivit iter.

Sine fraude, id est sine poena, absque periculo poenae.

(2) Quamquam verosimile est in Leg. Julia, et Papia, quae plura capita complectebantur LL. XII. Tabularum adhibitas formulas „ *sine fraude sua capito*: „ *sine fraude sua ne liceto*: V. *Cujac. in Leg.* 131. *Dig. de V. S. Tom. VIII. Oper. pag. mihi* 585.

(3) Multa, non *Mulcta* scribendum esse *Manutius* in *Ortograph.* aliiqui notarunt; et in *Pandectis Florentinis* multa legitur. De ea *Cap. XI.* hujus Libri iterum sermo redibit.

„ solet. Et Multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui „ multam dicit: poena non irrogatur, nisi quae quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic de„ licto imposita est; quin immo multa ibi dicitur, ubi specialiter poena non est imposita. „ Nullam tamen poenam inter et multam faciebat differentiam *Labeo* celeberrimus Augustae aetatis Jurisconsultus, cujus hoc extat effatum „ si qua poena est, multa est; si qua multa est, poena est „ Sed acriter reprehenditur a *Paulo* altero Romano J. C. (*Dig. cit. loc. leg.* 244.) et tacite ab *Ulpiano* impugnantur, qui hanc fortasse ob caussam mox relatis verbis Multae et Poenae discrimen latissime persequutus est.

III. *Variae vocabuli Poenae acceptiones.*

Verum enim vero Poena, ut in omnibus fere contingit nominibus, non solum apud reliquos Latinos Scriptores, (1) sed etiam apud Jurisconsultos varie accipitur, pluresque habet diversas significationes. Ac Jurisconsultis quidem Romanis, quos sequuti sunt reliqui posteriores Justinianei Juris In-

(1) Poena a Latinis Scriptoribus interdum sumitur pro *furia*, *Virgil. in Culic. v.* 217.„ Et flammas, et saeva quatit mi„ hi verbera *Poena. Valer. Flac. L.* 1. *v.* 796. Ultricesque „ Deae, Fas, et grandaeva Sororum *Poena* parens. „ Item *pro* „ *quacumque calamitate. Lucan. lib.* 7. *v.* 105.„ Mors ulti„ ma *poena* est. Tandem pro labore, *pena*, *travaglio*. *Ovid.* „ in *Epigr. Amor. pref.*

„ Ut jam nulla tibi nos sit legisse voluptas. „

„ At levior demptis, *poena* duobus erit. „

terpretes, Poenae nomen tam late patet; ut ab eis aliquando pro culpa sumatur, et generatim pro quacumque coercitione, noxaeque vindicta. (*Dig. lib.* 46. *tit.* 1. *leg.* 73.) Itaque usuram tunc comprehendit; et usura quandoque Jurisconsultis poena dicitur. Poenae siquidem nomine venit etiam apud illos quidquid ultra sortem, et rem principalem exigitur, seu quidquid est extra rei persequutionem. (*Dig. lib.* 9. *tit.* 2. *leg.* 11.) Multa item poenae nomine intelligitur a J. C., qui nomen istud insuper pro ultione accipiunt. Denique poenam conventionalem illam vocant Jurisconsulti, ad quam solvendam se sponte quis obligat. (*Mysinger. in tit.* 6. §. 12. *lib.* 4. *Instit. n.* 2.)

IV. *Quo sensu heic Poena sumatur.*

1. Ceterum variae hae modo relatae nominis Poenae acceptiones, quae ab antiquis recentibusque Jurisconsultis usurpatae inveniuntur, in privato Jure locum obtinent; nihil vero pertinent ad Jus Criminale. Jure siquidem Criminali Poena in proprio dumtaxat, germanoque sensu sumitur, quem ejus etymon indicat, atque praesefert; Unde Nobis, qui Elementa scribimus Juris Criminalis, nihil aliud est Poena, quam animadversio, supplicium, malum quo quis afficitur propter Delictum (§. I.) seu ut loquitur J. C. *Ulpianus* „ Poena est omnium de„ lictorum coercitio. „ (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *leg.* 131.)

2. Quoniam vero superiori Libro Delicta generatim consideravimus, oportet ut statim nunc al-

tero hoc Libro, quemadmodum initio proposui, (*Prolegomen* §. XXIII.) Poenas quoque generatim instituamus spectare, quibus quis afficitur propter delicta. Sed vix, ac ne vix quidem Poenarum natura, quae in primis examinanda esset, ac perspicienda, cognosci potest; nisi prius earumdem origo investigetur, atque inveniatur. Neque enim cujusvis rei indoles clarius elucet, quam ubi ante innotuerit, unde res ipsa derivet.

CAPUT II.

De Origine Poenarum.

I. *Quotuplex origo Poenarum.*
II. *Humanum ingenium proclive ad injurias.*
III. *Obligatio Interna parum efficax est ad homines continendos.*
IV. *Quaenam potior ratio hominum compescendi nequitiam; seu de Obligationis Externae vi, ac necessitate.*
V. *De Bello in statu Naturae.*
VI. *Caussae introducendi, sanciendique Poenas in Statu Civili.*
VII. *Quemadmodum in eo jus natum, constitutumque puniendi.*
VIII. *Unde tanta ubique Poenarum profecta varietas.*

I. *Quotuplex origo Poenarum.*

Cum multae sunt de Poenarum origine pervagatae opiniones, tum ea recenter coepit latius serpere, quae statuit Poenas potentium hominum credulitate

repertas, invectasque fuisse. Ac certe cum non alii magis soleant ad iram esse veloces, quam qui se caeteris intelligunt vi potentiaque praestare; proinde non adeo inepte quis conjiceret poenas iis acceptas ferri debere, qui illatas sibi inferendasque ulciscendi injurias cupiditate ardebant, ac vi potiebantur. Sed quamvis sic forte revera contigerit; constat nihilominus in ipsa humani ingenii indole genuinas, aequasque caussas latere, cur primum inventae poenae, et cur tamquam necessariae justaeque usu fuerint in Civili Statu receptae. Nec sane humani ingenii indole inspecta finis unquam potuisset obtineri, propter quem homines coaluerunt in Civiles Societates, neque hae proinde diu incolumes viguissent, nisi in eis proditae essent poenae, communique Sociorum consensu usus ipsarum inductus, et jus traditum ac definitum easdem sanciendi, et irrogandi. Sunt enim Poenae, ut scite eleganterque inquit *Demosthenes* (*Orat. in Mediam.*) anchorae Reipublicae, quibus ea veluti navis criminum jactata procellis retinetur, et adversus illarum impetum confirmatur. Quare ut indoli humani ingenii caussae insunt, quibus conficitur jus fasque esse poenas sancire, et irrogare; ita a Civilium Societatum natura fineque poenarum infligendarum necessitas, ususque profluxit. Ab utraque ergo re, et indole nimirum ingenii humani, et Civilium Societatum natura fineque Poenarum origo (1) est repetenda

(1). Ut delictorum origo alia ipsi Homini congenita, quatenus capax est delinquendi, alia cum Civilium Societatum institutis-

da. (1) Natura profecto, finisque Civilis Status haud necessario poenas sanciri postulasset, si indoli humani ingenii caussae non inhaesissent, cur poenae in-

---

ne confunditur, quatenus in iis proditae Leges atque sancitae (Lib. I. Cap. II.); ita duplex statuenda origo Poenarum, altera ab ingenii humani indole proficiscens, altera a Civilis Societatis natura, et necessitatibus promanans. Utramque nova luce illustrare, unoque sub aspectu proponere hoc Capite conabimur, haud dubitantes, quin eruditi Lectores nostros ab alienis gressibus opportune sint distincturi.

(1) Ex nostro hoc systemate scitissime a Nobis elici necessitatem Poenarum notat saepe laudatus *De Ferrante*, sed non item earum justitiam. Hanc porro *ab interna* ille *repetendam esse Lege* scribit, *qua quisque*, *quamvis* nequam, noscit pro quacumque facto illicito poenam esse luendam in quocumque statu sit sive naturali sive civili; in utroque statu semper Creatori perfectissimo, qui legem hanc naturalibus hominum tabulis insculpsit obnoxius, poenis sive temporalibus sive aeternis afficiendus: et erga alios homines in statu naturali jus dat, cui nocitum ulciscendi in statu *sociali Societati ulciscendi*. (*V. hoc loc. Not.* 6.) Verumtamen unusquisque intelligit non heic esse a Nobis quaerendum disceptandumque de justitia *in abstracto* spectata Poenae *in genere*, cur nempe, quomodo et quatenus justum sit ut Poenam quicumque peccaverit, deliqueritque patiatur. Sit utique, ut *Commentator noster* tradit, vel qua alia se haec res habeat ratione, tractatio nostra nunc ad Poenas cohibetur, quae in Civili Statu locum habent. Quaenam autem immediata et proxima caussa sit cur eaedem in Statu Civili justae sint atque habeantur, id dumtaxat ad Nos spectat investigare ac tradere, idque infra luculenter patebit. Sed haec omnia nihil obstant quin semper in genere verum sit, et perpetuo experimento compertum homines Naturae corruptione pronos esse ad sibi invicem nocendum.

troduci, et adhiberi deberent, quemadmodum jam explicare, et paullatim retegere aggredimur.

II. *Humanum Ingenium proclive ad injurias.*

Qui mari vitam compararunt humanam, rem acu tetigisse videntur. Nam veluti naves medios inter fluctus iter homines faciunt; felices qui lem futuri si semper tranquillo coelo veherentur, portumque occuparent. Sed tot numero sunt tamque vehementes affectus, quibus aestuant pectora humana; ut mirum esse non debeat, si eis tanquam ventis agitentur homines, huc illuc errent, impingant in scopulos, in profundum mergantur. Caetera animantia famis, sitis, venerisque stimulo monita, nullis aliis appetitibus commoventur, ceteris cupiditatibus carent. Cum autem iis intra praescriptos naturae limites percellantur, cumque ea facillime possint explere; temere non irascuntur, plerumque non nocent, nisi ultro incitentur. (*Puffend. Dr. de la N. et des G. Liv. II. Chap. I.* §. 6.) Contra homines ventri immaniter saturando prompti, fere semper inflammati libidine, proni ad iras, spe, metu, aemulatione, invidia, pluribus eodem tempore affectibus perturbantur (Lib. II. Cap. II. §. VII.). Non adeo facile ea valent parare, unde suis satisfiat cupiditatibus, quae non naturae necessitate, ut iu brutis animalibus circumscriptae; sed opinione in immensum fere auctae, (1) nunquam possunt omnes

(1) Cum homines non solum appetant praesentia, sed futura

expleri. Quin immo quo magis suis appetitibus satisfaciunt; eis tanto plus irritantur. Itaque ingenio sunt homines ad injurias proclives, ad aliis nocendum veloces, nihil curant ut suis affectibus obsequantur, ac ut cecinit ille (*Juvenal. Satir. VI.*)

Fortem animum praestant rebus, quas turpiter audent.

Hinc assidua inter homines jurgia, contentiones, quae tanto reliquorum animantium pugnis praestant, quod animi celerrima vi ipsi instructi, habent, ut inquit *Aristoteles, arma rationis ad explendas concupiscentias, et libidines, quae non habent alia animalia.* (*II. Politic. VII. 6.*) Profecto a nulla alia re ma-

quoque praevideant, et concupiscant; ideo praeter naturales cupiditates universo generi animantium communes, innumeris aliis necessitatibus premuntur ac exstimulantur, non proditis quidem natura, sed invectis opinione, cujus supra eos maxima est vis. Rationis autem usu seu potius abusu, quo prae aliis animalibus potiuntur, ut vidimus observasse *Aristotelem*, homines fiunt et callidiores ad nocendi artes quaerendas, et ad alios laedendos validiores. Quid ergo mirum si cum tanto ceteris animantibus ingenio viribusque praestent, tanto etiam prae illis sibi invicem possint nocere? Idque eo facilius homines agunt, quo vehementius frequentiusque, quam bruta animantia, affectibus agitantur, quorum plerique non, ut in illis, naturae necessitatibus circumscribuntur, sed opinione creantur, et aluntur? *Nunquam* (feras) *ad nocendum, nisi necessitas inigit*, ut *Seneca* loquitur Epist. 103. *aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet.* Tanta est humani ingenii libido, atque nequitia!

gis est homini metuendum, quam ab hominibus (Lib. I. Cap. XV. §. VI.). Ut enim magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque conjunctione; sic nulla est tam detestabilis pestis, quae non homini nascatur ab homine. *Hic locus*, vere graviterque *Tullius* concludit, *nihil habet dubitationis.* (*Offic. Lib. II.* §. 3.) Docet id namque Historia Generis Humani, quotidiana, et domestica cujusque experientia confirmat. Si pellucidam illam adscitamque detrahas veluti vestem, quam hominis naturae disciplina superinduxit religionis, atque educationis jam libere poteris affirmare:

Unum noveris; omnes noveris:
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, et ira,
Iliacos intra muros peccatur, et extra.

III. *Obligatio interna parum efficax est ad homines continendos.*

1. Sed certe quidem non sine duce procellosum vitae mare Homines navigant. Ratio enim quasi fidus nauta rectorque clavo insidet, navimque gubernat. Verum quid Ratio hominibus prodest, quando eorumdem ut plurimum vitio incuriaque, insurgentibus affectibus, saevientibus, dominantibus, veluti magna cohorta tempestate ea deserit gubernaculum, et homines illis agitati in transversum abripuntur, per vetitum ruunt scelus, omnia perpeti audaces? Ut nude, quemadmodum decet, rem exponam, et vocibus utar, quas adhibent Illi, qui res morales pertractant, *Obligatio interna* parum efficax est ad con-

tinendos homines. Praesto sunt quidem hominibus caussae, a natura ipsa proditae, quibus, ne sibi invicem noceant urgentur, immo contra ut mutuo prosint, impelluntur. Hujusmodi caussas Obligationis Internae nomine complectuntur atque designant rerum moralium Scriptores. (V. *Just. Hen. Bohemer. Jur. Publ. Cap. I.* §. 21. et 22.) ut eas a caussis opportune distinguant Legum censura propositis.

2. Duplex autem est caussa, unde constat Obligatio Interna, de qua Nobis heic disserendum. Ac primo quidem spectanda occurrit *Ratio*, id est facultas illa, qua pollemus, perspiciendi ac metiendi quid ex quaque actione consequens sit futurum, nec non ea intelligendi, quae nostra magis intersunt; quam scientiam experientia comparamus. Etenim experientia nos docet homines vix ac procreati sunt, aliorum hominum auxilio, et opera indigere, ut ea quae natura desiderat, expleta, et cumulata habeant (Lib. I. Cap. II. §. VI.). Sed nunquam homines, ut eis alii opitulentur homines, obtinebunt, nisi horum sibi devinciant animum, benevolentiamque concilient. Quod non aliter consequi possunt, quam diligenter cavendo, ut omnibus prosint, nemini vero noceant. Nam qui vel negligunt prodesse cum possent, vel quod gravius est, se a nocendo non abstinent, tantum abest eos ab aliis amari, juvarique; ut contra in commune odium incurrant, quo nihil perniciosius est, magisque metuendum.

Quem quisque odit, periisse expetit.

Altera porro caussa, qua Nobis Obligatio interna conficitur, est *Commiseratio*, id est facultas, seu potius proclivitas, quam natura hominibus indidit ad mala sibi repraesentanda, quae prae alios pati ac sufferre intuentur. (V. *Sagg. analit. sulla Compassione Parma* 1772.) Et hic quidem alieni mali conspectus, haec miseriarum consideratio animos vexat, molestiamque hominibus affert, qua ut careant, operam dant, ut mala tollantur ab illis, qui eorum pondere opprimuntur. Profecto quid est quod non debeant homines hujusmodi propensioni, qua ad aliena mala commiseranda feruntur? Ea certe potissimum fit, ut homines assuescant cavere, curentque ne alii homines in eo aerumnoso statu versentur, cujus aspectus atque consideratio commiserationem in eis excitaret.

3. Sed ambae hae caussae, quibus Obligatio interna coalescit, parum vis habent ad continendos homines, (1) cohibendumque Ingenium Humanum

(1) Ut veteres omittam, inter recentiores rerum moralium scriptores praecipue eminent *Robinet* in Gallico Opere. *La Nature*; atque duo celeberrimi Angli Philosophi Shaftsbury *Caracteristicks of Mons, Manners, Opinions, Tins. etc.* et Hume *Essays of Moral. Sect. I. and. Add. I.* qui magna vi contendunt inesse hominibus sensum quemdam moralem, seu instinctum, quo ferantur ad colendam virtutem, vitiaque declinanda. Sed quicumque nulla imbutus anticipata opinione hominum naturae, animique humani analysim instituat, commentum hoc esse procul dubio censebit, de quo idem sit existimandum, ac de ideis inna-

ad injurias proclive (§. II.). Quamvis enim Ratio omnium hominum mentes suo lumine illustret; *valeantque homines debito*, ut Wolfius scribit, (*Inst. Jur. Nat.*) *Rationis usu affectibus esse superiores, affectumque impetum saltem intra ultimum actum sistere*; ea tamen homines ipsi fere uti non solent; nisi cum res vacuo animo meditantur, frigidique aestimant atque considerant. Sed, plerumque contingit, ut homines agant aliquo affectu perciti, et inflammati, cujus optatum praesensque objectum fascinat sensus, mentemque excaecat; adeo ut vix, ac ne vix quidem tunc auscultent rationi, et quae consequutura sunt, cernant. Quemadmodum autem misericordia, ingenitaque hominibus pietas consuetudine augetur, et roboratur; ita etiam contrario usu debilitatur, ac pene extinguitur. Generatim quoque verum est, quod verum esse comperimus in singularibus casibus, *lacryma* nempe *nil citius arescere*. Praeter quam quod voluptas, qua quis alteri nocendo afficitur, ut plurimum longe vincit molestiam, quam ei misericordia alieni mali ingeneraret. Hinc adeo sunt homines ad ultionem proclives. Hinc factum, ut olim Graecia omnis in Trojam irruerit, Danaique nec suorum fuerint, nec hostium

---

vis nunc sentiunt, qui sapiunt. Quae autem heic dixi, toties locum habent, quoties nomine sensus moralis quis non intelligat proclivitatem cuique natura insitam ad commiseranda aliena mala, aut utrasque caussas seu elementa superius exposita, unde nobis constat Obligatio interna.

miserti malorum, donec incensa Urbe, Priamique regno deleto *Menelai* injurias ulciscerentur. (1)

IV. *Quaenam potior ratio Hominum compescendi nequitiam, seu de obligationis Externae vi, ac necessitate.*

1. Cum igitur Obligatio Interna aut parum, aut nihil vis habeat ad homines continendos (§. III.); oportuit aliunde rationem quaerere, qua validius efficaciusque nequam eorum compesceretur ingenium, minus fierent illi ad injurias proclives, ab aliis laedendis averterentur. Jam vero si quis hominum naturam aliquantisper consideraverit, statim deprehendet eam sic esse comparatam; ut nulla alia magis re homines excitentur, et commoveantur, quam Dolore, et Voluptate. Sunt namque *Dolor*, et *Voluptas* duae veluti vectes quarumcumque humanarum actionum: eo impellimur, quo trahit sua quemque voluptas; omnia refugimus, quae molestiam afferunt, creantque dolorem. Quippe natura *Felicitatem* appetimus, adversamur *Infelicitati*, quarum in dolore jacet altera, altera in voluptate consistit (Lib. I. Cap. II. §. II.). Est autem Voluptas status ille,

(1) Quod *nimius*, ut inquit, fuerim in hominum ad mutuas injurias proclivitate delineanda, nec non in quotidiana earum vitiosaque immenda consuetudine nihil aut parum auscultandi Rationi, sed ut plurimum adfectibus obsequendi, me mordicus redarguit saepe laudatus *De Ferrante*. (*V. cit. Not.* 6) Etsi Generi humano insita sit ejusmodi proclivitas, et corruptae Naturae vitio vehemens sit adfectuum vis; non equidem reos homines indiscriminatim malos *actu* esse omnes, *semperque* male

in quo jugiter versari homines vellent; ut contra dolor ille status, in quo nollent manere. (V. *Maupertuis Essai de Morale*). Ex quo fit, ut magis percellamur dolore, quam voluptate excitemur. (1) Quando enim voluptate caremus, haud evadimus infelices, id est nondum eo in statu versamur, a quo refugimus, quemadmodum evenit quoties dolore afficimur, sed minus dumtaxat felices sumus. Qui sane concupita aliqua caret voluptate, is fere non desinit aliis, quibus fortasse potitur, effici fruique voluptatibus; ac proinde minus tantum est felix: Contra vero qui suffert dolorem, praesenti eo comprehenditur totus, et opprimitur malo; ut vix, ac ne vix quidem voluptatum illecebris commovea-

---

agere. Pudor aliquando, et amor aliquando virtutis, aliquando decoris famaque cura, saepe supernaturalis efficax vis Religionis homines continent in officio, bonos etiam efficiunt justosque. Sed haec, quae *in specie* dicit, ac praedicari quandoque possunt, nihil officiunt iis quae Nos in genere diximus praedicavimusque de hominum ingenio ad nocendum natura proclive, deque communi agendi more scilicet potius adfectibus obsequendi, quam auscultandi Rationi. Vitia erunt donec homines, quoniam in corrupta hominum natura vitiorum semina latent, quae germinant semper, crescuntque, *mobilia* sunt, et inter se dissentientia, ut *Senecae* verbis utar (de Benef. I. X.) tumultuantur. Nunc adulteria, . . . nunc conviviorum furor . . . cultus corporis nimius . . . . formae curae praeseferens animi deformitatem etc.

(1) Celebre est paradoxon a *Baylio* illustratum *Pensées sur la Comete pag.* 333. 4. *edit.* cujus meminimus *Lib. I. Cap. I.* §. 111 *not.* 1. Equidem assentior Baylio praesentem voluptatem futuro dolori ab hominibus plerumque antepони. Quod ex eo fit, quia nimirum praesens voluptas longe vividius percellit sensus,

tur; (1) ideo re ipsa infelix est. Voluptatum, quas avemus, expertes non adeo jucunde vivimus, quandoquidem earum desiderio vellicamur; sed vivimus sine dolore; neque enim proprie dolor est voluptate carere. Sed cum doloribus afficimur, tunc vero aegram infelicemque agimus vitam, ad interitum properamus. Unde *longe tollerabilius habetur hominibus*, ut recte concludit *Puffendorfius. (De Offic. hom. et civ. lib. 1. cap. 1. §. 14.) carere bono naturae*

---

animumque tangit; quam dolor futurus. Quamquam nihil id prodest *Baylio*. Nam simili plane modo evenit, ut pro declinando praesenti dolore futura repudietur voluptas. Ita qui ne discendi laborem molestiamque subeant, studia negligunt, praesenti incommodo voluptates postponunt, quas docti industriique viri ex scientiarum notitia, mentisque cultu referunt. Neque vero inficias iverim praesentem, quam desiderium voluptatis, genera anxietatem, sic aliquando totum hominem occupare, ut ad mala animum non advertat, quae sequutura sunt voluptatis usuram. Sed quam pauci sunt, quos gravioris alicujus mali minae et repraesentatio non deterreat, quamvis vividissimo voluptatis aestuent desiderio. Itaque pro uno aut altero, qui ut utar elegantissimo ipsius *Baylii* sermone, *emportés par le poids victorieux du plaisir present, se laissent aller a des actions, que scavent bien, qu'entraînent après elle une longue suite d'amertumes*; milleni sunt, quos cogitatio, et praesentia malorum metu percellit, abstrahitque ab iis voluptatibus, quarum delibatio parit dolores. *Sperne voluptates*, sic Natura ipsa homini inclamat, *nocet empta dolore voluptas*.

(1) " Les hommes sont plus sensibles à la douleur, qu'au " plaisirs; la douleur violente fait faire tout sentiment agréable, " lorsqu'un plaisir vif ne peut etouffer en nous le sentiment " d'une douleur violente. „ *L'Espr. Discours III. Chap. 7.*

conservationi non adeo necessario, quam excipere malum ad naturae destructionem tendens.

2. Si igitur homines ita sunt comparati, ut magis dolore perturbentur, quam voluptate alliciantur. (V. *Lock Es. Phil. sur l' Entend. Hum. Liv. II. Chap.* 21.) jam patet non alim esse posse expeditiorem validioremque rationem retundendi fraenandique impetum, quo ad voluptates per fas nefasque quaerendas, ac degustandas feruntur; quam doloris metum eisdem incutere atque ingenerare. Hic autem metus ingeritur hominibus comminatione, et repraesentatione malorum, quae sensus afficiant atque percellant, quaeque eos sint dubio procul mansura, si spe potiundae voluptatis alieno incommodo, et detrimento suas audeant explere cupiditates. Nam et gravior est metus malorum quae declinare non possunt; et homines non aliis plerumque solent malis validius commoveri, et vehementius perturbari, quam illis quae sensibilia sunt, sensusque afficiunt, atque percutiunt. Hujusmodi autem reliquis omnibus potior ratio Hominum compescendi nequitiam a Scriptoribus, qui de moralibus rebus ex dignitate philosophati sunt, *Obligationis Externae* nomine effertur. (V. *Thomas. Fund. Jur. N. et G. Lib. I. Cap.* 4. §. 61.) cujus in aprico hactenus positae vis, atque neccessitas.

3. Equidem scio praeter metum repraesentationemque sensibilium malorum alios esse modos atque rationes, (1) quibus humana nequitia, proclivitasque

(1) Religio, divinum munus, praecipua est hujusmodi aliarum rationum, quibus humana nequitia cohiberi potest, et

ad nocendum (§. II.) compescitur, et refraenatur. Verumtamen illae aut solae satis non sunt ad finem hunc obtinendum, aut non omnes homines aeque tangant, aut demum tanta non pollent vi, ita sunt in promptu, ut velociter, ut valide, ut generatim effectum nanciscantur. Legenti mihi, et meditanti historiam Generis Humani, id animadversione dignum occurrit, quod nempe ad retundenda vitia, hominesque fraenandos, et in officio continendos plus semper Vis, quam Ratio valuit. Nemo fere justus est sine metu. Jus Criminale, cujus Elementa adornamus, evidentissimam praebet hujus theorematis demonstrationem.

---

emendari. Itaque ejus etiam ex hoc capite summa utilitas apud homines, magnus usus in Civitatibus. Sed cum mala, quae comminatur Religio et intelligantur non spectentur, et remotiora sint; idcirco eis homines non admodum commoveri solent, ut excitantur malis sensibilibus, et imminentibus, de quibus heic loquimur. V. *infra Cap. XIV.* §. 2 " La sperienza ha fatto vedere, scribit *Auctor de' Delitti e delle Pene* §. I. che la moltitudine non adotta stabili principj di condotta, nè si allontana da quel principio universale di dissoluzione, che nell' Universo Fisico, e Morale si osserva; se non con motivi, che immediatamente percuotono i sensi; e che di continuo s' affacciano alla mente per contrabilanciare le forti impressioni delle passioni parziali, che si oppongono al bene universale. „ En una ex capitalibus caussis quotidiani illius phaenomeni, nimirum multo plures esse qui peccant; quam qui delinquunt. De Praemiis, quae ipsa quoque solent inter rationes enumerari humanam avertendi nequitiam, peculiari Capite disseremus.

V. De Bello in Statu Naturae.

Homines in statu naturali viventes probe intelligebant non aliam opportuniorem esse validioremque rationem humanam audaciam, libidinemque reprimendi; quam doloris metum iis incutere, qui spernentes Naturae leges auderent Humani Generis societatem, quam recte *Cicero sanctam* nuncupavit, (*De Offic. Lib.* 1. 7. abrumpere, et aliena jura violare. Itaque hominibus nequam, et aliorum detrimento, atque injuria promptis suas explere cupiditates, mala imminebant, quae Laesorum ira atque vindicta eis comminabantur. Cum enim Natura, vividissimum hominibus desiderium inseverit se ipsos conservandi; jus quoque eis tribuit vitam; resque sibi necessarias ab audacibus aliorum coeptis tuendi. (*Grotius de Jur. Bel. Lib.* I. *cap.* 2. *et cap.* 3. §. 3. *Lib. II. cap.* 20. §. 8.) Est haec non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim alienam inciderit, omnis honesta sit ratio expediendae salutis. Sed ut esse diximus homines comparatos, ut magis soleant doloris metu terreri, quam voluptatis spe inflammari (§. IV.); non aliter validius promptiusque sibi quis consulere poterat, ubi ejus vita aliorum hominum audacia in discrimine versaretur; quam comminatione, et repraesentatione malorum, quae vel aequarent, vel vincerent voluptatem, cujus fruendae spe homines illecti ad alios laedendos ducebantur. Hinc natum Jus Belli inferendi adversus illos, qui vel in-

tulerunt injurias, vel parati jam sunt ad laedendum; ut territi malis, quae bellum secumfert, abstinerent ab injuriis, a nocendo averterentur. Sic foedus humanae societatis, communisque hominum pax ignominiosae servitutis, mortisque etiam formidine muniebantur. (1)

---

(1) Vulgatissima est Praesidis de *Montesquieu Espr. des Loix Liv. I. Chap.* 11 et Genevensis Philosophi *Joan. Jacob. Rousseau. Discours sur l' origine de l' inegalité des hommes*, sententia, qui opinati sunt ad pacem colendam proclives esse putandos homines in statu naturali, non solum propter virium imbecillitatem; verum etiam ex conscientia necessitatum, quibus urgentur. Sed naturalem statum inter adultos homines vitiis corruptos, cupiditatibusque inflammatos esse mutui belli minime ambigendum scribit *Antonius Genuensis Elem. Metaph. Tom. IV. Cap. VI.* §. 7. Nam vitio corruptae naturae et sunt singuli sui nimium studiosi ac amatores, et invidi alterius bonorum, et percupidi habendi alieni, ad nocendum proclives (§. II.), et in ultionem proni. Nec certe relinquendi naturalem statum aliunde facta necessitas.

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est Legibus aequis,
Hanc ob rem est hominem pertaesum colere aevum.

Lucret. Lib. V. v. 1147 *et seq.* Si *Thomas Hobbes* magis doctrinarum impietate, quam ingenii acie notus, non de jure disputasset, sed quemadmodum se res haberet, quaesivisset; nihil foret unde reprehenderetur, quod docuerit statum naturalem, esse statum mutui belli. Quae de bello heic ego innui in

VI. *Caussae introducendi, sanciendique Poenas in Statu Civili.*

1. Quaecumque autem fuerit caussa, propter quam Homines, ut cecinit *Horatius*,

. . . . absistere bello,
Oppida coeperunt munire, et ponere Leges,
Neu quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.
(*Lib. I. Satyr.* 3. *v.* 99.)

constat hunc eos sibi proposuisse primum ac potissimum finem, dum naturali relicto statu in Civilem Societatem cojerunt; ut nempe securi essent ab injuriis, et noxis, (1) ad quas sibi mutuo inferendas sunt

---

Statu Naturae incassum carpere studuit Commentator noster De Ferrante (*V. hoc loc. Not.* 9) atque ad detortum sensum inflectere. Neque enim statui ego Bellum ex legitimo jure statum esse hominum naturalem; sed ex perpetuo facto naturalem evadere inter homines cupiditatibus suis obsequentes, vitiorumque coeno infectos.

(1) Qui caussas investigarunt, propter quas homines naturalem statum cum civili commutaverint, pene omnes in diversa abiere. Aliis enim placuit ob rerum indigentiam *Plat. de Rep. II.* aliis justitiae fruendae caussa *Hesiod. Theogon. v.* 87. vel etiam utilitatis *Aristotel. Eth. VIII.* 11. homines in Civilem Societatem coaluisse. *Cicero Offic. II.* 21. ut sua tenerent, homines constituisse Civitates contendit: Bodinus vero *de Rep. lib.* 6. et *Hobbes de Civ. I.* vim et metum caussam fuisse Civitatum opinantur. Recte *III. Heineccius Elem. Jur. Nat. et Gent. lib. II. Cap. VI.* §. 106. duplicem distinguit Civitatum originem, quarum aliae

ingenio proclives (§. II.). Quem enim alium potuissent intendere finem homines, superbum genus et servitutis impatiens, cum potiori suae libertatis jure sese abdicantes colla jugo submiserunt civilis imperii; nisi ut securitatem sibi quaererent, pacem nanciscerentur, cujus nunquam tuta erat in statu naturali fiducia? (1) Quippe tunc Homines regionibus inter se disjuncti, et dissipati, quales *Theseus Athenienses* invenit, quos ille primum coegit in civitatem, (2) tantum saepe non valebant; ut se, familias, resque suas possent tueri; et comminatione malorum, quae poterant inferre bellando (§. V.), alienam audaciam a nocendo deterrere: (V. *Gravin. Orig. Jur. Lib. II.* §. 4.) coacti proinde non raro illorum vim, nequitiamque pati, quos corporis robur, animique impotentia incendebant imbecilliores su-

---

ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; aliae ad vim vi reppellendam, civesque defendendos coaluerint. Illas rectius *Latronum coetus*, has *justas Respublicas* dixeris.

(1) Hunc fuisse finem Civitatum constituendarum praecipuum, ne scilicet homines invicem coeuntes facerent paterunturve injurias aperte innuit *Plato Lib. II. de Repub.* ως επειδαν αλληλους αδικωσι τε και αδικωνται, και αμφοτερον γενουπαι, τοις μου δυναμενοις το μεου εκφουγειν το δε αιρειν δονει λυσιτελεν ξπθεξθαι αλληλσις μετ αδεκειχ μη τ᾽ αρικωσθαν και εντευθεν δε αρξασθαι νομους τιθεσθεοσι και ξυνθικας πριωτας,

(2) Gentes ferme omnes a naturae statu, seu a naturali libertate, ad Civilem Statum paullatim venisse, qui earum attente Historiam legerit, aperte intelliget. V. *Hertius Elem. Prud. Civ. I. 3. 4. p. 77 seq.*

bigere, semperque *recentes convectare praedas*, *et vivere rapto*.

2. Sed finis hic primus atque praecipuus Civilis Societatis poterat facile eludi, atque etiam everti; nisi eae adhiberentur rationes, quae ad illum assequendum opportunae forent ac necessariae. Homines namque magis alienarum opum, quam suae tranquillitatis desiderio capti, ut cupiditatibus indulgeant, ut concupitis potiantur voluptatibus, jugiter suo et alieno detrimento feruntur ad aliis nocendum, illamque partem suae libertatis vindicandam, qua se pro publico commodo abdicarunt. Profecto rerum humanarum conditio non patitur, ut homines in Civili Societate congregati ab aliorum injuriis sint dubio procul immunes, omnino quaesita securitate fruantur. Qui cives fiunt homines esse non desinunt, nec ingenitam abjiciunt ad nocendum proclivitatem (§. II.). Quaenam humana vis leones mutabit in agnos? *Vitia erunt, donec Homines*. (*Tacit. IV. Histor.*) Sed ne probabilis sit caussa metuendi, ut recte loquitur *Puffendorfius* prospici potest. (*Dr. de la N. et des G. Liv. VII. Ch. IV.* §. *III.*) Etenim homines quamquam spe voluptatis ad nocendum ferantur; tamen generatim metu doloris summopere commoventur (§. IV.). Non alia ergo esse poterat paratior, validiorque ratio finem obtinendi in Civilium Societatum institutione propositum; quam comminatione, et repraesentatione sensibilium malorum, quae omnium vehementius supra homines agunt, metum in illis excitare doloris, quos spes voluptatis, anxietas suis affectibus indulgendi ad alios laedendos impelleret. (V. *Essai sur l' Hist. du Dr. Naturel. Tom. I.* §. *XII.*

pag. 166.) Nam qui ratione traduci ad meliora, non possunt, solo metu, ut recte *Quintilianus* (*Inst. Or. Lib. XII. cap.* 7.) observat, in officio continentur. Mala, quae homines manent segreges adhuc, vel in diversis Civilibus Societatibus congregatos, ut ab aliorum pace perturbanda se abstineant, justa sunt Praelia, quorum inferendi jus omnibus inest in statu naturali (§. V.). Quae autem mala in Civili Societate comminantur, et repraesentantur Civibus ausis in publica aut privata commoda peccare, *Poenae* dicuntur, quae bella domestica sunt, quorum metu eorumdem nequitia perdomatur.

VII. *Quaemadmodum in Civili Societate jus natum, constitutumque puniendi.*

1. Quae cum ita sint, jam patet ex indole ingenii humani, et Civilium Societatum natura fineque *Poenas* sic proprie dictas in Civili Statu originem habuisse (§. I.). Neque vero est ambigendum, quin ii, qui in Civilem cojerunt Societatem consenserint, ut Poenae comminarentur et infligerentur adversus quoscumque ex ipsis, qui auderent in publica vel privata commoda peccando, finem eludere, aut etiam evertere Civilis Societatis. Quisquis enim vult finem, is necessario consentit in media, sine quibus finis obtineri non potest. Cum ergo non alia esset paratior, validiorque ratio securitatem assequendi ab hominibus in Civili statu quaesitam, quam poenas sancire illam violantes (§. VI.); liquet profecto Poenarum sanctionem unam fuisse ex conditionibus, unde Societas Civilis coalescit et sine

quibus illa vigere non posset. (1) Sic natum constitutumque *Jus puniendi* in Statu Civili. Ac quemadmodum quisque in statu naturali jure belli praesentes a se amoliebatur injurias, a futuris noxis cavebant (. V.); ita in statu civili ab utrisque defenditur jure puniendi, (2) quod tribuit Societati. (*Wattel. Droit. des Gens ou princip. etc. Liv. I.*

---

(1) Quandoquidem sine Poenarum sanctione finis obtineri non poterat Civilis Societatis; necesse est intelligere eam in illius institutione, veluti inter primarias conditiones cautam, conventamque tacite saltem fuisse. Nihil autem obstat, quominus alicujus rei origines ratiocinando investigari possint, etsi nulla ejus litterarum monumenta extent.

(2) En quemadmodum plures ideas nostris analogas, quas hoc Capite expressimus, breviter concinneque extulerit quidam recentissimus Scriptor, cujus Liber casu, statim ac editus est, ad nostras manus pervenit. " Si le bien, que l' on fait aux hommes, " donne des droit, a leur estime, a leur reconnoissance, et de- " vient le fondement de toute autorité legitime; le mal qu' en leur " fait, met tous ces droits an neant: la Societé pour sa propre " sureté, peut justement ecarter ceux, qui mettent obstacle a ses " vues, et punir ceux, qui troublent sa felicite. Punir quelqu' un, " c' est le priver du bonheur, ou des avantages, qu' il desire. Si " tout homme attaqué par un ennemi a le droit de se defendre, " la Societe jouit sans doute du meme droit. Tout citoyen qui " lui fait du mal, qui exerce la licence, qui s' arroge le pouvoir " d' etre injuste, devient l' ennemi de tous les autres, et peut " etre justement puni par les Loix destinées à opposer la force de " tous à force de celui, qui fait la guerre a tous. Tout homme, " qui nuit a ses semblables, brise les liens de la Societe, et n' a " plus aucun droit a la protection des Loix. „ *Systeme Social. Par. I. Chap. 12 pag. 141. Londr. 1773.*

Ch. 13. §. 169.) Cum autem Societas a Publica Potestate repraesentetur, in quam ejus regimen, Civiumque salus incumbunt; proinde Publicae Potestati inhaeret, et ab ipsa jus puniendi exercetur, quo sine nec Societatem regere, nec Civium saluti prospicere posset. (1)

2. Hinc porro colligitur jus puniendi anterius non esse Civilium Societatum institutione. Quandoquidem antequam Civiles Societates instituerentur, sua cuique salus curae erat, cui bello prospiciebat (§. V.). Sed ne quis jus belli, quo potiebantur homines in statu naturali, cum jure puniendi confundat natum constitutumque in civili statu; necesse est animadvertere in illo tunc solum juste bellum inferri potuisse, cum pro se ipso suisque parentibus, scilicet, uxore liberisque etc. tuendis susciperetur. Earum enim personarum tutela salusque tam arecto sanguinis familiaeque vinculo cuique incumbunt;

---

(1) Quisquis sapit, profecto intelliget nihil quidquam hoc nostro, quod exhibemus, systemate, detractum iri, vel contrarium efferri juribus Summae Civilis Potestatis. Jus namque puniendi, quod inest Publicae Potestati in qualibet Civili Societate, sive repetatur a Deo, qui illud Publicae Potestati tradiderit, sive hauriatur ex Civium consensu, a quibus fuerit in eam collatum; semper firmum immotumque eidem inhaeret, et legitime ab ipsa exercetur. Sed quando ostendi potest a Civium consensu et a conditionibus civili statui inhaerentibus atque necessariis hujusmodi jus derivasse in Publicam Potestatem, ut nos demonstravimus, non oportet ad Deum provocare, quemadmodum prae ceteris nuper provocavit *Auctor del Gius di punire. Napoli.* 1772.

ut pari, ac pro se ipso cura atque jure protegendae sint, atque ab alienis injuriis vindicandae. Nec praeter sui defensionem poterant homines bellando aliud agere, nisi ad summum, ut sibi a futuris injuriis caverent, eo redigendo aggressores, ut in posterum nocere non possent. Sed longe latius porrigitur jus puniendi, quod locum habet in Statu Civili, aliosque etiam fines intendit. In eo quippe invectae sunt Poenae, non solum ut illius, qui laesus est securitati, sed multo magis ut reliquorum omnium Civium saluti prospiciatur terrifico ipsarum exemplo, quo homines ad mutuas injurias ingenio proclives (§. II.) a sibi invicem nocendo deterreantur (§. VI.). Quare manifesto apparet hallucinatos fuisse illos rerum civilium Scriptores, inter quos eminent celebris Anglus Philosophus *Joannes Lockius* (*Du Gouvern. Civ. Chap. I.*) et gravissimus Gallus Jurisconsultus *Joannes Barbeyraccius* (*Liv. VIII. Chap. 3. not. 2. Pufend. Dr. de la N. et des G.*) qui contenderunt hujusmodi jus puniendi anterius esse Civilium Societatum institutione. Jus puniendi siquidem, de quo loquimur, ut ceteras omittam rationes, ita comparatum esse facile intelligitur, ut ad illud exercendum Judicibus opus sit. (1) Sed inter homines extra civilem statum

---

(1) Attende quaeso paulisper Lector egregie. Nos loquimur hic dumtaxat de jure puniendi, nempe *de illo quod in Statu Civili* exercetur. Nam *aliud prorsus* est *jus*, quo etiam *in statu naturali* pollet Paterfamilias dirigendi, emendandi, corripiendi, et quoque castigandi ob culpas, criminosaque facta eos, qui patriae potestati subsunt. Hoc porro jus diversam habet originem,

viventes, qui non solum natura, sed etiam conditione omnino sunt pares, nemo Judex esse potest, nisi consensu fiat: propterea in statu naturali tunc solum Judicis officio fungi quis poterat, cum res esset de sibi illatis injuriis, quo in casu necessitate cogebatur Judicem quemquam esse in caussa sua (V. *Just.-Hen. Bohemer. Jur. Publ. par. spec. lib. 2. cap. 8. not. 6.*

3. Neque vero defuerunt qui dixerint jus puniendi in statu civili successisse juri privatae ultionis, quo singuli potiebantur in statu naturali: unde Poenam appellarunt Publicam Vindictam. (*Velthuis Tr. de Poen. Div. et hum.*) Sed magnopere miramur ultionis illos mininisse, qui de eo, quod justum, est quaerebant. Si haud nefas in statu naturae quan-

---

non iisdem, ac jus puniendi in Statu Civili, fundamentis innititur, ac alio denique spectat. Noscitur siquidem istud ex intima relatione, quae natura ipsa intercedit Genitores inter Genitosque; profluit ab amore curaque, quibus Parentes naturaliter Liberos prosequuntur; respicit tandem emendationem praesertim et perfectionem bonum Natorum, qui nondum majores aetate evaserint, et consequenter capaces se ipsos recte dirigendi. Eadem transfer Candide Lector ad querelas, dissidia, controversiasque domesticas de quorum etiam cognitio, diremtio definitio ad Patremfamilias devoluntur in Statu naturali, non ex jurisdictione et imperio, ut fit a Judicibus in Statu Civili, sed ut ex patria potestate, quae in curaamoreque Natorum fundatur, discernat componat dirimatque in Statu Naturali. Si ad haec animum Lector advertas, nihil tibi negotii facessent, quod paullo post subjungitur, scilicet in Statu naturali inter pares omnino conditione neminem Judicem esse posse, nisi consensu fiat.

doque se ulcisci; id erat idem ac jure belli, ultra quam posceret tutelae ac securatis suae necessitas, uti ad deterrendos alios, ne similiter auderent nocere. Ac nescio utrum id consentaneum sit rectae rationi, atque humanitati conveniat, qua se mutuo prosequi homines debent. Certe nihil esse iniquius ac exitialius Natura ipsa monet crudeli illo vulgarique effato:

At Vindicta bonum vita jucundius ipsa.
(Juv. Sat. XIII. v. 180.)

Nam aequius sibi ab hominibus validiusque fortasse amore, et obsequio prospicitur, quae magnanimitas virtutesque pariunt; quam metu irae, et ultionis, quibus homines ultra, quam liceat, abripi solent; unde totius contingit ut qui laesus est, laedens fiat, diuturnique inter homines belli semina procreentur. Sed quomodocumque se res habeat, etiam in hoc altero sensu Publica Ultio nihil est aliud, quam jus puniendi adhibitum ad aliorum exemplum, de quo hactenus disseruimus.

VIII. *Unde tanta ubique locorum Poenarum profecto varietas.*

1. Quoniam ergo sunt Poenae promptior validiorque ratio publicam privatamque pacem, et securitatem in civili Statu adipiscendi, conservandi, tuendi (§. VII.), propterea nulla fuit unquam, eritque Civilis Societas, quae sine poenis adversus noxios flagitiososque Cives indictis viguerit, possitque

vigere, ac perseverare: Certe quisquis antiquiorum Populorum, quae adhuc supersunt, Leges perlustraverit, inveniet earum plerasque circa poenas versari rependendas delictis; quae sunt eae Civium actiones quibus eluditur, vel evertitur finis status Civilis (Lib. I. Cap. III. §. II.): unde Leges Poenales omnium sunt antiquissimae. (V. *Goguet de l'orig. des Loix et du Gouvern. Liv. I. Chap. I. art.* 1.)

2. Sed quamquam omni in Civitate Poenales Leges latae sint, et constitutae; haud tamen illis ubique eaedem invectae, et sancitae sunt Poenae. Quibus enim ex caussis tot diversa extiterunt Delicta diversis in Rebuspublicis (Lib. I. Cap. II. XI.); ex eisdem fere manavit tanta ubique locorum varietas, et discrepantia Poenarum, quanta percurrenti populorum Historias occurrit. Si Religionis doctrina, clymatis influxu, genere educationis Gens aliqua ferocior sit, altera humanior; crimina generatim utriusque ingenium sequuntur; apud illam atrocissima scilicet, apud hanc minus erunt atrocia. Poenae ergo vario Populorum ingenio attemperandae, asperrimae sunt inter *Japponenses* immorigeram, barbaramque Nationem, (*Recueil des Voyag. qui ont servi a l'ètabliss. de la Compagn. des Ind. Tom. III. par.* 2.) leniores apud *Indos* hospitalem, mitemque Gentem. Tyrannis, quae saepe uno in loco ignota ante delicta effinxit; alio etiam in loco inauditas poenas invenit. Sic *Dyonisius* Syracusis crimini tribuit *Marsyae*, quod eum jugulare somniaverit; Agrigenti *Phalaris* taurum candentem in Reos adhibuit, ut crudelior eisdem mortis sensus constaret. *Nova Crimina*, *Novae Poenae*. At contra qui imperio, aeque

ac sapienter usi sunt, criminum species imminuerunt poenarum saevitiam temperarunt. Romae Imperator *Alexander* pleraque majestatis crimina cessare suo seculo rescripsit, (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 1.) quae *Tiberii* aetate ultra limites protracta: *Mauritius* Byzanti (*Evagr. histor.* III.) *Elisa* Moschae neminem, quousque imperarent, morte punituros declararunt. Quin immo ipsae praejudicatae vulgaresque opiniones, quae varios apud Populos dominantur, ut in delicta influunt, sic diversis eorum poenis originem praebent. In Mingrelia adulterium punitur unius suis multa, quem vir, uxor, adulter simul pacifice comedunt: idem scelus Gothicis Legibus morte vindicatur. (Lib. 1. tit. 6.)

3. Ceterum nihil est exploratius quam Poenas, quemadmodum in Delictis contingit, indolem sequi formamque Regiminis, quo quaelibet utitur Civilis Societas: Quod quidem praecipuus, et uberior est fons variarum poenarum, quae ubique adhibentur. (*V. Le Diction. Enciclop. articul.* Peine). Timor vectis est arbitrarii regiminis, basisque tyrannidis. Itaque ubi viget Dispotismus, ut in Turcico Imperio, ibi sunt asperrimae Poenae. Eò enim vehementior incutitur metus, quò graviora sunt mala, quae Poenae praeseferunt. At minus sunt rigidae Poenae ubique temperatius est civile regimen, et certis quibusdam limitibus circumscriptum, veluti Monarchia. Alii enim sunt cardines, quibus hujusmodi innititur regiminis forma; unde ut plurimum non oportet atrociores adhibere poenas. Quod si leniores in Aristocratia sunt poenae, lenissimae in Democratia; hoc inde est, quod secus ac in aliis contingit regi-

minum formis, in quibus qui poenas indicit se supra leges Poenales esse intelligit, in istis qui poenas sanciunt, se ipsos eisdem subjiciunt. Quoties autem variatum est regimen Societatis, toties, et delicta variarunt (Lib. I. Cap. II. §. XI.); sic quoque Poenae. Quod Populi Romani exemplo illustrat *Montesquieu*. (*Espr. des Loix Liv. VI. Chap.* 15.) Nam Romae variatio poenarum semper sequuta est mutationem regiminis, conversionemque rerum civilium. Principio cum manu a Regibus omnia gubernarentur, severissimae poenae fuerunt. Expulsis Regibus, partaque libertate Decemviri, qui tyrannidem affectabant, parum curarant Legibus XII. Tabularum poenas novae regiminis formae attemperare. Sed postquam Decemviralis potestas extincta est, sublatae e medio Leges fere omnes fuerunt, quae graviores poenas indixerant. (1) Sola fere Poena imposita a Legibus, quas *Sylla* tulit, interdictio fuit aquae, et ignis. Primus *Caesar* adjunxit bonorum confiscationem, quod ei opus esset divite aerario. Tandem Imperatores monarchico regimini, quod invenere, et confirmare sunt aggressi respondentes poenas constituerunt. (2) Generatim ergo eô severiores, vel mitiores

(1) Certe quidem haud expresse Decemvirales Leges sunt abrogatae. At cum *Lex Porcia* vetuerit Civem Romanum morte afficere, antiquae Leges Poenales sensim usu caruerunt. *V. Cic. pro C. Rabirio. Sallust. de Bell. Catilin.*

(2) Imperatoriis Sanctionibus tres in classes divisae poenae: aliae nobiles manebant viros, illustrisque conditionis, *sublimiores*: Hae poenae lenissimae erant: Aliae infligebantur inferioris gradus hominibus, *mediis*, erantque illis aliquanto asperiores: Aliae spectabant vulgum, *infimos*, quae omnium severissimae fuerunt.

sunt Poenae, quò temperatius, aut contra est regimen civilis Societatis. Quaeris fortasse quatenus in aliqua Civitate Civilis floreat vigeatque Libertas, quae a regiminis forma penitus pendet: sciscitere quibusnam poenis in ea vindicentur delicta? Felices illi sunt Populi, quibus, ut scripsit *Livius de Romanis*, (*Hist. Dec. I. cap. II.*) gloriari liceat, nulli Gentium mitiores placuisse poenas.

CAPUT V.

De Natura Poenae.

I. *Utrum fas inter homines, Civesque puniendi jus exercere?*
II. *Poena definitur:*
III. *Quid ea sit:*
IV. *Propter quae infligatur:*
V. *Quosnam maneat:*
VI. *A quo inferenda:*
VII. *An, et quatenus indulgeri possit?*
VIII. *Qui finis poenarum.*
IX. *Attingitur quaestio, ad quam Justitiae speciem referenda poenarum inflictio, et distributio.*
X. *Transitio.*

I. *Utrum fas inter homines Civesque puniendi jus exercere?*

Quamquam omnes homines natura sint pares, id tamen non obstat, quominus possit inter eos jus puniendi constitui atque exerceri. Non tam enim quod

ut *Grotius* (*De Jur. B. ac P. lib.* II. *cap.* 20. §. 1. *n.* 2.) contendit, inter ea, quae Natura ipsa dictat licita esse, et non iniqua, est, et hoc, ut qui malum fecit, malum ferat, (1) quam quia necessarium id esse constat ad publicae, et privatae securitatis pacisque finem assequendum, quem sibi homines in Civilem Societatem coeuntes (*Puffend. Dr. de la N. et des G. Liv. XIII.* §. 6.) proposuerunt (Cap. II. §. VI.). Re enim vera quoniam ratione praevisum, usuque compertum fuit ob humani ingenii ad nocendum proclivitatem non aliter hunc finem intendi posse, quam comminatione, et repraesentatione malorum (Cap. II. §. IV.)., propterea in Civili Societate constitutum est jus puniendi, invectaeque sunt Poenae, quarum originem cum jam explicaverimus, oportet nunc naturam quaerere, et enucleare.

II. *Poena definitur.*

1. Si quidquam est, de quo homines varias sibi confixerint opiniones, tulerintque sententias; id profecto contigit in Poena. Fuerunt enim qui poenam existimarent esse peccati retributionem, quae jure quodam Peccanti debeatur. Sed aliis arrisit potius poenam ut compensationem habere, quae pro

---

(1) Hoc antiquissimum, et Rhadamanteum jus Philosophi vocarunt: unde cujusvis notae sunt expertes, qui poenas juste inferunt Delinquentibus, jureque puniendi legitime utuntur in Civitatibus. *V. Lactant. De Ira Dei cap.* 17.

flagitio praestetur. (V. *Hocehstet. de jur. poen. sect.* 1. §. 2.) Plerisque poena est noxae vindicta, quae omnium antiquior de ea opinio invaluit, quia ultionis vetustissimus usus, et corruptorum hominum ingenio conformis. (2) Graeci duce *Aristole* poenam definiebant κολασιν: eodem fere sensu *Romani Jurisconsulti* eam esse dixerunt coercitionem omnium delictorum (Cap. I. §. II.). Multi vero inter recensiores rerum civilium Scriptores (V. *Vitriar. Instit. Jur. Nat. et Gen. Lib. II. Cap.* 20. §. 2.) laudant, et sequntur *Grotium*, qui poenam esse definiit malum passionis propter malum actionis; a qua definitione non tam re; quam verbis recessit *Becmannus*, cui poena dolor est propter delictum illatus.

2. Sed haec omnes de Poena sententiae, ejusque definitiones, licet possint convenire poenae in abstracto generalissimoque sensu acceptae; nequeunt tamen aptari Poenae sic propriae dictae, nimirum Civili, de quaNos disserimus. Neque enim totam ejus ut oportet, naturam exhauriunt, et nonnullae ab ipsa quoque discrepare videntur. Rem acu tetigerunt *Hobbesius, Puffendorfius*, ceterique Scriptores, qui eorum de poena definitiones amplexi sunt; (V. *Heinec. J. N. et G. Lib. II. Cap. VIII.* §. 159.) ex quibus haec potest numeris omnibus absoluta ejusdem definitio conflari: *Poena est malum passionis vel privationis, quod propter delictum alicui a Publica Pote-*

(2) Ultiones, seu punitiones hominum Antiqui *Poenas* dixerunt teste *Pausania in Laconicis.*

state infligitur, ut aliis ejusdem metu a delinquendo deterritis communi securitati pacique prospiciatur.

3. Age vero partitim propositam exponamus definitionem. Sic paullatim naturam Poenae assequemur.

III. *Quid ea sit.*

1. Poena malum est. Cum enim homines non aliter quam metu doloris, qui comminatione, et repraesentatione malorum incutitur, validius promptiusque a voluptatibus sibi alieno detrimento comparandis evertantur (Cap. II. §. IV.); jam Poena, quae ob hunc finem est in civilem statum invecta, malum sit oportet. Sunt autem varia malorum genera, et signanter passionis alia, alia privationis: unde Poena malum est, et quidem passionis, vel privationis. Certe mala, quibus quando afficimur, aliquid non tantummodo opinione, verum re ipsa patimur, vehementiorem in nobis excitant metum, quaeque proinde ad homines in officio continendos validiora sunt illis, quae eos non adeo tangunt. Malum vero, quod poena, praesefert aeque tale est, sive quid feramus doloriferum, sive laborem aliquem cogamur subire. (1) Tunc enim labor ille quâ molestus spectatur, ideoque refertur ad malum passionis. (*Grot. de Jur. B. et P. lib. II. cap.* 20. §. 1.) Sed licet

---

(1) Veluti si opera quaedam Reis pro poena injugantur, ut damnatis ad remum, in metallum, ad fossam faciendam etc. V. *Suet. in Tiber. cap.* 51 Consule *Puffend.* hanc omnem rem exporrectius enucleantem *de J. N. et Gen. VIII* 3. 4.

reliquis graviora sint mala passionis, quando puta corpus cruciatur; non levia tamen sunt quamplura privationis mala, ut jacturam perferre bonorum, quorum magnus, et necessarius est usus in vita, vel existimationem amittere, ex qua plures capiuntur utilitates. Hinc recte Infamia, Multa poenis accensentur, siquidem mala.

2. Quod si Poena malum est, jam nemo, nisi dementia aut phanatismo laboret, eam volens lubensque subibit. Nam homines a malis vehementer abhorrent, quorum aversationem Natura ipsa eis insevit; (1) Nulla ergo, ut inquit *Declamator*, (*Quintilian. Declam. XI.*) Poena est nisi invitis : ex quo Jurisconsulti, rerumque criminalium Scriptores collegerunt Reo poenae optionem relinquendam non esse, quasi quam eligeret Reus poenam, non invitus deinde subiret. Etenim si reo poenae optio permittatur, non quidem lubens poenam is perferet; sed ex duobus necessariis malis, quod sibi minus videbitur, vel invitus eliget, atque patietur.

IV. *Propter quae infligatur.*

At non omne malum Poena est, sed illud dumtaxat, quod propter Delictum infertur. Est autem De-

(1) Hinc merito improbatus est mos cogendi Reos, ut in se ipsos animadvertant, quemadmodum legimus apud *Diodorum Siculum lib.* 3. *cap.* 5 receptum inter Aethiopes; et Athenis rei capitales cicutam bibere adigebantur, ut contigit Socrati. *Tull. lib.* 3. *Tusc. Quaest.*

lictum humana actio externa, ab interna dependens, libera, consilio facta, adeoque imputabilis, sive mediate, sive immediate perfecta, Societatis tranquillitatem, (adde, et sanctitatem Religionis, a qua Societatis tranquillitas vel maxime pendet) Sociorumque securitatem, et commoda laedens (Lib. I. Cap. III. §. XI.). Hinc fit ut pro ceteris hominum actionibus, quae delicta non sunt, licet injustis pravisque, nequeant poenae comminari atque reposci. (*Burlamaque. Dr. Politiq. Liv. III. Chap.* 6.) In hunc censum actionum referuntur in primis cogitationes, consiliaque delinquendi mente agitata quidem, sed extrinsecus haud prodita, vel executioni tradita, quae, quamquam postea forte innotuerint, tamen delicta non sunt (Lib. I. Cap. III. §. IX.), nec possunt proinde poenis vindicari. (1) Non probant enim Leges Humanae illud *Juvenalis*, (*Satyr. XIII. v.* 208.) *patitur poenas peccandi sola voluntas.* Deinde non debet poena manere minutissimos lapsus, ut loquitur *Heineccius*, (*Jur. Nat. et Gent. Lib.* 11. *cap.* 8. §. 162.) a quibus nemo fere mortalium immunis est; nec omissiones officiorum humanitatis; quae omnia humanae Leges minime criminantur (Lib. I. Cap. III. §. X.), non solum quod hominibus communia, et fere inevitabilia sunt; sed etiam quia nullam possunt exitialem publicae privataeque paci, et seuuritati perniciem in-

(1) Hinc graviter reprehensus *Franciscus I.* Galliarum Rex, qui solas de ipsius nece cogitationes ultimo supplicio punivisse fertur. *Bodin. de Repub. Lib. II. c.* 5. *L. IV. c.* 7.

ferre. (1) Tandem inter actiones hominum, poenae expertes recensenda veniunt ea Peccata, quae insuper ut delicta Legibus non traducuntur (Lib. I. Cap. III. §. X.). (2) Quodlibet malum quod propter hujusmodi actiones fortasse inferatur Poena proprie non est, nec potest Poena vocari; nisi ab iis, qui verbis callide ludunt, vel turpiter vi potentiaque abutuntur: Poena malum est, quod propter delictum infligitur (§. II.).

---

(1) Ut conservetur, vigeatque Societas oportet, ne sibi invicem homines noceant; quod vero etiam prosint, id optimum quidem, et evangelicis praeceptis consentaneum, sed conservando Civili Statui non absolute necessarium: Neglectus ergo officiorum humanitatis actum repugnantium virtutibus, quae sua indole coactionem repudiant, veluti liberalitas, gratiae relatio ut delicti nota juxta leges civiles, ita etiam poenae censura est immunis. Quod si tamen intersit ea aliquando officia mutuo exerceri inter homines, praesto sunt millenae caussae, quae extra poenas, impellunt homines ad humanitatis officia exhibenda virtutumque actus exercendos. Poena malum est: nequit ergo imponi, nisi quando necessaria est tutelae, et conservationi Societatis V. *Grot. de J. B. et P. Lib. II. Cap.* 20 §. 20.

(2) Auctor Opellae *del Dritto di Punire*, cujus jam supra meminimus *Cap. II.* §. *VII. not.* 3. pro omnibus pravis hominum actionibus, licet internis, nec publicae privataeque saluti noxiis, serio contendit poenas dictandas et repetendas esse. Qua adeo effroeni Jurisprudentia, nec absurdior ulla tradi potest, ac crudelior, generique humano feralior, *Si puniendus est, cuicumque pravum maleficumque ingenium est Poena*, ut sapienter *Seneca* animadvertit lib. 3. de Ir. cap. 31 *neminem excipiet.*

V. *Quosnam maneat.*

1. Cui autem Poena sit infligenda, facile intelligitur. Si enim poena malum est, quod propter delictum infertur (§. II.); jam sequitur poenam ei esse infligendam, qui fuit auctor delicti, sive ipse immediate suis viribus illud commiserit, sive mediate aliena opera exequutioni mandaverit (Lib. I. Cap. III. §. VII.) Physicae siquidem caussae aeque ac morali delicta imputantur, quoniam sunt ab utraque (Lib. I. Cap. IX. §. I.).

2. In auctorem porro delicti subeundae poenae obligatio incumbit vi socialis foederis seu expressi seu taciti, quo conglutinatur, superstruiturque subsistit Civilis Societas (Lib. I. Cap. XI. §. II.). Itaque quemadmodum nulla ei fit injuria, si convictus delicti det poenas; ita fas ipsi, et cuique alio non est resistere Publicae Potestati poenam ex Legum praescripto irrogaturae. Sed quamquam Delinquens ad poenam subeundam sit obligatus; haud tamen tenetur vel se ipsum punire, vel sponte se puniendum offerre. Neque enim ad quod malum aequo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ultro arcessere jubeor. Possunt vero eumdem Civem plures poenae manere; vel quod plurium diversorum criminum sit reus, ut luculenter *illustr. Filangerius* enucleavit (*Scienza della Legisl. Lib. III. c.* 40. *et* 41.) vel quia variae sint uni delicto impositae poenae. Aliquando enim propter unum idemque crimen multiplex poena sibi non contraria solet dictari: In utroque casu si poena poenam consumit, indoleque sua invicem poenae repugnant veluti mors, et damnatio ad opus ali-

quod publicum, major poena ex forensi adagio minorem absorbet: (*Bohemer. Elem. Jurispr. Crim. sect.* 2. *cap.* 1. §. 28.) itaut illa inflicta, haec nequeant inferri: ubi altera alteram non tollit, mutuoque stare possunt, ut fustigatio, et exilium; ambas simul infligi nihil prohibet, et consuetudine receptum esse constat. At semel ac sive unam sive plures poenas Reus subjerit, nequit is pro eodem delicto amplius puniri. Nam sustinendae poenae obligatio quae nascitur ex delicto (Lib. I. Cap. XI. §. I.), ejusdem poenae redditione tollitur, et extinguitur (Lib. I. Cap. XII. §. II.) propterea nefas, vetitumque est quempiam ob idem crimen bis poenas dare.

3. Ceterae personae, quae delicti nec physica, neo moralis caussa fuerunt, immunes a poena debent abire. Si poena malum est, quod infligitur propter delictum (§. II.), qui potest eos manere, qui sunt sceleris puri? Liberi ergo, propinqui, noti, familiares, quos reos criminis societas non fecit, nec miseros poenae conjunctio facere debet. Quippe subeundae poenae obligatio personam non egreditur Delinquentis, nec potest in eos transire, qui sunt insontes (Lib. I. Cap. XI. §. III.). Quod si inventae sunt Gentes, quae paterna delicta innocentis familiae exilio, aut etiam internecione vindicarint, (1) Haec earum barbaries ipsa humani-

(1) Fuit haec Persarum truculentia, ut testatur *Ammianus Marcellinus.* Idem mos obtinuit apud Chartaginenses, et Macedonios, ut de illis narrat *Justinus*, de his refert *Q. Curtius.* Sed et hodie hanc crudelitatem passim imitari Gentes orientales jam pridem observatum est ab iis, qui illarum mores et instituta descripserunt.

tatis voce damnata est. Ibi poena sit imperat ratio, postulat jus, aequitas suadet, ubi noxa est. Fuerunt quidem qui dicerent Parentum scelera, quamquam acerbe, non tamen inique filiorum poenis lui; ut charitas liberorum amiciores parentes Reipublicae redderet; aut ne quisquam vel ad imitandum scelus, vel ad ulciscendam mortem ex nefaria domo superesset. Sed graviter *Cicero*, qui in ea alioqui fuit sententia, sciscitatur, (*De Nat. Deor. lib. IV.*) ferret ne ulla Civitas latorum istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos, si pater aut avus deliquisset? Sola potuit Tyrannis, quae metum semper, crudelitatemque habet adjunctas, invehere, ut filii quoque, cognatique etiam innoxii supplicio tradantur. (1) Sed nihil impedit quo minus in eos, qui sunt innocentes incommodum aliquod ex alieno delicto derivet. Quod quidem evenit quoties qui sunt ex Universitate, puta, aut Collegio, quamquam criminis ab Universitate commissi nec auctores nec participes fuerint; damnum tamen ex ejus poena patiuntur. (*Puffend. J. N. et G. Lib. VII. Cap. III.* § 31.) Ita etiam si quid, exempli gratia, ut *Grotius* scribit (*De Jur. Bel. et Pac. lib. II. Cap.* 21. §. 16.)

(1) „ Nescio quis „ *graviter scribit Grotius saepe cit. Oper. c.* 21 §. 13„ ausus est Christiano Imperatori *Arcadio* hoc dictare in celeberrima *Leg.* 5 *Cod. ad Leg. Jul. majest.* scilicet debuisse paterno perire supplicio, in quibus paterni, id est haereditarii criminis exempla metuuntur. „ Quanto humanius sapientiusque *Plato* laudandos potius eos censuit *Lib. IX. de LL.* quod parentibus dissimiles forent. V. egreg. *Comment. Jacobi Gothefredi ad tit. Leg.* 5.

habeant, aut expectare possint perduellium liberi, in quod jus proprium sit non eis, sed Populo, aut Regi; id auferri ipsis potest jure quodam dominii, quod dum exercet Princeps, aut Populus incommodum aliquod sentiat in posteris suis qui peccavit (1). Sic quoque Vades, quamquam non teneantur ad poenam luendam, ad quam pro alio subeundam praeter jus fasque se se obligarunt (Lib. I. Cap. XI. §. III.); tamen injustum non est, ut multam, quam si Reus, puta, in Judicio non steterit, spoponderunt, persolvant. Tunc enim poenam non luunt alieni delicti, sed obligationem implent, quam suo facto libere contraxerunt. Item haeredes jure tenentur rependere quidquid suis auctoribus ex crimine obvenit, et in eos transivit: Poenis tamen implicandi non sunt, quas illi delinquendo promeruerunt. Nam unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur (Lib. I. Cap. XI. §. III.). Peccata igitur suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 47. *leg.* 22.)

VI. *A quo Poena inferenda.*

1. Sed non omnibus indiscriminatim fas est poenam ei, qui deliquit infligere. Quodvis malum, quod alteri ab altero infertur propter delictum Poena pro-

(1) Prolixe *Cl. De Ferrante* omnem hanc nostram circa insontes theoriam censuit illustrandam (*V. hoc loc. Not.* 20) ubi conatur ostendere *Henricum Coccejum in tit.* 21 *Grotii Lib.* II *de J. B. et P.* non bene eumdem *Grotium* notasse quod ibi tractationem Auctor hic egerit de comunicatione poenarum.

prie non est; sed si laedenti a laeso infligatur, ultio erit; sin ab alio, nova laesio; quod utrumque in civili statu illicitum, atque interdictum. Neque enim in eo ulli jus est mala Civibus propter delicta comminandi, et infligendi, praeter quam Publicae Potestati. (1) Quae siquidem caussa homines movit ad naturalis libertatis statum cum civilis subjectionis statu commutandum; eadem ipsos induxit, ut juri renunciarent, quo potiebantur comminatione, et re-

(1) Dubitari nequit, quin superioritas imperii ad infligendas poenas in Civili Societate requiratur; quae quidem cum Publicae Potestati sociali ex foedere, communique consensu inhaereat, sequitur ut non nisi quam ab ea Poenae possint inferri. Essentiae est igitur Poenae, de qua heic disserimus, ut a Publica Potestate inferatur. Atque hinc etiam patet in statu naturali nulli proprie jus civico nostro more puniendi eo sensu et modo, de quo heic disserimus (*V. supr. Cap.* **II.** §. *VII. not.*) competere posse, quia in illo non est alius alio superior: sed omnes sunt pares; ac proinde jam cit. Cap. II. § . 7. contendimus jus puniendi anterius non esse Civilium Societatum constitutione. Neque vero in statu naturali quisquam superior evadit, ex quo qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, et quasi ex hominum censu detrusisse se in censum bestiarum, quae homini subiacent. Nulla enim superioritas aut praestantia moralis tale jus puniendi tribuere potest, quod sine superioritate imperii civilis concipi nequit: implicat autem hanc superioritatem intercedere inter pares, quales in statu naturali omnes homines quoad indolem effectusque hujusmodi superioritatis esse nec ipsi diffitentur, qui contra communem sententiam docuerunt cuicumque in eo jus esse puniendi violationes Legum naturalium. Quod si extranei puniuntur, ubi deliquerint, non id nascitur, ut contendit *Lockius Gouv. Civ. Ch. 1.* ex jure puniendi, quod cuilibet competit supra omnes, sed innititur iis rationibus atque principiis, quae alibi Nos (Lib. I. Cap. VIII. §. V.) exposuimus.

praesentatione malorum alios a nocendo avertendi (Cap. II. §. VII.), illudque transferrent in Publicam Societatis Potestatem, quae ex omnium voluntatibus viribusque in unum collatis coaluerat (Lib. I. Cap. II. §. IX.); nisi in extremo versarentur periculo; quo in casu necessitatis intactum jus illud retinere sibi voluisse intelliguntur, (1) et quavis ratione saluti suae consulere. (V. *Puffend. J. N. et G. lib. II. Cap. V.* §. 4.) Profecto si in civili statu jus quisque retineret sibi prospiciendi malis in illos comminatis ac inflictis, a quibus metueret, vel laederetur; jam constare nunquam pax potuisset, atque securitas, quam in eo homines quaerebant. Nam dissidia, contentiones, injuriae, quae jugiter solent inter homines intercedere, assiduam praeberent caussam mutuis offensionibus, quibus late serpentibus tandem conflaretur bellum omnium in omnes: aliunde vero nisi forent in civili statu qui metu malorum homines ipsos compesceret ad injurias ingenio proclives (Cap. II. §. II.); nequivisset finis ille obtineri primus atque praecipuus, ob quem in civilem statum ii convenerunt. Necessitate ergo factum est Publicae Potestati, in

(1) Quamdiu, et quatenus in Civili Statu competat duretque jus se ipsum conservandi comminatis et repraesentatis in alios malis, disputant Jurisconsulti. Verior est receptiorque doctrina illud cum periculo incipere, et quousque periculum imminet, durare. Quibus autem conditionibus eo utendum sit, et praesertim de tutamine inculpate tutelae, multa ab illis quaeruntur. Sed de toto hoc argumento *sequentib. Libr.* amplissima disserendi occasio redibit.

quam Reipublicae salus, Civiumque securitas incumbunt jus puniendi, quo nullum neque terribilius, neque majus possunt homines hominibus tribuere, et supra alios homines exercere: ex quo colligendum est illud non posse necessitatis, a qua proficiscitur, limites egredi; multoque minus ad ea etiam porrigi, quorum nec potuerunt homines nec voluerunt jus in Publicam Potestatem transferre. Itaque Poenae, quarum decernendi jus intelligitur nequivisse homines vel noluisse tribuere, quaeque a necessitate non oriuntur, injustae sunt, illegitimae, non jure inflictae, sed vi illatae. (V. *Dei Delitti e delle Pene*. §. *II.*)

2. Publica porro Potestas tunc jus puniendi nanciscitur, cum generatim Cives omnes, vel unusquisque Civium singulatim suas ei vires sive expresse sive tacite submittit, auxilio futuras in persequendis, et castigandis criminum auctoribus, (1) aut ipsi saltem non obstituras poenam a Delinquentibus repetenti. Atque adeo in civili statu soli publicae Potestati jus inhaeret puniendi; ut crimen sit, nec leve, ubi Cives quamquam insontes, audeant Cives delinquentes punire. Hinc jus puniendi, ut loquuntur civilium rerum Scriptores, (*Heinec. Jur. N. et G. lib. II. Cap.* 8. §. 50.) inter immanentia majestatis jura enumeratur.

(1) Nam quod ad se spectat nemo cogitat hoc jus Publicam Potestatem in ipsum esse exercituram, casumque istum veluti nunquam futurum considerat, praesertim quum in suo arbitrio sit collocatum nullam Publicae Potestati caussam praebendi, ut eo jure adversus ipsum utatur.

3. Neque solum jus est Publicae Potestati poenas decernendi, et infligendi in Delinquentes; sed obligatione etiam ipsa premitur puniendi delicta. (*Burlamaq. Dr. Polit. Liv. II. Ch.* 6. §. 3.) Cum enim saluti Reipublicae, Civiumque securitati, quarum cura ipsi inhaeret, non aliter validius promptiusque prospiciatur, quam impositis in Delicta, et sumptis a Delinquentibus poenis; propterea quantum et quatenus publica salus, et privata securitas exigunt, ea debet vindicare delicta, et in Delinquentes animadvertere. Ac sane incassum Publica Potestas cum jure, tum vi puniendi aucta fuisset; atque polleret; nisi eis uteretur adversus Cives delinquentes; ut commune commodum privatorum criminibus rescissum, eorumdem poena sarciatur.

VII. *An, et quatenus indulgeri?*

1. Utrum vero, ut poenas Delinquentibus infligendi jus est Publicae Potestati (§. VI.); ita haec possit ipsis easdem indulgere, quaestio adeo periculosa et anceps visa est *Philosopho Genevensi*; (*J. J. Rousseau du Contr. Social Liv. II. Ch.* 5.) ut satius duxerit eam illi relinquere discutiendam, qui vel haud unquam deliquit, vel nunquam indulgentia indigebit. Plerique Jurisprudentium non ambigunt, quin Legum Poenalium ei liceat suspendere effectum, cui inest auctoritas ut Leges ipsas ferendi, sic quoque abrogandi. Hinc vulgatum receptumque apud Criminales Auctores; (V. *Decian. III. Tract. Crim.* 35. *n.* 90.) Principem nulla ex caussa, sed solo nu-

ta quamlibet poenam Reis posse indulgere. (1) At id non inconsulto, nec temere a Publica Potestate faciendum esse fere omnes tradunt graviores rerum civilium Scriptores: (2) quod et ipsa suadet exigitque ratio, propter quam Publica Potestas vi potitur, et jure puniendi. Ea namque eluderetur, quoties Publica Potestas non judicio et ratione, sed ex arbitrio auctoritate puniendi uteretur; facileque intelligitur nihil agi potuisse vel iniquius vel stultius, publicaeque saluti repugnantius; (3) quam jus vimque illi

(1) Quod tamen nonnullis sic indiscriminatim non placuit. Nam liberrimam quidem Principi largiuntur potestatem tribuendi indulgentiam eorum criminum, quae civili magis, quam divino Jure vindicantur; quae autem crimina divina Lex, aut recta ratio, Gentiumque consensus capitis supplicio puniri jubet, eorum indulgentiam tribui a Principe nequaquam posse contendunt. V. *Matth. loc. sup. cit.* Sed haec distinctio tota falso innititur fundamento. Nam quod spectat ad Legem divinam, an extet quae jubeat delicta quaedam morte omnino puniri, dudum certant docti Viri. V. *Thomassii Dissert. de Jur. ad gratiand. Princip. circ. poen. mor.*

(2) Si nuperrimos audias hosce inter Scriptores, ii te docebunt fas jusque non esse principali quoad poenas indulgentiae exercendae. Tradunt enim mitissimas oportere Legibus praescribi poenas; sed Principem esse debere inexorabilem. V. *Servin. de la Legisl. Crimin. Liv.* 1. *art.* 5. §. 1. *Auct. delle Ricerche sulla scienza de' Governi T. I. art.* 14.

(3) „ Il far vedere agli uomini che si possono perdonare i „ delitti, e che la pena non n'è la necessaria conseguenza, è un „ fermentare la lusinga dell' impunità, è un far credere che po- „ tendosi perdonare, le condanne non perdonate siano piuttosto „ violenze della forza, che emanazioni della giustizia. *Auct. dei Delit. e delle Pene* §. 46.

tribuere Delinquentium alios ut libitum castigandi, alios ab omni poena immunes dimittendi. Nemo autem inficias iverit justum esse, et conveniens, ut is vel in primis secundum Legem agat, qui eamdem tulit: Praesertim cum multum auctoritatis Legi decedat, cujus temere effectus suspenditur. (V. *Matth. ad Lib. 48. tit.* 18. *Dig. Cap.* 5. *n.* 1.)

2. At eadem ratio, proper quam Publica Potestas facultate pollet vique puniendi, postulat procul dubio; ut toties ea possit poenas Delinquentibus temperare, aut indulgere, quoties intercedant graves justaeque caussae, quae id aut aequum et humanum, aut conveniens et necessarium esse suadeant. Quamvis enim obligatio insit Publicae Potestati puniendi delicta; ea tamen ex relatione pendet, quam secus invicem habent poenae ipsae, finesque, propter quos sunt in civilem statum invectae (§. VI.). Si ergo quibusdam in casibus desint hujusmodi fines, vel eos intendere non sit moraliter necessarium; jam apparet nihil esse, quod eam ad exigendas poenas praecise obliget. Tunc locus fit clementiae adhibendae, (1) qua virtute, ut alia non est humanior atque amabilior, ita nulla quoque invenitur, cujus

(1) *La clemence*, scribit, *Praeses de Montesquieu* Espr. des Loix Liv. I. Ch. 31. *dans la Republique, ou l' on a pour principe la Vertu est moins necessaire*; *dans l' Etat despotique, ou regne la crainte est moins en usage*; *par qu' il faut contenir les Grands de l' etat par des exemples de severitè*; *dans les Monarchies, ou l' on est gouvernè par l' honneur qui souvent exige ce que la Loi defende, elle est plus necessaire.*

vera exercendae ratio magis aut ignoretur ab hominibus, aut negligatur. Sed quando a Publica Potestate poenae Delinquentibus minuuntur, vel indulgentur, oportet, aut saltem decet praesumere ei aequas gravesque caussas temperandi, indulgendique poenas praesto fuisse.

VIII. *Qui finis Poenarum.*

1. Ceterum ex ipsa inventarum Poenarum ratione constat primum, et praecipuum earumdem finem civium esse securitatem, salutemque Reipublicae. Cum enim Poenae sic proprie dictae introductae fuerint in civili statu, cujus finis est securitas civium communisque tranquillitas (Cap. II. §. VII.); consequens est ut idem esse debeat generalis, et primarius finis poenarum. Quippe earumdem metu ac exemplo perterriti Cives, vel inviti retrahuntur a delinquendo; sicque demum, quantum fieri potest in tanta hominum nequitia, publica habetur tranquillitas, Civiumque securitati prospicitur. Itaque non alium ob finem, quam securitatis Civium, communisque tranquillitatis poenae et possunt, et debent infligi: (V. *Formey princ. du Dr. Nat. Ch.* 3. §. 87.) alioquin punitio non jus erit, sed injuria.

2. At dum puniendo securitatem Civium communemque tranquillitatem Publica Potestas intendit, potest ea alios quoque peculiares fines sibi proponere. Hinc *Grotius* (*loc. sup. cit.*) inquit „ in poe„ nis respici aut utilitatem ejus qui peccavit, aut „ ejus cujus intererat non peccatum, aut indistin„ cte quorumlibet. „ Sic Publicae Potestati saepe

propositum est consulere indemnitati salutique ejus, qui laesus est, in carcerem, puta conjiciendo laedentem, ne possit amplius iste nocere: Aliquando ipsam intendere, ut Reus emendetur, voluntatemque exuat rursus peccandi ut videre est apud horumce rerum Scriptores. Idquidem locum habere nequit, nisi quoad Poenas, quae ad tempus irrogentur, ut quisque illico intelligit. At an etiam temporariis Poenis hujusmodi finis habeatur non desunt, qui valde nunc ambigant (V. *Tomas de Jur. Princ. etc. in caus. homit. I.* § 2. *Bohemer. ad Carzop. qu.* 149. *obs.* 4. *Creman. de Jur. Crim. lib. I. P. II. Cap. IV.*) nec prorsus immerito. Si enim de Poenis Criminalibus res sit, quas heic dumtaxat spectamus, de iis, nempe, quae propter vera et realia Delicta imponuntur, eae profecto indole quodammodo sua impares esse videntur ad Reorum gignendam emendationem. Quid boni a colluvie hominum speres, qui licet ad tempus, poenae tamen effecti sunt servi? Qui ingenio deteriores pervertunt illos voce exemplisque qui non adeo perversi evaserint. Nonne rerum magistra experientia docet quam verum vulgare adagium carcere vinculisque neminem fieri meliorem? Quam ob rem, quod cominus spectat Poenas, de quibus nunc disserimus, criminales, tantopere jactata emendatio Reorum, quae fere semper vacua est effectu, quaeque ab ipsa illorum indole rationeque subeundi excluditur, aut vix, aut ne vix quidem referri inter fines criminalibus poenis propositos. (1) Sed quomodocum-

(1) „ In vindicandis injuriis haec tria Lex sequuta est, quae

que res se habeat, certum est omnes recensitos peculiares fines ad primum illum praecipuum verumque finem referendos esse poenarum securitatis nempe Civium, communisque tranquillitatis. (1) Exemplo siquidem alieni supplicii a publica salute, quae singulos tuetur, novorum criminum pericula propulsantur. Recte *Quintilianus* (*Declam.* 274) omnis „ poena, inquit, non tam ad delictum pertinet, quam „ ad exemplum. „

3. Quae cum ita sint patet nihil magis congruere et convenire fini poenarum, quam ut non clam et secreto, (2) sed publice et palam eae Delinquen-

---

„ Princeps quoque sequi debet; aut ut eum, quem punit, emen- „ det, aut ut poena ejus ceteros reddat meliores, aut ut subla- „ tis malis ceteri securiores vivant. „ *Senec. de clem. lib* 1. *cap.* 23.

(1) Hinc ad poenas non pertinet finis, ut graviter scribit *Heineccius J. N. et G. Lib. II. Cap.* 8 §. 106 *not.* 1. quem vulgo jactant, expiatio puta reatus, et satisfactio, quam divinae justitiae fieri debere ajunt. Neque enim erudelitatis absolveris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miseri dolores sentiant. Nec justitiae divinae satisfieret nocentis hominis doloribus: aliae enim relationes sunt inter homines et homines, aliae vero inter homines et Deum qui infinitus, et eis naturae superioritate dominatur. Sed talia qui jactant, vix rationem habere videntur poenarum originis in statu civili; immo nec inter justitiam divinam et humanam, poenasque civiles et sempiternas, quae imminent impiis, satis videntur distinguere. Legum quoque violatarum huc non pertinet ultio. Nam, ut *Plato* ait, *nemo prudens punit*, *quia peccatum est*, *sed ne peccetur. Revocari enim praeterita non possunt*, *futura prohibentur.* V. *Senec.* de Ir. Lib. I. cap. 16.

(2) *Quid tam inauditum* inclamat Senec. cit. Op. Lib. III.

tibus infligantur, talique apparatu, qui quo minus fieri potest illis acerbus, inferensque dolorem; aptior

---

quam nocturnum supplicium: Ac nescio an quandoque, et quibus in casibus fas sit sumere secreto supplicia, et quas liceat personas elam poenis afficere. Id enim repugnare videtur communi exemplo, quo tendit verus finis poenarum. Diversa prorsus ratio est habenda illius Poenarum generis, quae vulgo emendatoriae seu correctionales vocantur. Cave, quaeso, Lector ne istas cum Poenis criminalibus confundas quae adversus Delicta eorumque Reos Legibus sanciuntur, de quibus dumtaxat Poenis Nos loquimur. Correctionales siquidem Poenae, quae non tam irrogantur ad aliorum exemplum, quam ad illius qui peccavit excitandam procurandamque emendationem imponuntur proprie ad Jus Legesque criminales, non pertinent: neque enim iis locus est in veris realibusque Delictis, sed adhibentur tamquam adminicula et fulcimenta domesticae et scholasticae disciplinae, pro compescendis vitiis et Adolescentium praesertim culpis reprimendis atque avertendis. Nihil porro obest, quin etiam Publica Potestas hujusmodi Poenarum genere in quibusdam casibus, et adversus nonnullas personas utatur ut decori ordinique privato et publico tuendo illis tamquam salubribus medelis prospiciatur. Id Recentiores vocant rectum Regimen *Police Buon Governo*. Sed extra limites Juris Criminalis egreditur qui vitia culpasque cum Delictis miscet, quique Poenas criminales cum Poenis confundit correctionalibus. Horum usus Canonicis potissimum regulis inculcatus est atque propagatus, ut correptione salutari Peccantes, moniti resipiscerent, atque ad bonam frugem redirent. Quod quamvis nec semper nec ab omnibus qui has ratione corripiuntur obtineatur; semper tamen constat intentum hisce poenis finem esse hominum culpis vitiisque infectos emendationem. Sed proprias leges peculiares regulas interdictio ac punitio expostulant hujusmodi objecti quibus locus non patet in criminalibus Legibus, Codiceq. poenali.

tamen sit ad vulgi praesertim animos excitandos, et deterrendos (1).

IX. *Attingitur quaestio ad quam Justitiae speciem referenda Poenarum inflictio, et distributio.*

Solent fere omnes Juris Publici, rerumque moralium Scriptores postquam de Poenae natura disseruerunt; tandem quaerere, ad quam Justitiae speciem sit referenda inflictio, et distributio poenarum. Antiquissima est sententia *Aristotelis*, qui Justitiam tribuens in universalem et particularem, ad illam hujus speciem, quam correctricem, appellavit, (*Ethic. Lib. V.* c. 8.) retulit involuntarios contractus, nempe delicta, et proinde etiam poenas, quibus ea coerceantur. Jurisconsulti tamen Justitiam in distributivam, et communitativam distinxere, factaque veluti discessione alii ad hanc, ad illam alii poenas pertinere contenderunt. Qui ad distributivam Justitiam referunt inflictionem poenarum, ea nituntur ratione, quod scilicet hujus sit ut praemia, ita etiam poenas pro merito cuique rependere: contra quibus videtur in poenis infligendis commutativam adhiberi justitiam, ii delicta veluti contractus considerant, pro quibus aliquid, nempe poena, Delinquenti reddatur. Nemo autem ignorat superiorem Justitiae divisionem *Grotio* non placuisse (*de Jur. B. et P. Lib. II.*

(1) *Quoties noxios crucifigimus*, inquit *Quintillianus* cit. loc. *celeberrimae eliguntur viae, ubi plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu possint.*

Cap. 20. §. 2.), qui maluit eam in attributricem, et expletricem distinguere, quam postremam opinatus est in poenis exerceri, quia, ut inquit, jus habere debet ad puniendum, qui punit; quod jus ex nocentis crimine nascitur. *Puffendorfius* (*cit. Op. Lib. VIII. Cap. III.* §. 5.) animadvertens jus et obligationem secum invicem relationem habere, assentimur quidem referri posse ad expletricem justitiam reparationem damni, cujus praestandae obligatio Laedentem, consequendae Laesum jus manet. Quod vero respicit poenas criminum, quatenus crimina sunt violationes pacti socialis, et sunt publicae noxae, idem Auctor inficiatur illas referri posse ad expletricem justitiam, concluditque ipsarum inflictionem et distributionem pertinere ad peculiarem quamdam speciem Justitiae, quam vindicativam appellat. (1)

(1) Omnes fere relatas Justitiae divisiones incompletas, ut inquiunt, esse a doctis quibusdam Viris jam pridem observatum est. Ne tamen arguar Lectores dimittere inanes, Justitia, quatenus ei locus est inter homines erga alios homines, distingui potest in illam, quae inter aequales exercetur, et illam, quae exercetur inter Superiorem et Inferiorem. V. *Buddei Elem. Philosoph. par.* 2 *cap.* 2 §. 46. Prior in tot species dividi potest, quot sunt officia, quae jure perfecto homines sibi mutuo debent praestare non solum qua homines, sed etiam qua Cives. Altera complectitur jura et obligationes, quae vigent in omnibus Societatum speciebus, ubi alii imperant, alii obediunt. Quod, ut *Barbeyrac* observat, in idem fere recidit cum *jure rectorio*, et *jure aequatorio*, de quibus *Grotius cit. Op. Lib.* I. *Cap. I.* §. 3. Ad hoc postremum jus referenda videtur in Civili Societate inflictio, et distributio poenarum.

Sed tota haec disputatio ingeniosa magis est, quam utilis, vel necessaria; etsi secus perpetuo Commentatori nostro *De Ferrante* visum sit, qui longam Aristotelicae doctrinae de justitia, vel injustitia actionum humanarum expositionem explanationemque huic attexuit nostri Operis loco (V. *Not.* 23.) Neque enim Nos heic de actionibus justis, injustisque discernendis disserimus, sed propositam attigimus quaestionem, ut morem gereremus gravissimis Viris, qui eam magno apparatu instituerunt tractare. Itaque non oportet in ea enucleanda, difiniendaque nostra tempora terere. Satis enim est nosse, quod constat inter omnes, oportere nimirum, ut conformes criminibus poenae eorum auctoribus imponatur, idque munus esse officiumque Justitiae, quam *Cicero* (*Offic. III.* 7.) unam omnium excellentissimam dixit esse virtutem: unde justus dicitur Princeps, vel Judex,

Quem Ratio non Ira movet, qui facta rependens
Consilio punire potest.
(Claudian. de Cons. Mal. v. 242.)

X. *Transitio.*

Quoniam ergo officium est, effectusque Justitiae ut pares criminibus poenae maneant illorum auctores (§. IX.); oportet proinde, ut postquam hactenus earum naturam enucleavimus, tum quantae sint imponendae delictis, cum etiam quatenus possint, debeantque Delinquentibus irrogari exponamus. Quamvis enim omnis poena sit malum (§. III.), non omne tamen malum pro universis debet infligi deli-

ctis, et a singulis Delinquentibus potest reposci. Quemadmodum siquidem quantitate inter se crimina differunt (Lib. I. Cap. XIII. §. IV.); sic et debent eorum poena differre; nec quicumque deliquit, crimen aequaliter contrahit, et propterea pari est ratione plectendus. Ad publicam porro Potestatem, cui jus inhaeret puniendi (§. VI.), pertinet definire, quantae singula crimina sint poenae mansuae; quod fit latis Poenalibus Legibus: Quatenus vero tantae sumi *possint* a Delinquentibus poenae, quantae sunt Legibus definitae, id praestatur etiam ab iis, qui Publicae Potestatis nomine ac jure Civium actiones comparant Legibus, et criminalia Judicia in Republica exercent: Sed quatenus *debeant* Rei legitimis affici poenis decernendum est a Publica Potestate, cui competit nosse, et definire quando aequum et humanum, aut conveniens et necessarium, ut Poenae Delinquentibus temperentur, vel indulgeantur (§. VII.). Ceterum quantae sint poenae adversus crimina statuendae, quatenus poenae possint vel debeant a Delinquentibus sumi; graviora haec sunt argumenta, in quibus Criminalis Jurisprudentia versatur, quorumque nulla magis debent hominum interesse. Nos ambo nova ratione tractare trepidi aggredimur: erit vero Lectoris, qui sapit, judicare an justa Nobis caussa metuendi. Sed cum necesse sit antea intueri quantae sint criminibus indicendae Poenae; ut clarius deinde appareat, quatenus illis affici possint, vel debeant Rei; ideo prius illud statim nunc exponemus, de hoc alio postea distincto Capite disceptabimus.

CAPUT IV.

De Quantitate Poenarum.

I. *Quantum Poenae debeat esse malum.*

1. Nemo erit, opinor, qui secum animo reputans quae huc usque exposita sunt, atque enucleata, non intelligat quantopere necessariae in Civili Statu sint Poenae, ut homines sui commodi alieno etiam cum incommodo percupidi atque studiosi, procul ab eis

arceantur gerendis actionibus; unde, etsi bonum quoddam ad ipsos derivaret, malum tamen aliquod aliis hominibus obveniret, damnumque oriretur totius Societatis. Ac si hujusmodi sub proprio, veroque aspectu Poenae considerentur, eae veluti impulsus quosdam esse videri possunt, quibus quietis impatientes homines, et ad aliis nocendum proclives (Cap. II. §. II.) feruntur ad privatam et publicam pacem fovendam, et conservandam. (1)

2. Sed nunquam profecto Poenae ea vi, qua oportet, homines impellent ad alienam pacem, communemque tranquillitatem suis commodis anteferendam; nisi tantae sint, quantae valeant metum ipsis incutere delinquendi, libidinemque peccandi reprimere. Ea porro indoles est humani ingenii, ut infixa pectoribus cupiditas non aliter quam proposito majore malo, bonoque cohibeatur. Omnes enim, ut graviter observat *Auctor Rhetoric. ad Heren.* (Lib. II. Cap. 19.) cum minima peccata ex caussa suscipiunt; tum vero illa, quae multo maxima sunt maleficia aliquo certo emolumento ducti suscipere conantur. Quare tantum incussurae non erunt metum Sanctiones Poenales, quantum eas necesse est incutere; nisi majus malum reputent homines et plerumque multo etiam gravius, poenam Legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque,

(1) Si Poenae sunt quidam veluti impulsus ad publicum, privatumque bonum; jam eo ipso obstant, ne quid damni in alterutrumque derivet; unde scite *Auctor dei Delitti, e delle Pene* §. 6. eas quoque esse dixit: *Ostacoli Politici.*

vel lucro, quod inde se retracturos sperant, carcere. (1) Exemplo esse poterit, quemadmodum recte notat *Heineccius* (*J. N. et G. Lib.* 2. *Cap.* 8. §. 164.) poena injuriarum Legibus XII. Tabularum sancita, quae tam parum metus ingerebat hominibus protervis, ac bene nummatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tenuissima 25 assium multa libentissime redimerent. Malum ergo, quod Poenae praeseferent, tantum sit oportet, ut superet bonum, quod ex crimine proficiscitur : (*Hobbes Leviath. Cap.* 30.) alioquì impares erunt Poenae ad homines a delinquendo deterrendos ; tuncque nocebunt magis quam proderunt, ut consideranti patebit.

II. *Praejudicata quaedam, vulgarisque opinio refellitur.*

Quamvis vero malum, quod Poena praesefert, majus graviusque bono esse debeat, quod ex crimine proficiscitur (§. I.); haud tamen oportet illud, praeter quam est necesse, augere, et exasperare ; uno verbo tantum sit, *Quantum Satis*, cui effato, tamquam regulae primae omnis conformanda Poenalis Legislatio. Est enim, ut *Cicero* humanissime monet, (*De Offic.* II. 5.) hominum naturae, quam sequi

(1) „ C' est la Legislation, si j' ose le dire, qui nous excite au vice en y amalgamant trop souvent le plaisir : la grand'art du Legislateur est l'art de les disunir, et de ne laisser aucune proportion entre l'avantage, que le scelerat retire du crime, et la peine, a la quelle il s'expose „ *L' Espr. Disc. III. Chap.* 14.

debemus, vel maxime inimica crudelitas: unde et poenae modus esse debet, sicut rerum reliquarum, et quaedam mediocritas. Sed nihilominus vulgo existimatur Poenas quo graviores sunt, atque asperiores, eò etiam opportuniores utilioresque futuras, et suum validius nacturas effectum, deterrendi scilicet homines a delinquendo, bonumque sibi comparando cum aliorum damno, et publica noxa conjunctum. Vulgari hac imbuti opinione quamplures levioris ingenii homines facillimum putant, quod sapientibus, rerumque civilium peritis viris semper visum est arduissimum, scilicet regere homines, condere Leges, Civitates gubernare. Quippe sibi persuaserunt tantò facilius, rectiusque Civilem moderari posse Societatem; quantò vehementius homines deterrentur a delinquendo, quantoque severioribus impositis Poenis delicta vindicantur. (1) Sed praejudicata haec opinio, inconsultum

---

(1) *Cl. March. Natale. Riflessioni Polit. intorno all' efficacia e necessità delle Pene pag.* 55. *Palermo* 1772. „ Ella è, „ *scribit*, un' opinione comune tra gli uomini, che non vanno troppo avanti nelle cognizioni politiche, che ciò che rende efficace le Leggi Penali, è la severità di esse, e l'uso di frequentissimi ed atrocissimi castighi. Ma oltre che ciò non si può confare colla forma di tutti i Governi generalmente, ecco come si allontanano dal fine delle stesse pene rendendole inefficaci ed inutili; „ anzi corrompendo senza avvedersene quelle stesse persone, che vorrebbero corrette, e rendendo quasi insanabile quel male, che sarebbe vantaggioso l' estirpare. Perchè gli Uomini si corrompono non solo non osservando le Leggi, ma per la via delle stesse Leggi, quando fossero male appropriate, e disposte. „

istud publici boni studium auxit potius, quam imminuit mala, quibus homines affictantur, pluraque inter Populos edidit exempla inutilis meditataeque saevitiae. Cum legimus in historiis atrocissimas poenas, quas propter levia etiam delicta Turcarum Despotae infligi jusserunt; nonne ingemiscimus aerumnarum, quas homines ab hominibus perpetiuntur? Profecto ei datum erit totius Generis Humani egregie mereri, cui fortunate contigerit exitialem adeo, funestamque illusionem dissipare. (1)

III. *Vera ponuntur principia de Quantitate Poenarum.*

1. Si veritas sit, ut debet, in pretio, adeo falsum est quo graviores atque atrociores sunt Poenae, eo etiam utiliores validioresque futuras; ut ex ipsius Poenae natura, fineque superiori Capite enarratis contraria prorsus, totoque coelo dissimilis theoria fluat ac deducatur. Operae praetium est eam heic statim subjicere, et velut in nucleo exhibere.

2. Ac primo quidem cum Poena sit malum (Cap. III. §. III.); proinde minimum esse debet illorum, quae possunt infligi. Neque enim aliud

(1) Praejudicata hujusmodi opinio adeo altas egit radices, ut non raro audiamus, qui graviter *Turcarum* laudent severitatem in praescribendis, celeritatemque in reposcendis Poenis. Quos merito reprehendit *Montesquieu* Il n'y aura donc, *scribit Espr. „ des Loix Liv. VI. Chap.* 11 que le plus ignorant de tous les „ Peuples, qui auront vu clair dans la chose du Monde, qu'il „ importe le plus aux hommes de Scavoir? „

malum constat esse irrogandum, ubi malum aliquod irrogare sit opus, quam quod necessarium est, ut alterum majus malum antevertatur. Si poena, exempli gratia, interdictionis aquae et ignis florente libertate idonea erat Romae ad crimina compescenda, conservandamque Reipublicae tranquillitatem, qui, puta, ejus loco poenam mortis subrogavisset, iis absque ullo compendio et utilitate malum, quod poenae inest, auxisset: quae res tantam *M. Ciceroni* invidiam conflavit, qui Consul auctor fuit severiores, quam Legibus praescriberentur, poenas in *Catilinae* socios statuendi. (*Sallust. Bell. Catilin. XXII.*) Quandoquidem crudele non solum, sed etiam injustum est praeter necessitatem cujusvis mali pondus augere, ut nemo diffitebitur.

3. Civilis praeterea interest Societatis, ut qui ad delinquendum nequitia (Lib. I. Cap. V. §. VI.) feruntur, minimum delinquant; quoniam scilicet delinquere volunt, leviora potius committant, quam graviora delicta; unde sive directim, sive reflexim majus in eam damnum redundet. Id autem consequi nequit, nisi quantitas Poenarum quantitati criminum peraequa proportione respondeat. Nam ubi pro levi crimine eadem poena Delinquentem maneat, ac pro magno exitiosissimoque flagitio, improbi Cives magis hoc, quam illud, audebunt patrare, si sperent fore clam, ut inquit *Poeta*, (*Terent. in Adelph. I.* 1. 45.) eoque arbitrentur uberius suos expleturos fore cupiditates. Quod exemplo confirmatur earum Regionum, in quibus poena latronum, qui viatores rebus tantum spoliant, aucta est et aequiparata illo-

rum poenae; qui eos praeterea jugulant. (1) Quippe cum antea incolumi vita furaces latronum manus effugerent viatores; postea et bonis et vita hi ut plurimum privari coeperunt. Qui jugulati sunt, sic ratiocinantur latrones, loqui amplius non possunt.

IV. *Capitis adumbratio*, *et divisio*.

1. His, quae modo posuimus, veris evidentibusque principiis quae cum illis minime pugnant a Nobis superius positis, quemadmodum Notatori nostro *De Ferrante* hallucinanter hoc loco visum est; (V. *Not.* 26.) hisce, inquam, principiis Legumlatores debent inniti in distribuendis sanciendisque poenis (V. *Carrard de la Jurispr. Crim. introduct. part.* 1.) ut communi saluti prospiciant, ac aequitatis sapientiaeque laude cumulentur. Neque vero praeter ea, alia sunt a Jurisconsultis, rerumque civilium Prudentibus amplectenda principia, quae de *Quantitate* Poenarum tractantes sequantur.

2. Quid quantitas sit in rebus moralibus dilucide superiori Libro (Capite XIII, §. II.) explicavimus. Ne igitur actum agamus, satis erit heic adnotare quantitatis Poenarum nomine a Nobis intelli-

(1) „ A la Chine, *ut refert Du Halde Tom. I. pag.* 6. les „ voleurs cruels sont coupés en morceaux, les autres non: cet„ te difference fait que l' on y vole; mais que l'on n' y assassine „ pas. En Moscovie, ou la peine des voleurs, et celle des assas„ sins sont les memes, on assasine toujours. *Perry Etat present* „ *de la Gran Russie.*

gi qualitatem illam, seu id quo efficit, ut Poenae mala sint graviora aut leviora, quaeque homines, qui eisdem afficiuntur, magis minusve commoveant, atque percellant. Quod quidem adeo clarum est, facileque intellectu; ut nulla indigeat illustratione. Quamobrem praesenti Capite, quo disserendum de *Quantitate Poenarum*, tres potius persequemur, quae circa eam institui possunt quaestiones; seu tres praecipuas intuebimur relationes quantitatis poenarum: sunt autem quae sequuntur. I. Quaenam debeat esse quantitas poenarum, quas seliget Legislator, statuetque adversus unumquodque crimen relate ad poenas, quae imaginari, seligi, statuique possunt: *II.* Qua in ratione augenda sit, vel minuenda quantitas poenarum: *III.* Quaenam aequalitatis relatio intercedere debeat inter quantitatem mali, quo poena Delinquenti infert, et quantitatem damni, quod ab ejus delicto in alios Cives, et in ipsam Societatem derivat. Prima quaestio versatur circa lenitatem poenarum: In altera quaeritur de proportione, et relatione poenarum cum criminibus: Ad tertiam spectat quaestionem disserere de poena Talionis.

V. *Lenitas poenarum.*

1. Quicumque sibi in mentem revocaverit, quod initio statuimus, poenam scilicet esse malum, ac proinde minimum esse debere illorum, quae possunt inferri (§. III.), is statim intelliget quid de prima sentiendum sit ex propositis quaestionibus, qua inquiritur quaenam esse debeat quantitas poenarum, quas seliget Legislator, statuetque adversus unum quodlibet crimen relate ad poenas, quae imaginari,

seligi, statuique possunt (§. IV.). Cum enim poenae sint malum, quod comminantur Leges, a Custodibus Legum infligitur, ut bonum habeatur, seu potius ut majus malum, delicta nempe impediantur; jam sequitur eas minimas esse debere, seu leviores inter illas, quae imaginari, seligi, statuique possunt; ita tamen ut ipsae ad maximum, qui obtineri potest, adipiscendum effectum sufficiant. Quae major ergo poterit haberi differentia inter malum, quod inferunt poenae, et illud, quod impediunt, ea, inquam, differentia eligenda erit, atque sectanda. Nam Leges auctrices debent esse, et curatrices publicae privataeque felicitatis, quae a minima malorum, maximaque bonorum summa promanat. Cum autem poenae, quae ipsae sunt mala (Cap. III. §. III.), ad priorem ex his duobus effectibus consequendum sint comparatae; toties minima habebitur summa malorum, quoties nimirum quò fieri magis potest mala, quae impediuntur, superant vincuntque mala, quae inferentur.

2. Atque hinc illico apparet Poenas, quantum fieri potest, leves mitesque esse debere: Qua quidem doctrina nec humanior est ulla, neque verior. Licet enim possit quandoque contingere, ut auctis exasperatisque sine necessaria urgentissimaque caussa criminum poenis, ea aliquantisper minuantur pro temporum, rerum, morum vicissitudinibus, personarumque qualitate; haud tamen expedit poenas augere, si quod gravius malum acerbiores gignerent poenae, plus foret, quam malum, quod a criminibus proficiscens minueretur, eorum numero frequentiaque imminutis. Alicubi, puta, pro furto domestico Legibus sit imposita poena

damnationis ad opus publicum spatio decennii, ibique decem solum quolibet anno contingat domestica furta patrari. Si aucta poena adversus domesticos fures, exempli gratia, poena mortis sancita, non decem, sed octo tantum quovis anno furta domestica fierent; perperam aucta, et exasperata poena foret. Quippe malum, quod ex decem furum caede proficiscitur, malum superaret quod profluxisset ex duobus illis domesticis furtis, quae exasperatione poenarum anteversa essent.

3. Quamvis autem Poenae validior, haud tamen certissima ratio sunt impediendi delicta, hominesque dubio procul a delinquendo avertendi (Cap. II. §. IV.). Itaque mitibus poenis, ubi vigent, eadem vis inest averruncandi delicta, quam alibi habent atrociora supplicia; compertumque est experientia animos Civium, qui levibus poenis sunt assueti, sic eis commoveri, ut gravioribus coercitionibus percelluntur, qui easdem jugiter inferri intuentur. (1) Praesertim cum proportionem, quae crimen inter poenamque intercedere debet, penitus auferat nimia poenarum severitas,

(1) Quid mirum si nulli crudeliores sunt Populi, quam iis, apud quos inhumaniores vigent, severioresque poenae? Nam Leges ipsae eos crudelitatem edocent. Quod *Praes. De Montesquieu* mirifice illustrat *Japponensium* exemplo, quorum mores exasperavit ipsa poenarum atrocitas. V. *Espr. des Loix Liv. VI. Chap. XIII.* Qua populi Romani aetate crudelissimum in Urbe sumptum est de *Metio* supplicium, eadem non timuit *Tullia* per Patris corpus carpentum agere, partemque sanguinis ac caedis paternae cruento vehiculo contaminata ad suos referre Penates. V. *Liv. lib.* 1 c. 48.

quo vitio cum laborarent crudelissimae Leges *Draconis*, oportuit eas *Athenis* penitus abrogare. Multa quippe ex asperis atrocibusque poenalibus Legibus, et gravissima incommoda oriuntur. Primo namque pro nonnullis, quae antevertuntur delictis, alia innumera aeque noxia crimina germinant. Civium praeterea animi eò magis indurescunt; asperisque moribus imbuuntur (1) quò acerbiores sunt Leges, quibus obtemperant. Tandem atrocitas ipsa Legum impedit, quin eae jugiter exequutioni tradantur. Quando siquidem Poenae sunt nimis severae, tunc saepe oportet locum dare indulgentiae, et impunitati, (2) qua publicae saluti nihil infestius, nihil est exitialius.

VI. *Sequitur idem argumentum.*

Poenae ergo mites sint, lenesque; sed nemo meritus unquam, quoad fieri potest, evadat. Quid enim *tristes* prosunt *quaerimoniae*, *si non supplicio*, ut cecinit Horatius, (*Lib. 3. Od. 24.*) *culpa reciditur?* Quando Cives pro certo habeant se criminum poenas haud esse evasuros; haec persuasio magis eos a

(1) Experientia constat frequenti suppliciorum aspectu tolli ab animis naturalem illam pietatem, miserationemque alienorum malorum, quae semen est foecundissimum socialium virtutum. Conf. egregium Syntagma *Cl. D. Ubaldi Cassina*, cui titulus: *Saggio analitico su la Compassione. Parma* 1772.

(2) Recte observat *Ill. Auctor dei Delitti e delle Pene*, §. *XLVI.* quod *nel disordine del sistema criminale il perdono, e le grazie sono necessarie in proporzione dell' assurdità delle Leggi, e dell' atrocità delle condanne.*

delinquendo retrahet, quam deterrebit atrocitas, crudelitasque poenarum. Interea nemo sit, qui arguat poenas ubique pari ratione mites, lenesque esse debere. Quò enim perfectiores sunt Leges, quibus utitur quilibet Populus; eò leniores apud illum poenae debent sanciri, seu lenitas poenarum augenda est in ratione directa perfectionis Legum. Profecto si Leges non tam ad vindicanda, quam etiam ad antevertenda delicta (1) sint comparatae; jam nihil opus erit, ut illis adeo asperae poenae in Delinquentes praescribantur. Nam quid necesse est gravibus poenis, ubi Leges neminem Civium indigere patiuntur, eorum affectus recta institutione retundunt, praemiisque virtuti propositis dirigunt in publicum bonum; ubi honesto et decoro summam vim tribuunt, omnesque Cives spe laudis commodorumque, quae Bonos, et metu contemptus infamiaeque, quae Malos sequatur, validissime a delinquendo repellunt? *Lacaedemone* mitissimae in usu erant poenae, quod Legibus cautum diligenter, ne Civibus occasio foret et caussa delinquendi (*Plutarch. de instit.. Lacaedem.*). Contra vero quisquis intelligit eò minus leves seu magis graves oportere esse poenas, quo pluribus vitiis Leges laborant, quò minus curant delicta antevertere, et proinde quò frequentiores vehementioresque adsunt caussae delinquendi, quemadmodum contigit olim apud *veteres Germanos*, (*V. Tacit. de mor. Germ.*

(1) Quaenam potiores sint, validioresque rationes antevertendi delicta infra videbimus *Cap. XIV.*

XII.) nunc evenit inter *Turcas*, apud quos ut imperfectae Leges, ita asperrimae poenae.

VII. *Poenae sunt proportionandae Delictis.*

Altera erat quaestio, quam hoc Capite discutiendam proposuimus, qua nempe in ratione augenda sit Legibus vel minuenda quantitas poenarum (§. IV.), cujus proinde tractationem nunc aggredi oportet. Duas autem haec difficilis, et gravissima quaestio habet partes. Quaeri enim potest, utrum in ratione simplici quantitatis delictorum, an composita quantitatis criminum et conditionis Delinquentium quantitas poenarum sit dirigenda, et moderanda. Nos, ut par est distinctim utramque quaestionis partem persequemur, primoque heic quaeremus, quaenam relate ad criminum quantitatem futura sit regula quantitatis poenarum (1).

2. Quoniam ergo, ut alibi jam docuimus (Lib. I. Cap. XIII. §. II.), criminum quantitas est ratio,

(1) Haec est reliquarum ut gravior, sic etiam utilior quaestio, ex cujus neglecta vel ignorantia derivat quamplurium Poenalium Legum absurditas, et injustitia. Itaque tanto accuratius a Nobis tractanda, tantoque diligentius a Legum Conditoribus penitus cognoscenda; quanto opportunius nostra hac etiam doctrinae luce fulgente aetate quis non immerito sciscitari posset, ut olim *Horatius lib. 1 Satyr.3*

> . . . . *cur non*
> *Ponderibus modulisque suis Ratio utitur; ac res*
> *Ut quaeque est, ita suppliciis delicta coercet?*

quam secum invicem habent eae conditiones seu qualitates delictorum, quae debent influere ad majores poenas adversus illa imponendas; inde sequitur quantitatem poenarum criminum quantitati consentaneam esse debere, (V. *Dissertation sur les raisons d' etabl. ou d' abroger les Loix*) et proportionalem. (1) Quod ut luculentius appareat operae praetium erit singulas ejusmodi percurrere, ac intueri qualitates; et demonstrare ex poenarum natura fluere, sequi ex principiis hactenus positis, poenas habita ratione earumdem conditionum, seu qualitatum minui, vel augeri debere. Quatuor autem sunt hae qualitates seu conditiones, damnum nempe I. Societatis, II. libertas, et cognitio Delinquentium, III. malum exemplum prodiens ex crimine, cum scilicet illud facile committi, et occultari potest, IV. vis impulsuum ad delinquendum, ut de quantitate criminum disserentes praefinivimus (Lib. I. cit. Cap. XIII. §. X.); de quibus singulis eo ordine, qui opportunior videbitur, nunc seorsim dicemus.

VIII. *Damnum Societatis.*

Principio igitur ambigi nequit, quin quò majus ex aliquo crimine damnum in Societatem, Sociosque, quod in ipsam quoque reflexim recidit So-

---

(1) Lege Divina sancitum „ Pro mensura peccati erit et pla-„ garum modus, *Deut. XXIV. Cic. of.* 1. 89 Cavendum est ne „ major poena, quam culpa sit. „ Hinc J. C. *Papinianus in Leg. sanctio Dig. de poen. damnat:* poenam *aestimationis* nomine appellat.

cietatem (Lib. I. Cap. X. §. I.), derivat; eò majores in illud poenae sint praescribendae. Quid enim intenditur poenis, nisi ut damnum antevertatur, quod ex delictis in Societatem redundat? Quamobrem quantò gravius damnum a delictis orietur, tantò gravioribus indictis poenis cavere oportebit, ne illa admittantur. Ac licet Societatis interesset, ne ulla unquam patrentur delicta, ut cujusvis damni, quod ab his proficiscitur, semper sit expers; cum tamen id optari possit, obtineri vero non possit; proinde multo magis ejus interest ne crimina patrentur, ex quibus magnum, quam unde leve malum, damnumque promanant. (V. *Montesquieu Espr. des Loix liv. VI. Chap. XVI.*) Itaque graviores prae illis in haec sanciendae sunt poenae, quanto magis nimirum interest, ut Cives ab eisdem committendis removeantur: (1) quod quidem non aliter obtineri potest, quam severissimis poenis deterrendo Cives a gravioribus admittendis delictis. Haec esse

---

(1) Quandoque adeo metuendum est Civibus ex aliquo crimine, tam exitiale damnum ex quodam facinore potest Societati obvenire; ut intersit publici privatique boni poenam in ejus auctores vehementer exasperare. Si turbis et seditionibus, exempli gratia, agitata Respublica in summo periculo versetur, nonne quaelibet erit honesta ratio communis expediendae salutis? Tunc profecto non tam malum est severas ferre Leges, quam bonum acerbitate poenarum consulere periclitanti Reipublicae. Haec est receptissima *Taciti* sententia; non nisi tamen quam caute, et in gravissimis casibus a Legislatore amplectenda: *Habet aliquid ex iniquo*, scribit *Annal. XIV. 42 omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.*

debet sapientia illorum, qui Leges ferunt Poenales, si veli it Civilis Societatis bono prospicere, et ab ea, ut par est, graviora validius, quam leviora damna amoliri. Neque enim tunc solum frequentius nocentiora crimina germinant, cum aeedem poenae ista maneant, ac illa, quae minus nocent; sed etiam cum intempestivo, et periculoso consilio leviorum criminum poenae eo usque exasperentur; ut sint graviorum scelerum poenis aequales. Profecto si aeedem, paresque poenae tam adversus levia, quam gravia delicta Legibus praescribantur, caussa non erit cur improbi Cives potius haec vereantur, quam illa patrare: Quin immo inopportuna hujusmodi aequatione poenarum salutaris horror decresceret delinquendi, quo nemo fere non afficitur. Sic enim evenit, ut cum nullum poenae sit adeo atrox crimen, quod aliquando non committatur: ea minus soleamus horrere delicta quae vel frequentius committi videmus, vel pro quibus patrandis egregie improbum esse nequaquam oportet. Cum ergo horror, quo ista persequimur, nequeat augeri; sequitur ut horror minuatur, qui ab illis nos retrahebat; quae res publicae, privataeque saluti valde nocet. Plerosque enim Civium, qui liberaliter sunt instituti, non tam poenae illiquoties arcet, a gerendis criminibus, quam horror aut metus delinquendi.

IX. *Vis impulsuum ad delinquendum.*

Nunc qui sit in stabilienda quantitate poenarum influxus impulsuum, quibus ad delinquendum homines incitantur, videamus. Constat sane homines

agendi libertate praeditos esse (Lib. I. Cap. II. §. IV.). At id nequaquam ne *intrinsecus* vi adfectuum plus minusve commoveantur homines atque agitentur, pronique sint ad peccandum, nec impedit quin extrinsecus pluribus irritamentis percellantur, frequentibus urgeantur occasionibus delinquendi: immo vero inde fit, ut ad unam potius, quam ad aliam ferantur gerendam criminosam actionem juxta majorem, minoremque vim impulsuum quibus incitantur. Quò ergo plures, et vehementiores sunt caussae, quae homines ad aliquod crimen patrandum impellunt; eò severioribus indictis poenis ab illo committendo ii sunt avertendi. Quantum namque fieri potest, necesse est, ut impulsus delinquendi cum metu libretur, qui ex poenis dimanat. Caussae autem, quae ad delinquendum impellunt non solum, modo vehementiores, modo debiliores praesto sunt omnibus hominibus; sed etiam ex peculiaribus pendent cujusvis Societatis circumstantiis, varioque regimine, et opportunitate. Cum Romae cuilibet sive patricio sive plebejo honorum aditus pateret, cupiditate eos per fas nefasque obtinendi omnes pene inflammabantur. Hinc tot latae de ambitu Leges, tam severae in ambientes poenae sapienter praescriptae. (V. *Sigon. de Judic. II.* 32.) Ceterum oportet, ut Legislator magis damnum Societatis respiciat, quam impulsus spectet delinquendi, unde hanc alteram poenas augendi rationem juxta priorem illam praefiniet, ac moderabitur. Quippe ex duobus incommodis minus est eligendum.

X. *Malum exemplum prodiens ex crimine.*

Eadem ac vis impulsuum, habenda est ratio mali exempli prodeuntis ex crimine in statuenda quantitate poenarum. Malum exemplum, quod ex crimine proficiscitur eô exitialius est, quô crimen facilius committi potest, (1) et quô solet frequentius patrari. Itaque tam in uno, quam altero in casu graviores sunt Legibus indicendae poenae, ut malo exemplo occurratur. Ac difficultas quidem alicujus patrandi facinoris caussa est suopte ingenio, ab eo committendo repellens: quoties haec tenuis est, toties leviter voluntas a delinquendo retrahitur, quod in idem recidit ac si plures vehementesque forent impulsus, quibus voluntas ad delinquendum inducitur. Nam sive addas aliquid uni termino, sive aliquid alteri detrahas, aequationes, vel differentiae semper sunt eaedem. Simili plane modo se res habet, ubi agatur de delictis, quae persaepe committuntur. Quô frequentius siquidem aliquod crimen patratur, eô certius statui potest vel magnam esse vim impulsuum, quibus Cives ad illud gerendum stimulantur, vel facillime idem crimen posse in Civitate patrari. Quae omnia toties validius urgere debent Legislatorem, ut poenas criminum exaggeret, quae et facilius possunt committi, et frequenter solent patrari; quoties ea sic praeterea sunt comparata, ut

(1) Facilior ratio domestica furta patrandi est in caussa, cur apud plures Gentes eorum poenae gravissimae sint, quemadmodum apud Nos prudenter cautum. V. *Band. General.* §. 61 *et cap.* 106.

nullo negotio queant occultari. Difficultas enim aliquod detegendi flagitium audaciores efficit ad illud patrandum quicumque solum oderunt peccare formidine poenae.

XI. *Libertas Delinquentium.*

Restat tandem, ut quatenus libertas et cognitio Delinquentium influere debeant ad augendas vel minuendas Legibus poenas adversus delicta sanciendas consideremus; cujus rei examen data opera postremum in locum conjecimus. Gravius enim est illud ac salebrosius; quam prima fronte videatur. Ac ut a libertate incipiam, omnes fere moralium, criminaliumque rerum Scriptores unanimi consensu tradunt eò graviores, levioresque poenas esse in crimina statuendas, quò major minorque libertas constitit Delinquentibus. Sed nemo, quod sciam, adhuc fuit inter eos, qui genuinam attulerit ex publico bono, communique utilitate eductam rationem, cur tantò levius crimen puniri debeat, quantò minus libere gestum est. Profecto si reliquas intueamur conditiones, seu qualitates, unde constat quantitas delictorum, quas singulatim huc usque perpendimus, nulla earum occurret, ex qua hujus rei ratio valeat hauriri; immo potius contrarium ex illis sequi fortasse videretur. (1) Ut

(1) Recentissimus *Auctor Système de la Nature* cujus prophanum Opus vehementer detestamur, quaerit cur cum idem damnum proficiscatur ex crimine sive liberrime, sive minus libere patratum sit; soleat tamen, debeatque istud illo levius puniri. Sed quaestionem ipse quoque, ut ceteri memorati Scriptores,

vero quaestionem hanc penitus investigare, rectiusque solvere possimus, sic eam proponendam; dividendamque putamus. Bifariam possunt actiones non integra, seu absque plena libertate committi, et consequenter, ut cum vulgo loquar, minori malitia esse infectas, I. nimirum ex causa extrinseca homines cogente ad delinquendum; II. ex caussa intrinseca, quae est repentinus vehemensque impetus Affectuum. Cum autem propter utrasque hujusmodi caussas fiat, ut actiones criminosae minus libere sint commissae; proinde ubi eae intercesserint, leviores debent Leges in crimina poenas imponere, et Judices irrogare quam si delicta fuissent integra seu plena libertate, et consequenter malitia majori commissa.

XII. *De Caussa Physica a Morali Caussa ad delinquendum coacta.*

Caussa extrinseca, propter quam homines plena libertate non delinquunt, eadem est ac caussa Moralis, quae Caussam Physicam cogit ad delinquendum. Ac moralis quidem caussa, exempli gratia, Dominus, pater, adeo potest caussam physicam, servum, puta, filium ad delinquendum impellere; ut haec coacte magis, quam libere delicto irretiatur. Ipsa enim mors, qua nec majus malum valent Leges Delinquentibus

---

vix attingit, ejusque nodum solvere detrectat. Nos audaciores facti alienis periculis *seqq.* §. §. moralis hujus, nondum recte explicati phaenomeni rationem adducere, et enucleare tentabimus, ut fidem solvamus, quam Lectori dedimus *Lib. I. Cap. XIII.* §. *ult. not.* 1

repraesentare, potest a morali caussa comminari physicae caussae, ut eam ad delinquendum impellat. Tunc vero satis erit qualitati criminis respondentes poenas adversus caussam moralem statuere, ut pernicioso exemplo occurratur; sed non oportet pares Legibus poenas in physicam caussam praescribi. Nam qui ab altero cogitur ad delinquendum aut nequam est homo, aut vir bonus et frugi. In utroque casu severiores poenae incassum imponerentur. Qui siquidem probus est, eliget potius quodlibet ab altero cominatum malum subire, quam se delicto foedare, tum quia fidus cultor virtutis nihil magis quam delinquere horret; cum etiam quod timor infamiae, quae ex Legum poena in Delinquentes derivat, in eo est vehementior metu cujusvis alterius mali. Itaque non oportet in hunc asperiores edicere poenas, ne delicto irretiatur. Neque vero quidquam proderit graviores poenas sancire, ut qui male animatus est, ingenioque improbus a delinquendo se abstineat. Nam hujusmodi furfuris homines ex duobus malis, alterum nempe repraesentatum a legibus si delinquant, alterum a morali caussa repraesentatum si delinquere renuant, illud potius imminens eligent, quam hoc quod futurum est, et potest fortasse declinari. En ergo quemadmodum fiat, ut cum caussa physica a morali caussa ad delinquendum coacta minus libere peccet, minus quoque Legibus debeat puniri. (1) Quod

(1) Cum quaeritur, cur minus debeat Legibus puniri, qui minus libere; seu ut loquuntur Theologi Morales, minus plena malitia deliquit, cavendum ne ideo id faciendum esse statuatur quia nempe minus libere peccavit. Nam haec adamussim, est quaestio, quae definienda proponitur, scilicet invenire rationem

si aliqua caussae physicae poena Legibus irrogetur, id fieri inde apparet, ut ipsa inter mala haerens a caussa morali et mala a Legibus comminata, potius eligat imminens ab illa repraesentatum malum subire, licet gravius, absque tamen jactura innocentiae; quam amissa delinquendo virtute in par prope discrimen incidere.

XIII. *De Impetu Affectuum, quo commissa Delicta.*

1. Saepe ex improviso, tantaque vi erumpunt Affectus; ut eis commoti et agitati homines, nescientes veluti nolentesque in transversum abripiantur. Tunc pene ii sunt incapaces quid mali ex crimine, in quod feruntur, sit sequuturum animadvertendi, caussasque considerandi, quae ipsos, repentino illo alioqui sedato impetu affectuum, valuissent a delinquendo retrahere. Nec mentem solum affectus obtenebrant, sed etiam accelerato spirituum animalium motu vires corporis augent, hominesque, prae-

---

publico bono communique utilitate fluentem; propter quam minus sint punienda delicta minus libere admissa. Certe quidem minor libertas in delinquendo, minus quoque arguit esse delictum si metaphysice considerentur elementa, unde constat. Verum nos, *L. I. Cap. XIII. §. VI.* jam vidimus an, et quantam malitia delinquentis habere possit, vel debeat relationem cum quantitate poenarum adversus crimina sanciendarum. Aliae ergo praeter delinquentis malitiam sunt hujus rei quaerende rationes eductae ex publico bono et ex veteri illo sapientissimo adagio *Quantum satis*, quod est axioma quantitatis poenarum (§. II.)

sertim cum primum excitantur, magna armant audaciâ. Quid sane non audent homines, quando in eis saeviunt, et dominantur affectus? Nihil arduum ipsis, asperumque videtur; nulla eos terret difficultas; omnia arbitrantur facile componi posse, expediri, mederi: Quin immo ea vi, impetuque aliquando vehementiores affectus humana pectora exagitant; ut minus malum tunc reputent homines infamiam, mortemque ipsam obire, si eorum mentibus terrificae hujusmodi ideae obversentur, quam bono illo, voluptateque carere, quam suas criminose cupiditates explendo se retracturos esse confidunt. Poenae ergo nihil, aut parum prosunt ad compescendos homines, quando affectibus aestuant. Quis *Ephestione* charior *Alexandro M.*, qui eum singulari amore complectebatur? *Orosmannus* tam perdite *Zairam* deperibat, ut se ultro pro illa morti obtulisset: hic tamen amasiam, ille amicum veriti non sunt letho dare; quamvis postea prae admissi flagitii dolore vix manus a se Alexander abstinuerit; Orosmannus vero voluntaria sui caede facinus expiaverit. Quaenam, quaeso, potuisset tanta poena par istud Heroum repentino violentique affectuum impetu abreptos a tam charorum capitum nece avertere, ac deterrere? Itaque non alius potest finis intendi, ubi Legibus poenae statuuntur in crimina impetu affectuum patrata; nisi ut homines ab affectibus caveant, occasiones, quibus ii incenduntur, declinent, consuescant eis non indulgere, poenasque metuere. Metus namque poenarum, quae manent crimina impetu quoque commissa, si hominum animis jugiter adhaerescat, affectuum vim potest aliquantisper retundere, flammasque extinguere, quae

homines ad delinquendum accedant. Sed necesse non est eadem severitate punire eos, qui impetu affectuum ad delinquendum feruntur, (1) ac illos qui frigidi, et cogitatio delinquunt. Cujusvis enim poenae metus satis est ad avertendos a criminibus eos, qui alioqui integri vitae, affectuum impetu solum ad peccandum accedunt. (2) At eos qui nequitia laborant, qui etiam nullo percellente affectu sunt in scelera proni, jugeque gerunt in animo delinquendi propositum, graviori oportet afficere metu, criminumque qualitati

---

(1) Ita M. *Horatius*, cujus exemplo jam alia occasione usi sumus (*Lib. I. Cap. III. §. VI. not. 2.*), optimus erat Civis, non timidus pro Patria mori. Attamen irae impetu abreptus sororicidio se inquinavit. Neque enim tunc quid mali ex sororis caede sequuturum foret cogitatione complexus est. Audacia, ut erat, virtuteque bellica praeditus ille metu poenarum haud magnopere commovebatur; vel si infamiam timebat, eo se injustum iri non existimabat interficiendo sororem, quae hostem magis diligebat, quam Patriam. Itaque etsi bonus Civis esset, eique, si sororem interfecisset, poenae imminerent; non potuit tamen impetum irae cohibere, seque a caedenda sorore abstinere. Concludendum ergo, quod si levi poena non impediuntur hujusmodi crimina, nec graviori supplicio removerentur.

(2) Haec est ratio, qua debet inniti Legislator, ut minores poenas sanciat in crimina, quae impetu affectuum commissa minus libere gesta fuerunt, si quando ad hanc peculiarem casum descendat. At Judicibus aliae etiam sunt praesto rationes, propter quas in eos omnes, qui impetu affectuum, vel alia quavis ex caussa minus libere, et absque plena voluntate delinquerunt, temperent poenas, quae Legibus ut plurimum feruntur in crimina solum libere patrata, ut *Sequenti Capite* explicabitur.

respondentibus poenis coercere, ut a delinquendo removeantur.

2. Neque vero quisquam regerat Nobis tantò graviores poenas in eos Legibus esse imponendas qui affectuum impetu, irae exempli gratia delinquunt; quam in illos qui cogitato et ex nequitia peccant; quantò vehementiores sunt impulsus, quibus ad delinquendum ferunt homines, ubi affectibus aestuant, ut, quemadmodum tradidimus (§. IX.) vis impulsuum ad delinquendum magnitudine reprimatur poenarum, quae possent a delinquendo retrahere. Sedulo enim animadvertere oportet poenas a Legibus non tam comminari hominibus affectuum impetu agitatis, qui tunc pene sunt incapaces eas recolendi animo, ac metuendi; quam proponi hominibus frigidis atque tranquillis, nulloque affectu commotis; ut consuetudinem contrahant poenas timendi, cavendique ab affectibus, quorum impulsu facile possent ad peccandum adduci. Cum vero qui aliunde peccare non cogitent, quando affectibus vacui sunt, minus certe impellantur ad delinquendum; quam qui nequitia laborantes delinquendi propositum continuo versant in animo, frigidique etiam moliuntur peccare; ideo minori poena opus est, ut illi caveant a delinquendo impetu affectuum, quam ut isti ab iniquo removeantur peccandi proposito. Sic dubitari nullatenus potest, quin crimina affectuum impetu gesta, quia minus libere sunt commissa, minori quoque poena debeant Legibus vindicari.

XIV. *Cognitio Delinquentium.*

Quae autem ratio suadet, ut minus libere commissa delicta levius puniantur; eadem urget, ut quando necessaria intellectui cognitio non constitit, id est cum crimina ignoratione, vel culpa fuerint patrata, minoribus quoque poenis Legibus vindicentur. Nam quemadmodum levis poenae metus ut plurimum satis est, ut probi alioqui Cives haud raro resistant caussae morali eos ad delinquendum cogenti, caveantque ab affectibus, quorum impetu ad peccandum facile abriperentur; ita quaelibet vel levissima poena sufficit, ut ii quid agere, quid omittere debeant curent cognoscere, et animadvertant, ne culpa in crimen incurrant. Quamvis ergo, si damnum spectes Societatis, aeque huic noceant delicta ignoratione culpaque contracta, quam obsunt crimina plena, ut ajunt, cognitio commissa; levius tamen prae istis illa debent Legibus coerceri, (1) quoniam minori poena opus est ut quisque ignorantiam curet depellere, caveatque ne culpa delinquat; quam ut qui sciens

(1) *Sylla*, qui tyrannidem cum libertate ratus est posse conjungi, tulit celeberrimas Leges Cornelias. Praeterquam quod his Legibus caedis crimen supra modum amplificavit, et ad plures a caede ipsa diversas, remotasque species protraxit, quibusdam in casibus haud visus est distinguere, ut oportebat eos, qui dolo ab iis, qui culpa hominem caederent. Quod mirum esse non debet: nam quicumque tyrannidem affectarunt, in id semper incubuerunt, ut nempe, et simpliciores, quam necesse, Leges, et poena acerbiores forent.

prudensque meditatur, stratuitque dolo peccare, a delinquendo se abstineat.

XV. *De Personis.*

1. Erunt ne igitur Poenae, ut hec usque est expositum, quantitati delictorum dumtaxat aequandae, nec ulla personarum, quae delinquerunt, Legibus habebitur ratio, eademque poena ob idem delictum nobilem illustremque Civem manebit, ac vilem atque plebejum? Haec est altera pars quaestionis, quam de ratione augendi vel minuendi quantitatem poenarum altero loco expendere hoc Capite decrevimus (§. VII.) Ac veteres quidem Philosophi, (V. *Aristotel. V. Ethicor.* 6.) et Jurisconsulti, cum de ea disputarent, aliis usi sunt vocibus. Sibi enim proposuerunt quaerendum, utrum in dictandis, et reposcendis poenis arithmetica proportio sequenda foret, an vero geometrica. Proportionem arithmeticam illam esse Mathematici tradunt, (V. *Wolf. Elem. Arit.*) quae est inter aequidifferentes, cum nempe quantum ex duobus primis terminis unus terminus alium excedit; tantum etiam ex duobus ultimis unus alterum superat. Sic numeri 2. et 4. cum numeris 8. et 10. sunt in proportione arithmetica; quia idem numerus 2. est differentia, quae intercedit tam inter numeros 2. et 4. quam inter 8. et 10. Geometrica autem proportio est ea, quae oritur ex aequalitate Exponentium, quando scilicet quantum prior terminus secundum terminum continet, aut in secundo continetur, tantum tertius in quarto, vel secundus ipse in tertio continetur; quo in

casu terminus dicitur continuus ut in altero appellatur discretus. Ita numeri 2. et 4. sunt in proportione cum numeris 8. et 16. et haec proportio est discreta; aut cum ipso 4. ad 8. et haec proportio est continua. Jam vero nihil his proportionum speciebus, quodque hujusmodi mathematicis vocibus possit efferri, inest quaestioni, cujus instituenda tractatio. Ea enim quaeritur, utrum poenae non quantitati dumtaxat criminum debeant aequari, sed an etiam conditioni personarum, quae deliquerunt, vel si potius arrideat mathematicis uti vocabulis, utrum, in ratione simplici quantitatis delictorum, an composita quantitatis criminum et conditionis Delinquentium sit dirigenda et moderanda. Sed Philosophi, et Jurisconsulti, (V. *Matth. ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *cap.* 4. *n.* 7.) quorum meminimus, pro ratione simplici arithmeticam, geometricam vero pro composita ratione dixerunt, et usurparunt. (1)

---

(1) *Bodinus* civilium rerum Scriptor satis doctus et gravis tertiam proportionis speciem invexit ex arithmetica, et geometrica mixtam, quam vocabit *harmonicam*. Contendit porro eam esse sequendam in poenis, praemiisque distribuendis. Sed contra eum *Matthaeus* ad *Lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *cap.* 4. *num.* 7. nihil opus esse vult hujusmodi altera proportionis specie: *Non enim*, scribit, *ita poenas in arbitrio Judicum esse volumus, ut sine Legibus manu omnia gubernent*; *neque haec nostra sententia est in distributionibus poenarum semper, et omni casu observandam proportionem geometricam, sed dominari in distributionibus geometricam, in commutationibus arithmeticam: ceterum posse et huic in distributionibus; et illi in commutationibus esse locum.* Expeditius praecisa omnis est di-

2. Postquam ergo suo sub aspectu proposita est quaestio, et propriis vocibus a Nobis explicata, ut ea commodius resolvi possit, duo distinguendi sunt casus. Primo enim si differentia personarum, quae deliquerunt, sic influat in delictum; ut eo ex capite illud diversum sit; tunc diversa quoque Legibus poena erit irroganda, non tam ob dissimilem conditionem Reorum, quam propter facinoris diversitatem: Quod si idem semper sit facinus a quocumque persona admittatur; hoc altero casu rursus distinguere oportet diversas ejusdem delicti circumstantias, variasque formas Civilis Regiminis. Quis, amabo, existimabit eadem poena esse afficiendum, qui pugnum duxit Praetori jus in Tribunali dicenti quique alapham plebejo homini inflixit ad medium Janum, vel in ponte sedenti? *Liberi Tarquinii Servium Tullium* interimunt, *Ravaillac Henricum IV.* interficit, nonne qualib.t alia caede gravius homicidium nefarie patrarunt? Sed ubique Despotismus viget, vel floret Democratia, ibi nulla habet locum in distribuendis poenis personarum distinctio. Omnes enim Cives, diversa licet ex caussa, inter se aequales sunt, paresque putantur ex indole utriusque memoratae formae civilis regiminis. Iis autem in lo-

---

sputatio a *Cremano*, qui *de Jur. Crim. Lib.* 1 *pag.* 2 c. 4 §. 22 harmonicam aeque ac arithmeticam, et geometricam proportionem prorsus respuit. *Certa enim*, ut ipse scribit, *atque exacta norma, et regula, qua metimur quantitates, quae numero, et pondere constant, ad hominum actiones, ad meritum, et alia hujusmodi, quae moralia sunt, minime pertinet.*

eis, in quibus monarchicum regimen obtinet, (idem dici potest aliquo modo de Aristocratia) personarum, quae deliquerunt aliqua ratio potest haberi in ferendis poenalibus Legibus. Haec siquidem regiminis forma ita est comparata, ut quemadmodum ostendit *Praeses de Montesquieu*, coetuum, personarumque gradus, atque distinctio ei necessario adhaereat. (*Espr. des Loix Liv.* 11. *Chap.* 4.) Praeterquamquod diversa educatio, variique mores, quibus sub monarchico regimine Cives assuefiunt, diversam quoque postulant distributionem poenarum. Quae uni namque gravissima foret poena, alteri esset levissima sicque praeter fas inaequaliter plecterentur, qui aeque peccarunt. Quod non solum de corporeis poenis intelligi debet, sed statuendum est etiam in poenis pecuniariis propter inaequalitatem fortunarum, quam secumfert ordinum, coetuumque distinctio, atque varietas. Quamvis porro diversa poena a Legislatore pro quolibet homine, qui delinquit, dicenda foret, si vellet poenas uniuscujusque Delinquentis *sensibilitati*, (1) ut inquit *Beccaria*, attemperare; constat tamen poenarum veluti quosdam esse gradus, qui possunt metiri, et satis obvias communesque inter

(1) Propter hanc eamdem dissimilis sensibilitatis rationem juxta diversam Personarum conditionem Poenae pecuniariae debent esse in ratione composita, directa criminis, et inversa conditionis fortunarumque Delinquentis. Itaque poenae pecuniariae majores erunt adversus nobiles divitesque; corporeae vero minores: unde etiam hoc pacto res ad aequalitatem redit: quod adamussim prudenter erat praescriptum veteribus Francicis Legibus. V. *Beaumanoir ch.* 61. *pag.* 309.

personas intercedere differentias, juxta quas potest Legislator genus, et quantitatem poenarum aequa proportione dispertiri. Praesertim cum non eamdem omnes aeque habeant existimationis famaeque curam. Viles enim personae corporis cruciatu poenas solum aestimant: qui vero liberaliter sunt educati, magis animi, quam corporis dolore poenas metiuntur: unde vel sola de aliquo crimine inquisitio, quae adversus nobilem Virum, honestumque Civem instituatur, durior fortasse erit, quam sit futurum homini vili ac plebejo aliquam subire corpoream coercitionem. Apposite ad rem conclu lit *Puffendorfius*, (*de Offic. Hom. et Civ. lib.* 2. *cap.* 13. §. 18.) quia eadem poena non parem apud omnes producit effectum circa reprimendam peccandi libidinem; inde in generali poenarum designatione respicienda est persona ipsius Delinquentis, et in eadem illae qualitates, quae sensum poenae augere, vel minuere possunt.

XVI. *Talio.*

1. Superest nunc, ut tertiam ultimamque persequamur quaestionem, de qua initio hujus Capitis dicere constituimus (§. VI.) quaenam nempe aequalitatis relatio intercedere debeat inter quantitatem mali, quod poena infert Delinquenti, et quantitatem damni, quod ab ejus delicto in alios Cives, atque adeo in ipsam derivat Societatem. Fuerunt olim, qui quantum mali crimine esset illatum, tantumdem Delinquenti inferendum existimaverint. Atque hujusmodi tam in crimine, quam in poena mali physici aequalitatem, quam Veteres *Talionem* dixerunt, plu-

res sequuti sunt Legumlatores in definienda quantitate poenarum, et praecipue severitatis fama notissimus *Rhadamantus*, cujus sequens carmen laudatur.

Ειxε παθοι τα κ' ερεξε, δικη κ' ευθεια γενοιτο.

Qui voluerint talione indicta declarare quantopere justitiae sit consonum, ut aequalitas crimina inter criminumque poenas, quoad fieri potest, intercedat, et sic non *stricte*, sed *lato modo* talionem adscisceverint, ita ut laedentes laesique possent quoque super injuria damnoque secum invicem amice transigere, ii profecto edixerunt quod antiquis Populorum moribus, usibusque poterat convenire, nec a recti tramite hoc sub adspectu deflectebat. En qua ratione nunc satis Nos fecisse arbitramur perpetuo Commentatori nostro *De-Ferrante* (*V. hoc loc. Not.* 39.) qui nostram hanc de Talione disceptationem prolixe vellicavit, et acerbiuscule reprehendit. Sed quod ad eos pertinet, qui fortasse Talionem stricto sensu invexerint facile intelligitur eosdem fuisse deceptos specie aequitatis, quam Talio ipsa praesefert. Si enim ut quis ab aliquo removeatur patrando delicto sufficit ei malum physicum comminari illo minus, quod crimine inferret; jam nemo non videt in hoc casu non inutile, sed etiam immane esse par malum, seu talionem irrogare. Quod si tantum mali inferendo Delinquenti, quantum infertur delicto homines a delinquendo non removentur; tunc profecto levior, quam oportet, est poena talionis, et propterea publico bono contraria. Non alius ergo superest casus, quo locum possit habere poena talionis; nisi cum quan-

titas mali opportuna ad deterrendos homines ne delinquant, quantitati respondet mali, quod ex illorum crimine derivaret. Tunc autem non ideo justa est talio, quia malum poena inferendum malum aequat crimine illatum, sed quia haec mali aequalitas necessaria est poenae mensura.

2. Si mos Nobis, aut animus aliorum scrinia expilandi, multa heic coacervaremus, quae docti Viri de poena talionis gravissime disputarunt. (V. *Grot. de J. B. et P. Lib. II. cap.* 20. §. 32.) Sed satis erit animadvertere luculenter eos ostendisse plerisque in casibus talionem neque physice, (1) neque moraliter (2) exequi posse. Quin immo fuerunt etiam qui prudenter adnotarunt usu talionis potius quam crimina minui, augeri mala et incommoda, quibus

(1) Physice saepe numero locum habere non posse talionem peropportuno exemplo probat *Heineccius Jur. N. et G. lib.* 2 *cap.* 8 §. 165. *not. a* Si exempli gratia scio, inquit, noctivagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, ut cuspis ex tergo emineret, et hunc tamen nullo intestino laeso brevi convaluisse; an vero vel omnes Medici junctis consiliis ita gladio trajecissent illum hominem, ut salvus evaderet? Tunc retaliationi fieret locus, et si rursus non bene res cederet, infinita quaedam germinaret Talionum reciprocatio quod nedum atrox sed et ridiculum fore animadvertit Favorinus ap. Gell. *Noct. Attic. Lib.* 20 *cap.* 1.

(2) In plerisque criminibus nequit retaliatio moraliter exequi. Quod enim eis factum est, id poena esse non potest. Quis laudabit *Zeppam*, qui ut talionem inferret *Spinellocio*, qui cum sua uxore rem habuerat, cum ejus uxore concubuit apud *Boccac. Decam. Giorn.* 8 *Novel.* 9 Haec tamen mens, hic animus Graecis, inclamantibus apud *Homer. Iliad B.*

vexantur homines in Civitatibus congregati. Certe quidem usu talionis videtur potius ali : Talio proinde magis amica est cupiditas sese ulciscendi, qua solent homines aestuare quam procurando publico bono a salutari poenae exemplo proficscente. Profecto sic communiter evenit : Qui ab altero laesus est, odit laedentem, patique non potest se illo infeliciorem fuisse. Tunc superbia, quae ab incompositos sui oritur amore, desiderium ultionis in animo accendit, cui non aliter melius satisfit, quam ubi Offensor illi, quod intulit, aequale malum subeat, idemque damnum patiatur. Quod si *Pytagorei*, qui olim magna sapientiae gloria floruerunt, ad haec animadvertissent, fortasse tot praeconiis talionem nequaquam celebrassent. Consulto heic ad Leges tantum humanas sermonem cohibuimus, ne quis arguere posset Nos respexisse etiam ad Leges Mosaicas praescribentes talionem, de quibus non est Nosib loquendum, sed consulendi sectandique Sacri Interpretes. (1) Sed Romani Legumlatores quamvis

Ne quis prius domum regredi adspiret,
Priusquam cum Trojanorum uxore dormiverit,
Sicque ulciscatur curas, et suspiria Helenae :

id est *Helenae caussa.* Turpissima profecto retaliatio omni divino, humanoque juri contraria.

(1) Nemo ignorat Legibus quoque Mosaicis inductum fuisse Talionem, ac utrum *stricte*, an *lato modo*, ut supra innuimus consulendi sectandique Sacri Interpetres. Verosimile putat *Grotius de J. B. et P. Lib.* 1. 2. 8. aestimationem damni impensasque accipere laesum solere vice talionis. Ceterum id erat singulare in Hebraica Legislatione, ut delicta omnia non tam ut

non respuerint talionem cum tamen eam redimi posse permiserint, satis caverunt, ne unquam talio adhiberetur. Cui ignota Decemviralis illa vulgatissima sanctio: (V. *A. Gell. Noct. At. XX. I.*) *Qui membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.* Sapientius Wisigothi, quorum haec extat consultissima Lex: *Pro alapha, pugno, vel calce, aut percussione in capite prohibemus reddere talionem, ne dum talio rependitur, aut laesio major, aut periculum ingeratur.* (*lib. 6. Leg. tit. 4. cap. 3.*)

XVII. *De Poenis criminibus adaequandis.*

1. Sed alia praeter superiorem species est aequalitatis, quam Nos *adaequationem* appellamus, quoniam ea Poenae delictis aequantur. Quod tunc fit, cum genus et indoles poenae, criminum generi indolique respondent. (1) Sic jampridem visum *Ciceroni*, ut scilicet poenae ab ipsa flagitii naturae educantur, criminique respondeant. *Adjungitur*, scribit ipse de Leg. III., *noxae poena par esto, ut suo vitio quisque plectatur: vis capite, avaritia multa, honoris*

publica delicta haberentur punirenturque, quam ut peccata in Deum ipsum commissa Israelitici Populi Theocratem. *V. Malanima sopra i delitti e le pene secondo il Gius Div. Cap. 16. 17. e 20.*

(1) Novam proportionis speciem *Servin de la Legislation Crim. Liv. 1 Chap. 1 Art.* 1. §. 5 Proponit in distribuendis poenis sequendam, quam ipse appellat *proportionem moralem.* Quid tamen ea proprie intelligi debeat neque Auctor concinne explicat, neque nostra interest investigare.

cupiditas ignominia sanciatur. Cum ergo quatuor sint genera Delictorum, quorum alia Religionem violant, bonis moribus alia adversantur, alia Reipublicae tranquillitatem perturbant, denique alia Civium securitatem laedunt (Lib. I. Cap. XV. §. II.); totidem pariter debent esse genera Poenarum, quae Legibus in crimina impositae eisdem respondeant. Itaque Sacrilegi, qui Religionem violant juribus multentur, quae ab ejus cultu et obsequio proficiscuntur. Qui bonos mores, vitaeque honestatem delinquendo contemnunt, ab aliis spernantur, dedecore obruantur, infamiae poena notentur. Aut Civitate ejiciantur, aut libertate priventur, ac eo redigantur, ut haud unquam obesse amplius possint perturbatores publicae tranquillitatis. Tandem qui laedunt Civium securitatem, nempe eorum corpori, bonis, famae nocent, corpore poenas luant, aere multentur, existimationis jacturam subeant. (V. *Cl. d'Alembert Elem. de Philosoph. articl. VIII.*) Res tamen eò usque porrigenda non est, ut obliviscamur receptissimi illius effati: *Quantum satis*, cui attemperandae Leges Poenales (§. II.). Sic crimina, quibus violatur Religio tanti aliquando solent esse momenti, ut non iis tantum coercenda sint poenis, quas Sacrilegi facile spernerent; nisi aliarum quoque poenarum metus eisdem incutiatur. Ita etiam qui alienis inhiant bonis audaciores quandoque fierent, si solum eis timenda fortunarum, quibus fortasse carent, jactura. Quare in his et similibus casibus prudens Legislator poenas, quae propriae unius criminum generis, ad aliud genus delictorum opportune transferet, eique caute accommodabit.

2. Ceterum nihil fieri potest utilius, atque humanius, quam si Poenae Legibus comminatae et sancitae Delictorum indoli respondeant. (1) Tunc enim ideae criminis et poenae, quae nunquam inter se disjungi deberent, conjunctim obversantur in mentibus Civium: unde nemo potest de admittendo quovis crimine cogitare, quin statim poenae crimen manentis cogitatio ejus in animo excitetur. Poenam autem nequit generatim non timere quicumque se ad eam cogitatione convertit; quo metu nihil in communi humanarum rerum conditione validius, ut homines a delinquendo removeantur (Cap. II. §. III.). Ita vis augetur et efficacia Poenarum, quin eas oporteat exasperare, ut vehementiorem hominibus metum incutiant. Recte concludit *Montesquieu* (*Espr. des Loix Liv. XII. Chap. IV.*) civilem libertatem vel maxime florere, cum Legibus Poenae sanciantur ab ipsa criminum natura desumptae. Tunc enim nullus est reliquus arbitrio locus: Poenae siquidem non ab ingenio proficiscuntur, affectibus, et cerebrosa Legislatoris voluntate; sed ipsius rei indolem sequuntur; nec homines vim inferunt aliis hominibus, quemadmodum usuvenit quoties in sanciendis criminum poenis *stat*, ut cecinit Ille, *pro ratione voluntas.*

---

(1) *Cl. Auctor* Libri *Saggio sopra la Politica e la Legislaz. Romana* 1772 *Cap.* 7 *pag.* 183 „ La pena, *observat*, „ presso i Legislatori Filosofi ha sempre un qualche rapporto „ col fallo „

CAPUT V.

Caussae remittendi, temperandi, et augendi Poenas.

I.	*An liceat interdum dare veniam?*
II.	*Caussae temperandi vel indulgendi Poenas:* intrinsecae *aliae*, *aliae sunt* extrinsecae.
III.	*Quenam sunt* intrinsecae *caussae.*
IV.	1: *Si culpa, non dolo peccatum.*
V.	2. *Vis, Metus.*
VI.	3. *Impetus Affectuum.*
VII.	4. *Aetas.*
VIII.	5. *Sexus.*
IX.	6. *Conatus delinquendi.*
X.	7. *Si opis allata alieno delicto, si consilium praebitum delinquendi.*
XI.	*Quaenam sunt caussae* extrinsecae.
XII.	1. *Si periculum ne ex poena Delinquentis quid damni Respublica capiat.*
XIII.	2. *Multitudo Delinquentium.*
XIV.	3. *Excellens Rei in Arte aliqua, Scientiaque peritia.*
XV.	4. *Si crimen pene est ignotum, vel honestius perimitur, quam punitur.*
XVI.	5. *Si delinquens diu in reatu pependerit.*
XVII.	6. *Furor superveniens.*
XVIII.	7. *An sua, vel Majorum in Rempublicam merita?*
XIX.	8. *Quid statuendum de diversa conditione Reorum.*
XX.	*Improbantur ceterae caussae, ex quibus vulgo traditum poenas temperandas.*

I. *An liceat interdum dare veniam?*

Celebris fuit olim, diuque inter Philosophos agitata quaestio, an liceat interdum veniam dare Delinquentibus, criminumque poenas indulgere, vel temperare. *Stoici*, qui opinionibus magis quam moribus immotam profitebantur severitatem, id nefas esse affirmabant, (*Stob. Serm. XLIV. pag.* 311. *edit. Genev.*) eo praesertim ex capite, quod venia videretur arguere aut Legislatorem in immeritos statuisse poenas, aut eas fuisse asperiores, quam deceat, Legibus in delicta sancitas. Sed pace Stoicorum ceteri omnes civilium rerum Prudentes, qui humanius saniusque sunt philosophati, concluserunt nihil impedire, quominus constitutae a Legibus poenae adversus Delicta justae sint atque convenientes, et tamen possit debeatque dari quandoque in Judicio Delinquentibus venia, et criminum poenae leniri vel indulgeri. (V. *Puffend. Dr. de la N. et des G. Liv. VIII. Chap. III.* §. 15.) Etenim ut plurimum Leges ita sciscuntur, ut generatim tantum inspectis consideratisque delictis poenas eorum definiant, quin

ad extraordinarias et peculiares cujusque delicti circumstantias respiciant, quarum in puniendis reis ratio est habenda. (1) Fieri ergo potest, ut ex hujusmodi circumstantiis certae quaedam prodeant Caussae, propter quas interdum aequum sit et conveniat singularium criminum poenas a Judicibus temperari, vel remitti. (2) Quod Stoicos ipsos non fugit, qui tunc parcere inquiebant Sapientem, non ignoscere. (*Senec. de clemen. lib. II. cap.* 7.) Itaque re quidem cum ceteris consentientes, qui tradunt dare veniam aliquando licere, vitio eorum sectae familiari, de vocibus inepte disputant.

2. Et quoniam de stoica vocum disputatione heic incidit mentio, occasionem teneamus illam praecidendi, quam commentator noster *De Ferrante* nobiscum iniit praeter necessitatem. (*V. hoc loc. Not.* 41.) Unusquisque intelligit Nos hoc Capite non amplius, ut Capite superiori factum est, Publicam Potestatem respicere, normamque ab ea in poenalibus Legibus pangendis sequendam; sed disserere de auctoritate officioque Judicum circa Poenas a Delinquentibus modo remissius modo asperius modo etiam nullatenus legitimis caussis repetendas. Hinc illi-

---

(1) Nec aliter possunt Leges scribi, et comparari. Siquidem immensum esset, nec fere possibile casus omnes, qui quandoque incidere possunt, distinguere et comprehendere *V. Leg* 10 *Dig. de Leg.*

(2) Hinc factum existimat *Matthaeus Proleg. de Crimin. cap* 4 *n.* 10 ut demum Jure Romano poenae omnes sint Judicantium arbitrio relictae, quemadmodum opportunius infra § 23 enarrabimus

eo apparet Nos toto hoc Capite voces *indulgendi*, *ignoscendi*, *veniam dandi*, *parcendi* non stricto sensu adhibere, quo hujusmodi voces ad Publicam Potestatem referuntur, sed lato sensu usurpare tamquam synonimas *temperandi*, *molliendi*, *non reposcendi*, quod et fit, et fieri a Judicibus debet, quoties legitimae caussae intercedant. *Ineptum est*, ut *Senecae* verbis utar (*de Clem.* II. 7.) *de re quidem convenire*, *de verbis controvertere*.

II. *Caussae temperandi vel indulgendi poenas* intrinsecae *aliae*, *aliae sunt* extrinsecae.

Solent autem plerumque rerum criminalium Scriptores turmatim, et sine ullo ordine supra memoratas persequi Caussas indulgendi vel temperandi poenas; quibus alias quoque passim intexunt, admiscentque suo ingenio effictas, usuque in Forum invectas. (1) Primus, quod viderim, *Antonius Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *cap.* 4. *num.* 8.) aliquam visus est inducere distinctionem inter caussas, propter quas Criminales Scriptores tradebant poenas leniri et remitti debere, alias inquiens a Judicibus

(1) *Andreas Tiraquellus* Regius in Curia Parisiensi Senator meret ab horum turba sejungi. Quamvis enim in *Tractatu de Poen. temp. aut remit.* nullo neque ordine neque delectu caussas sit persequutus leniendi, vel indulgendi poenas; tamen ille, ut cetera ejus Opera, et eleganti stylo conscriptus, et omnigena est eruditione refertus *Joh.* quoque *Jacob Wissembachius Disp.* 24 §. 6. *et* 7. *in ult. Lib. Dig. de Reg. Jur.* multas satis erudite caussas congessit, ob quas temperandae, vel indulgendae Poenae.

considerandas esse, alias vero despiciendas. Postea *Jo. Sam. Fridericus Boehemerus* (*Elem. Jurisp. Crimin. sect.* 2. *cap.* 1. §. 22.) satis apte hujusmodi caussas in eas divisit, quae ex Legis determinatione, et quae a recta ratione, cui se conformare voluisse Legislator censetur, dependent. Sed jampridem *Grotii* magnum Ingenium duo distinxerat genera caussarum, ob quas consuetum est poenas leniri, vel indulgeri, et quarum intrinsecas alias, alias vocavit extrinsecas. (*De Jur. Bel. et Pac. lib. II. cap.* 20. §. 25. 26.) Illas esse dixit cùm si non injusta, dura tamen est poena ad factum comparata, has autem ex merito aliquo proficisci scripsit, aut alia re commendante, aut etiam spe magna in posterum. Quae quidem divisio eò magis videtur esse laudanda, quod ex ipsa indole diversarum caussarum est eruta, propter quas poenae temperandae sunt, vel remittendae.

III. *Quaenam sunt* intrinsecae *caussae.*

1. Nos certe ex eo praesertim capite, cujus modo meminimus, expositam *Grotii* divisionem ducimus amplectendam. Quod sic tamen praestabimus, ut vocabulis reique summa retentis planiorem una plenioremque reddamus, et nostro proposito libere accomodemus. Idque non bene animadvertisse laudatus *De Ferrante* videtur, qui Grotianam hujusmodi divisionem a Nobis perperam esse adscitam inprudens queritur (*V. hoc loc. Not.* 43) Duplex igitur cum Grotio agnoscimus genus caussarum indulgendi vel temperandi poenas, quarum aliae *intrinsecae* sunt, aliae vero *extrinsecae*. Primum caus-

sas exponamus intrinsecas, singulasque species enumeremus, quae hoc sub genere continentur: mox de extrinsecis disseremus, et quales eae sint eodem plane ordine recensebimus.

2. Itaque Nobis *intrinsecae* sunt caussae remittendi vel temperandi poenas, cum hae duriores esse videantur ad factum, crimen nempe, aut ad Agentem, Reum scilicet comparatae; seu toties, pace dicamus illustris duriusculique nostri Commentatoris, toties, inquam, intrinsecae aderunt caussae, quoties aut in Reo, aut in Crimine eae insint circumstantiae, quibus hoc minus atrox, ille non adeo nequam comperiatur, ut volunt, et existimant Leges.

3. Ceterum fere omnes hujusmodi intrinsecae caussae cum iis collineant, quibus debent Legislatores impelli, ut mites levesque poenas aliquando in crimina, Reosque praescribant. Sed cum Legibus, quae in sanciendis poenis solent crimina absolute, et *in abstracto* considerare, (V. *Gothofr. in Leg.* 8. §. 11. *D. de Poen.*) nulla, ut plurimum, habita peculiarium circumstantiarum ratione: (§. 1.) numquam aut raro fiat, ut eae ad diversas pro diversis criminum, Reorumque circumstantiis irrogandas poenas descendant: possunt proinde Judice iisdem insistendo regulis, quibus Legislatores deberent inniti, in singularibus casibus Leges ipsas supplere. Quam ob rem, ne iterum heic expromamus rationes superiori Capite abunde enarratas, quibus Legislatores debent mites levesque decernere poenas, alias afferemus ex naturali erutas aequitate, et genuinis Criminalis Jurisprudentiae principiis eductas, quae si alium finem intendunt, aeque profecto ac illae suadent ob enumerandas intrin-

secas caussas temperandas esse poenas, vel remittendas.

IV. 1. *Si culpa, non dolo peccatum.*

1. Age ergo, princeps Nobis potiorque intrinsecarum caussarum poenas temperandi vel indulgendi est, si quis non dolo, sed culpa deliquerit. Nam dolo vere et proprie contrahuntur delicta, culpa quasi et quodammodo (Lib. I. Cap. VI. §. IV.). Itaque nequeunt quae culpa sunt contracta delicta veri, nempe dolo patrati criminis poena vindicari; sed debent in eorum Reos poenae leniri, vel indulgeri. (*Farinac. quaest.* 87. *num.* 1.) Leges siquidem, quae poenas in crimina edicunt, directim et praecipue de veris loquuntur delictis, id est ad flagitia respiciunt dolo commissa, non culpa. Quis sane non videt poenas a Legibus in vera delicta praescriptas non solum duras fore, sed etiam oppido injustas, si aeque infligantur ob ea quae quasi crimina sunt et quodammodo; si pari ratione repetantur ab illis qui dolo, et qui culpa deliquerunt? *Erostratus* Ephesi dolo Templum incendit Dianae: Pastoris culpa in agro casa comburitur: non poenae Incendiariorum aeque possunt utrumque manere, Legesque tam dolosum, quam desidem Incendiarum eadem poena teneri voluisse censendae? Quoties ergo quis non dolo, sed culpa deliquerit, toties intrinseca aderit caussa poenas temperandi, vel indulgendi.

2. Hinc patet leniendas, vel potius remittendas esse poenas, quando crimen commissum est *casu*, cui culpa vel fuerit conjuncta, vel ansam dederit.

Nam si casu culpa vacuo fuerit peccatum, non magis potest id vitio homini verti, quam si pecus pauperiem dederit, vel tegula e tecto ceciderit (Lib. I. Cap. VI. §. VII.): unde nullus tunc poenae locus nullo crimine extante. Sic J. C. *Saturninus* (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 16.) testimonio *Homeri* Poetarum, ut inquit, praecipui, jam olim narrat receptum lenissime animadverti ob crimina commissa casu, cui culpa aliqua fuerit admixta.

3. Quod si non tam casu, quam *imprudentia* quis fecerit contra Leges, ut *Charondas* ille *Turiorum* Legislator, qui contra quam ipse praescripserat, gladio accinctus in concionem descendit, (1) ei temperandae, vel penitus erunt poenae indulgendae. Quamvis enim ignorantia, (idem dic de errore) quae facti non sit, involuntaria, et invincibilis, a delinquendo minime liberet (Lib. I. Cap. VIII. §. IV.); si tamen ea ex negligentia quadam proveniat, ut in imprudentia contingit, justa habebitur caussa poenas temperandi vel indulgendi. (*Tiraquel. de poen. temp. caus.* 11.) Tunc quippe non dolus intercessit

---

(1) Meret heic rarum *Charondae* facinus totum referri verbis *Valerii Maximi lib.* 6. *rer. Mem. cap.* 5. *Charondas ad vim et cruorem usque seditiosas conciones Civium pacaverat, cavendo, ut si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore ex longinquo cu-re gladio accinctus domum rediens subito indicta concione, sicut erat, in eam processit; ab eoque, qui proxime constiterat soluta: a se legis suae monitus; idem ego illam, inquit, sanciam, ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit.*

in Delinquente, sed culpa, propter quam semper debent legitimae poenae molliri, vel indulgeri.

4. Tandem facile intelligitur, cur *imperitia*, *credulitas*, *rusticitas* aequam praebeant caussam poenas temperandi, vel remittendi. (1) Etenim qui imperitia, credulitate, rusticitate delinquit, is dolo non peccat, sed culpa. Hinc tyroni, vel nuper in civitatem adlecto civi parcendum, si Legum ii Civitatis, vel Castrorum imperitia deliquerint, ut recte traditur a rerum criminalium Scriptoribus. (V. *Matth. loc. cit. cap. V. num.* 10.)

V. 2. *Vis*, *Metus*.

1. Si *vis*, ac *metus* aliquem ad delinquendum impulerint, caussa intercedet intrinseca poenas ei temperandi vel indulgendi. (2) Quamquam enim vis, ubi externa non sit (Lib. I. Cap. III. §. VII.) metusque libertatem non tollant, neque Coactum liberent a delinquendo (Lib. I. Cap. VIII. §. VII.) non recte tamen Liberti *Claudii* dixere apud *Tacitum* (*Annal. II.*) nihil interesse sponte ne quis, an coactus peccave-

---

(1) Imperitia, crudelitas, rusticitas circa Civiles tantum, non etiam Naturales Leges veniam mereri potest. Nam Naturalis Juris ignorautia neminem excusat, *Leg* 38 *Dig. ad Leg. Jul. de adult.* nisi peculiaris aliqua ratio mitiorem sententiam suadeat, ut jam dixi *Lib.* 1. *Cap.* 8 §. 7.

(2) Ita se gessit *Lucullus* in Mytelenaeos, quos cum non sponte a Romanis, sed metu defecisse coguoverit, mitiori affecit supplicio. V *Plutarch. in vit. Lucul.*

rit. Nam vi metuque injecto mens animusque commoventur ac perturbantur: ex quo fit, ut non tam proposito, quam infirmitate videatur fuisse peccatum. Pauci sane reperiuntur generosi pectoris viri, tenacesque virtutis, qui vis metusque intrepidi contemptores mori potius eligant, quam foedari: plerique, ut sunt homines natura infirmi et imbecilles, vi cedunt, metui non resistunt, vitamque putant praeferendam pudori. Itaque Legum Poenalium rigoris sua indole expertia sunt habenda delicta vi metuque commissa, dummodo illa vehemens fuerit, hic gravis atque probabilis. Si enim vi facile potuerit resisti, qui ei ex nimia vecordia, vel ultro etiam cessit, inepte poenas a se deprecabitur. Quisnam vero metus gravis, justus, probabilis sit reputandus, ex circumstantiis pendet loci, temporis, personarum; adeo ut difficile sit illum definire. Generatim talis esse dicitur metus, qui cadit in constantem virum, cujus cum diversam quivis ideam sibi confingat, ridiculum foret audere aptam aliquam heic definitionem afferre.

2. Quae cum ita sint, recte tradidisse constat rerum criminalium Scriptores poenam ei aut molliendam esse, aut condonandam qui *necessitate* cogente (1) quidpiam criminosum admiserit, veluti si

(1) Num Rei sint habendi, qui necessitate deliquerunt, facile est definire: si oratio ad Leges Humanas contrahatur, ex quarum violatione delicta nascuntur, de quibus Nos disputamus. V. *Lib.* 1. *cap.* 3. §. 2. *et seq.* c 8 §. *ult.* facile porro intelligitur non omnem necessitatem juste ausam praebere remit-

fame aut siti stimulante poculenta abstulerit vel esculenta. Vis quippe, ut cecinit *Euripides* (*In Melen.*) est nulla potentior vi necessitatis; quam propterea graviter scriptum est ab *Homero* rebus omnibus dominari. (*Odyss. lib.* 10.)

3. Vis etiam quaedam inesse videtur *jussui* illorum, quibus parere est necesse. Est jussus Domini, Patris, Magistratus, qui propter imperium, quod obtinent in servos, liberos, cives, etiam vim quandam habent cogendi. Hinc quamvis crimen contrahant, qui iniquis jussibus paruerunt (Lib. I. Cap. IX. §. V.) prudenter tamen tradidere Jurisconsulti Romani (*Dig. lib.* 15. *tit.* 3. *leg.* 4.) propter jubentis vim in levioribus delictis eis esse ignoscendum, in atrocioribus poenas mitigandas. Sic constat Tiberium civilis belli crimine Pisonem filium liberasse, quod non potuerit filius patris jussa detrectare. Quod *Tiraquellus* porrigit etiam ad eos, qui illorum precibus blanditiisque devicti, quibus est imperandi potestas, accesserunt ad delinquendum. (*Causs.* 35) Acute enim, inquit, *Tacitum* observasse preces quidem esse; sed quibus contradici non possit. Docet sane experientia vere cecinisse *P. Syrum*.

Rogando cogit, qui rogat potentior.

---

tendi poenas: sed eam solum, quae *simplex* dicitur *Tullio lib.* 2 *de Inv.* et *absoluta* appellatur ab Interpretibus Juris Civilis.

VI. 3. *Impetus Affectuum.*

1. Cur autem Impetus Affectuum intrinsecis caussis debeat accenseri temperandi et remittendi poenas, in promptu ratio est. Sunt hominibus Affectus cognati, et adeo natura vehementes; ut omnes eis agitentur, pauci in transversum non abripiantur. Quis expertus non est in se ipso, quam sit rarum atque difficile affectibus moderari, et animum flectere ab eis incensum, et concitatum? Hinc licet Impetus affectuum aeque ac nequitia ad dolum pertineat, dolique sit species, siquidem actiones eo impellente commissae voluntariis quam proxime accedunt (Lib. I. Cap. V. §. VII.); levius tamen esse constat impetu affectuum, quam nequitia delinquere (Lib. I. Cap. V. §. XII.). Quare quae impetu committuntur minus sunt criminosa, quam Leges requirant Poenales quae ut plurimum generatim de delictis feruntur nequitia contractis; quique impetu sunt ad delinquendum abrepti, non adeo improbi esse videntur, ut in ipsos quadrent poenae Legibus in illos omnes dumtaxat praescriptae, qui frigidi et cogitato delinquunt. (V. *Platon. IX. de Legib.*) Profecto nihil esset injustius, ne dicam crudelius, quam in reposcendis poenis non meminisse infirmitatis, et conditionis humanae naturae. Homines sumus, nihil humani a nobis alienum esse putandum.

2. Principio igitur poenae in eos erunt leniendae, qui irae impetu abrepti, praecipites in delicta ruerunt; praesertim si justa caussa iram concitaverit. (1)

(1) Dolor certe, quem capimus ex gravissima nobis illata injuria adeo saepe acris est, tantaque nos ira accendit; ut vel

cati sui poenam apud *Comicum* (*Plaut. in Poenul. Ac.* 11. *Sc V.*) deprecatur :

At amans per amorem si quid feci, Milphio;
Ignoscere te id mihi aequum est.

Id tamen rerum criminalium Scriptoribus sic nude et absolute non probatur. Qui enim ingenio mitiores sunt, facilioresque compati vitia, quae ut inquit *Farinaccius*, (*de delict. carn. quaest.* 131. *cap.* 1. *n.* 1.) omnes tangunt, et praesertim Jurisconsultos; tunc solum concedunt leniendas poenas, ubi vehemens nimiusque fuerit amor, vel ex improviso eruperit, animumque igneo aestu inflammaverit. Contra severioribus nonnullis videtur solum amoris impetum si quis, puta, eo abreptus in impermissos amasiae ruerit amplexus, valere nihil debere ad minuendas poenas; nisi alia praeterea caussa eas exigat temperari : nam multa insunt amori irritamenta, injuriae nimirum, ira, inimicitiae, bellum, pax rursus; quae si amantem rapuerint in crimen, ad aggrediendam, exempli gratia felicioris Rivalis caedem impulerint, aliquam praebere poterunt caussam temperandi poenas : Neque enim inquiunt ut irae, ita repentinum esse impetum amoris; sed hunc versari sub pectore, ejusque flammas tempore augeri : Secus *nimium vilis*, ut eleganter cecinit *Plautus*, (*In Aul. IV.* 10) *amor esset, si amanti impune facere, quod lubet liceat.* (1)

(1) Si placeat aliquam inter eos adhibere distinctionem, qui amore peccarunt, in temperandis poenis, mihi magis arrideret *Aman-*

4. Zelotypiae quoque morbo aegrotantibus si in crimen inciderint, poenae erunt leniendae. Quanta enim ejus sit vis ad excaecandam mentem, animumque excruciandum, et commovendum probe intelligunt quicumque haud more Philosophorum litarunt amori, testantur historiae, quotidiana exempla confirmant.

5. Tandem ebriis si peccarint, temperandae vel indulgendae sunt poenae, quia ebrietas eumdem, quem gignunt affectus, impetum in hominibus pari (Lib. I. Cap. V. §. XI.). Sed ebrios, de quibus heic loquimur, sedulo oportet ab ebriosis secernere. Sunt ebrii, qui non pro more poculis indulgent, sed magis ignorantia suarum, vinique virium, vel combibonum stimulo aut dolis in ebrietatem inciderunt. Ebriosi vero sunt, qui prava delectantur consuetudine potandi, quique saepe solent bibere, saepius inebriari. Illis poenae eo facilius remittendae erunt, (1) quod etiam sobriis hominibus soleat aliquando merum

---

tem, ut *Tullius* distinxit, ab *Amatore* distinguere. Amator est qui in foemineum sexum praeter necessitatem proclivis, assuetusque praedari, pro more omnibus inhiat puellis, quarumvis mulierum amoribus delectatur. At Amans in eo, quod deperit, objecto cor suum alte defigit. Prior non tam impetu amoris, quam vitio, et consuetudine luxuriatur; alter si quando fit audax, amoris vi et impatientia victus medicinam quaerit, et adhibet morbo: unde poterit videri nulla cum illo utendum esse pietate, quam aliquatenus hic potest mereri.

(1) Saepe solet Legibus caveri in quibusdam delictis nullam habendam fore ebrietatis rationem. V. *Band. General. di Rom.*

imponere, aut convivarum vafrities et intemperantia ut sibi evenisse narrat Luctator ille apud *Terentium* (*in Eun. Act. III.* 51. 4.) inquiens.

At at data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi;
At dum accubabam quam videbar mihi esse pulcre sobrius:
Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.

Cum Ebriosis vero haud quaquam videtur utendum esse pietate. Nam ut appositè *Mascovius*, et *Treverius* animadverterunt in *Puffendorf.* (*de Offic. hom. et Civ. Lib. I.* 1. 15.) Actus illiciti, veluti delicta, Ebriosis utique imputantur nec tam ipsi proprie ob crimen castigandi, quod temulenter admiserint, quam merito puniendi quod sua culpa vitioque in ebrietatis statum inciderint.

VII. *Aetas.*

1. Nunc de Aetate dicamus, quae si vel juvenilis sit et florescens, vel senilis et cadens intrinsecam (1) mitigandi poenas caussam esse merito existimatur. (V. *Menoch.* 2. *arb.* 329.) Quippe homi-

§. 2. Quod intelligendum est quoad ebriosos, haud vero accipiendum de ebriis; ne hujusmodi Leges aut inprudentiae, aut crudelitatis redarguamus.

(1) *Alexander in Leg. severior Cod. de his qui not. in-*

n:s cum in utraque versantur, quamquam doli capaces (Lib. I. Cap. VII. §. IV. VIII.); mentis inopia laborant, et magis consilii infirmitate peccare videntur, quam vitio frigidae improbitatis. Propterea Leges eorum miserentur, poenarumque rigorem indulgent aetati.

2. Juvenes sane mitius sunt leniusque puniendi. Adolescentia enim sanguinis vigore suffulta, quem sequitur vis et aestus affectuum, ipsa est illecebra, irritamentumque vitiorum (Lib. I. Cap. VII. §. IV.). Quod non intelligo cur negotium facesserit Commentatori nostro *De Ferrante* (*V. hoc loc. not.* 53.) non ambigitur puberes tamquam doli capaces crimina contrahere. Quae alia potest essa ratio cur Legibus, usuque universim receptum sit aetate adhuc Minores mitius, si deliquerint, puniendos; nisi quod sanguinis affectuumque calore aestuantes inconsideratius vehementiusque ut plurimum abripi solent ad delinquendum? Idcirco Jure Romano et si mali mores et infirmitas animi Juvenes a peccando neutiquam excusent, (*Leg.* 1. *Cod. si advers. delict.*) iis tamen qui nondum sunt effecti majores, nempe vigesimum quintum non excesserint annum aetatis, ob juventutis lubricum aetatisque miserationem poenae minuuntur, atque temperantur. (*Leg.* 27. *Dig. de Minor. Leg.* 4. *Cod. de incest. et irrit. nupt. V. Mornac. in Leg.* 37. *Dig. de Minor.* Sed ubi peculiaribus Legibus breviori annorum curriculo circumscripta est minor ae-

---

fam." Aetas est, *scribit*, caussa intrinseca Legis minuentis de-
" licitum "

tas, ibi ii solum poenas sibi consequentur leniri, qui illud non transilierunt. (1)

Senibus quoque, licet non adhuc effetis, et in puerilem statum relapsis (hi namque videntur esse delinquendi incapaces) (Lib. I. Cap. VII. §. VIII.) aetatis miseratione, quemadmodum adolescentibus molliendae sunt criminum poenae. Etenim senectus ipsa est morbus: hinc natura queruli senes, difficiles, suspiciosi, et ad iras, ut omne invalidum prompti. Res tamen controversia non vacat apud rerum criminalium Scriptores, qui senectutem, quae, ut inquit *Tragicus* (*Eurip. in Bacch.*) non sit indiga mentis, non sine ratione caussam haud esse contendunt legitimam temperandi poenas (Lib. I. Cap. VII.). Quorum Nos diversas sententias sic inter se, cumque nostris principiis ducimus componendas; ut in poenis, quas aetas senilis sustinere non valet, ut sunt pleraeque corporeae, benignitas erga Reos senes adhibeatur, (2) in ceteris nullus detur locus pietati.

---

(1) Heic in Urbe municipalibus legibus majores renunciantur adolescentes, qui vigesimum expleveriut aetatis suae annum. V. *Constantin. ad Stat. Urb. annot.* 44. *n.* 35. *Tom.* 2.

(2) " Ut concludamus, *sic humaniter scribit Tiraquellus* " *Caus. VIII. n.* 7. cum juniores sint mitius puniendi ob id " potissimum, quod nondum habeant perfectum consilium, et " judicium; consequenter seniores, qui quantum ad eam rem " pertinet in pari sunt caussa, ut qui bonam partem consi- " lii mentisque amiserunt, clementius quoque plectentur. "

1. Aetatem sequitur Sexus, qui non secus ac illa generatim habetur pro intrinseca caussa temperandi poenas. (*Tiraquel. caus. IX.*) Feminae siquidem hominum voluptati, et procreationi a Natura destinatae, cum corpore utantur molli, ac delicato, consilii maturitate indigent, animique vigore, qui a corporis compage et robore vel maxime pendet. Itaque viris animo et corpore longe imbecilliores non adeo, ut illi, nequiter agere, minorique quodammodo dolo videntur delinquere. Propterea existimandum Leges suum non aeque ac in mares, in feminas quoque rigorem exercere. Aequum enim est sexus infirmitatis misereri; (1) ex quo fit ut mitius sit leniusque cum feminis agendum.

2. Sed quod diximus tunc solum obtinet locum ubi Feminae plus ausae non sint, quam sui sexus infirmitas patitur. Nam aliquando effrontes feminae, praesertim si pudicitiam amiserint, vel ipsos mares sceleribus aequant, impudentia vincunt, ut merito *Comicus* dixerit *muliere nihil esse audacius*. *Livia*

(2) Hinc ut cecinit *Virgilius Aeneid. II.*

. . . nullum memorabile nomen
Feminea in poena est.

Quod fortasse movit *Aurelianum*, ut *Zenobiam* a militibus ad necem requisitam, quod Imperii fasces ad se rapere conaretur, eorum furori subduceret, poenaque liberaret. V. *Vopisc. in vit. Aurel.*

uxor Drusi sit prae aliis exemplo. Sejanus hanc primum adulterio pellexit, et postquam primi facinoris potitus est, ad conjugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. (*Tacit. IV. Annal.*) Si igitur Feminae insitam sibi infirmitatem praetergressae grave quid et immane sint ausae, frustra poenas sibi temperari postulabunt, sed Legum severitatem, ut mares, incurrent. (V. *Carpzov. prax. crim. p.* 1. *q.* 2.) (1)

IX. 6. *Conatus delinquendi.*

Succedit nunc *Conatus delinquendi*, qui ad intrinsecas caussas temperandi poenas vel maxime pertinet. Quamvis enim conari delinquere sceleris purum non sit, nec crimine vacet omnino; proprie tamen criminis nisus delictum non est, et a delicto distinguitur, (V. *Ris. Animad. ad. ad Jus Crim. art. de poen. mod. Rasc. Spec. Jur. Crim. Cap.* 11. §. 67.)

(1) Plures inter Scriptores etiam Juris Criminalis cum maribus oppido severi, molles tamen et ingenio et sententia sunt erga Feminas, facilesque proinde ad eis peccantibus miserendum. Sed longe vicit omnes *Brissot* Theor. des *Loix Criminel. Cap. II. articl. Modificat. particul. des crim.* qui Mulierum caussam vehementer perorat, pro indulgendis criminum poenis, in quae inciderint illae amoris aestu percitae, venereisque stimulis actae. Si Jurisconsultum auscultemus tam tenerum atque mulierosum, ut auscultasse videntur graves aliqui quarundam poenalium Legum recentissimi Compactores, nullae fere adulterii metuendae forent uxoribus poenae conjugalem fidem violantibus.

ut iter distinguitur a meta (Lib. 1. Cap. IV. §. 11.) Neque enim generatim in delictis Leges humanae solum spectant consilium perversamque voluntatem delinquendi, ceu Philosophi faciunt rerumque moralium Pensitatores (*V. Puffend. de J. N. et G. VIII.* §. 18.) sed damnum simul respiciunt societatis sociorumque quod ipsae potissimum sancitis poenis intendunt avertere, ex criminosis factis revera profectum. Facile ergo intelligitur, quidquid contra sentiat *Cremanus* (*Lib. 2. par. 1. Cap. V.* §. 6.) cur in conatum delicti poenae non quadrent, quae imponuntur a Legibus adversus perfecta et absoluta delicta. Itaque generatim Conantibus delinquere (*Clar.* §. *fin. quaest.* 92.) poenae sunt semper leniendae (Lib. 1. cit. Cap. IV. §. XIII.); idque eò magis, minusque, ut Ego quidem arbitror, quò proximior, aut remotior fuit nisus, quem, ut auso scelere potirentur, adhibuerunt. Sed ubi res sit de criminibus, in quorum conatum aeque ac in crimina ipsa perfecta et absoluta Leges, quibus Respublica utitur, eamdem poenam expresse decreverint, nullus petebit locus poenas (1) in Conantes leniendi (Lib. I. Cap. IV. §. XII.).

---

(1) Non ergo audiendus saepe laudatus *Tiraquellus* qui *caus. XL.* docet Judicem, si velit, posse mitius agere in delictis, in quibus Lex aeque punit nisum, et actum consummatum. Sic enim eluderetur finis intentus a Legibus quando in quibusdam criminibus et incoeptum et perfectum facinus pari persequuntur supplicio.

X. 7. *Si opis allata alieno delicto, si consilium praebitum delinquendi.*

1. Tandem ad intrinsecas caussas leniendi poenas referri quodammodo potest, si *opis allata* alieno delicto, si *consilium praebitum* delinquendi. Ac primo quidem etsi qui opem alieno delicto tulerunt, eodem fere crimine teneantur, quo primarii auctores facinoris irretiuntur (Lib. I. Cap. IX. §. VII.); distinguere tamen oportet eos, qui proximam praesentemque opem Delinquenti praebuere ab illis, qui remotum auxilium delicto dederunt. Proximum dedisse auxilium dicitur a Scriptoribus Criminalibus, qui puta attinuit, caesit, effregit etc.; remotum, qui arma exempli gratia, ferramenta, scalas commodavit, nec tamen adfuit delinquenti in flagranti crimine. (*Ferrar. tit.* 52. *gloss.* 6. *n.* 2.) Jam vero non aeque omnium grave videtur esse crimen qui opitulati sunt alienis flagitiis, sed illorum qui remotum levius, gravius eorum, qui proximum opem tulerunt: non omnes proinde pari poena corripi debent; in illos eadem severitate ac in primarios facinoris auctores animadvertendum, socii siquidem potius sunt, quam auxiliatores: his vero poenae aliquantisper mitigandae; idque ingenio convenit Legum Poenalium, nec infrequenter in eis occurrit diserte praescriptum. (V. *Matth. loc. cit.*)

2. Quod spectat ad eos, qui consilium dederint delinquendi non *generale* quidem scilicet laudando inflammando ad peccandum, de quibus parum aut nihil in foro quaeritur, sed qui *speciale* praebuerint, instigatione, monitis, ostensaque ratione alicujus pa-

frandi delicti, ut loquitur *Puffendorfius*, (*J. N. et G. lib.* 1. *cap.* 5 §. 14.) opportune videtur distinguendum, quemadmodum distinguunt rerum criminalium Scriptores, utrum qui accepit delinquendi consilium sponte alioqui peccaturus fuisset, an si alter non consuluisset fore ut is a peccando se abstinuerit. (*Farinac. q.* 129 *par.* 3.) Priori enim casu illi censent poenas Consiliariis minuendas esse. Quae doctrina intrinseco fundamento non caret ipsi poenalium Legum indoli innixo. Quandoquidem longe gravius est pravis suasionibus animum corrumpere maleficii insolentem, quam in scelus jam currenti improbae suggestionis stimulos veluti admovere (Lib. I. Cap. IX. §. VI.)

XI. *Quaenam sunt caussae* extrinsecae.

1. Sed ab intrinsecis caussis, quas sumus hactenus persequuti, ad caussas *extrinsecas* temperandi vel indulgendi poenas oculos, orationemque convertamus. Extrinsecas caussas voco illas, ex quibus, etsi maneat incolumis generalis ratio Legis Poenalis, ratio tamen ejus particularis evanescit. Nam quamquam ad sustinendam Legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariae rationis (*verba sunt Grotii loc. sup. cit.*); tamen cessatio rationis, etiam quae particularis est, efficit, ut Lex facilius, et minore cum damno auctoritatis solvi possit. Ibi ergo, ut clarius res efferatur, extrinsecae adsunt caussae leniendi vel remittendi poenas, ubi peculiares earum fines deficiunt, vel eos intendere non est moraliter necessarium. Cum autem publi-

cum bonum ut ultimus scopus est, ita primaria debeat esse ratio poenarum; (V. *Hochstetter. de jur. poen. sect. IX.* §. 2.) proinde toties sequitur temperandas esse poenas vel indulgendas, quoties Poenales exequi Leges aut posset in publicum vergere damnum, aut mitigatis vel indultis poenis majus bonum haberetur.

2. Jam vero, ut ordini insistamus, qui est initio propositus (§. III.) extrinsecas hujusmodi caussas singulatim aggrediamur exponere, propter quas poenae remitti possunt vel temperari.

XII. 1. *Si periculum ne ex poena Delinquentis quid damni Respublica capiat.*

Prima de qua disseramus, extrinseca caussa leniendi vel indulgendi poenas sit, *si periculum* ne ex poena Delinquentis *quid damni* Respublica capiat. Tunc generalis quidem illa non perimitur Legis ratio, quae prospicit, ut metu poenarum cohibeatur humanum ingenium ad injurias proclive (Cap. II. §. II.); sed tum ejus cessant particulares rationes, cum evertitur ultimus ipse scopus poenarum. Hoc namque casu poenae in commune bonum utilitatemque comparatae, in publicam noxam cederent. (V. *Puffen. Jur. Nat. et G. lib. VIII. cap* 3 §. 16.) Respublica bello confecta gravi et diuturno, properat ad interitum: unus est magni animi Dux egregiaeque virtutis, qui hostium vi obsistere possit, et nutantem Patriae spem sustinere; quis, amabo, non videt summo tunc cum Reipublicae damno attemperandi vel indulgendi poenas. (*Caravit. Instit.*

que periculo poenas ab eo postulari alicujus flagitii, quod fortasse patraverit? (1) Hoc idem foret ac si *Fabium Maximum*, qui solus poterat cunctando publicam rem restituere, devovissent Romani accusatorum invidiae, communi metui ac suspicioni. Ita si Civis gratia, divitiis, clientelis, affinitatibus, praepotens aliquis, puta, *Clodius* exposcatur ad poenam, non ne satius erit eum pati nocentem, quam illius supplicio tumultibus, populari seditioni, bello civili ansam praebere? Atque haec caussa, ut id obiter moneam, adeo generalis est, ut ad eam omnes fere aliae reliquae extrinsecae caussae temperandi vel indulgendi poenas quodammodo possint referri: quod procedente sermone animadvertenti patebit.

XIII. 2. *Multitudo Delinquentium.*

Ambigi nequit, quin ex opere, quod a pluribus pro indiviso fit, singuli in solidum obligentur: unde consequens est ex delicto a pluribus commisso, unumquemque obligari, omnesque de eo teneri. Quid ergo si multi deliquerint, si Collegium, si Civitas, si tota Provincia, in universos ne erit saeviendum? Profecto si ulla, haec certe gravissima est inter extrinsecas caussas veniam indulgendi, quando nempe est a multis peccatum. (*Tiraquel. caus. XLVII.*) Cessare tunc quippe particulares Legum Poenalium rationes intelliget quisquis conside-

(1) Nauta delinquit: deest qui navim gubernet: si poena sumatur de reo, nonne salus omnium, qui navigant, in discrimen adducitur?

rabit multitudinem poenas devovere rem plenam esse periculi, crudelem etiam, etj cum Civilis Corporis detrimento conjunctam, quod eo tenuvius imbecilliusque fit, quo pluribus membris privatur. (1) Recte ergo *Seneca* (*De Ira lib. II. cap.* 10.) *iram*, inquit, *Sapientis tollere turbam peccantium*; *intelligit enim quam sit iniquum, et periculosum irasci publico vitio.* Sed fere nunquam sine auctoribus multitudo delinquit. Etenim ut mare sua natura tranquillum vento incumbente tumescit; ita Populus, ut plurimum ingenio quietus, a pravis Oratoribus, tanquam violenta tempestate, impellitur. Tunc satius erit solos delinquendi duces ad supplicium poscere, ut poena ad paucos, metus ad omnes perveniat. (*Plat. l.* 12. *de Legib.*) Quod observandum praesertim si Civitas universa a Principis obsequio defecerit, si tota Provincia legitimi imperii jugum excusserit. Capta Capua Consul Romanus, etsi severissimus, non omnes Cives, sed Senatores dumtaxat securi percussit, quorum sententia maxime a Romanis descitum constabat.

XIV. 3. *Excellens Rei in arte aliqua, scientiaque peritia.*

Excellens quoque Rei in Arte aliqua, Scientiaque peritia inter extrinsecas caussas debet referri

(1) Haec erat quoque vetus belli disciplina apud Romanos, ut si a multis esset crimen rei militaris admissum, decimatio fieret, et sortitione in quosdam tantum animadverteretur, ut refert *Cicero in Orat, pro Cluent.*

Grim. Lib. 4. §. 1. *cap. 74. n. 140.*) Valde enim interest Reipublicae eos, qui in Artibus Scientiisque excellunt, communi commodo, et ornamento conservare; praesertim cum exiguus soleat haberi excellentium Virorum proventus. (1) Profecto si ex merito res aestimetur, nemo dubitabit, quin plus saepe damni ex unius excellentis Viri jactura Respublica capiat, quam boni in commune exemplum ex ejus poena redundet. Si *Archimedem* puta, alicujus criminis reum Syracusii carnifici tradidissent, qui mirabili artificio hostium navibus, ut ferunt, incensis, Civitatem ab imminenti periculo liberasset, nonne plus damni Concives ex tanti Viri supplicio, quam ex ejus impunitate tulissent? *Baco a Verulamio* (cujus tamen quae forte merent improbari scripta atque sententiae, eas intelligi volumus nec a Nobis laudari) personam ignorantiae detraxit, quae sub scientiae forma latebat, fontes doctrinarum reclusit, semina jecit verae solidaeque Disciplinarum restaurationis: Si juvenilium exempli gratia vitiorum poenas immatura is morte luisset, forsan aut non tam cito, aut non adhuc priscam Majo-

(1) Interpretes Juris Romani, qui res criminales tractarunt, argumentum desumunt ad confirmandam hanc caussam ex pervulgata *Leg. ad bestias* 31. *Dig. de Poen.* Sed docti Viri jampridem observarunt ea Lege poenam Reo non remitti, sed solum innui, ut si is artificio roboreque maximo sit in venandis et debellandis feris, consulto Principe Urbis arenae, et Populi Romani voluptati reservetur. V. *Alciat. Parerg. lib. II. cap. 22.*

res nostri exuissent barbariem, nos tanta hoc aevo in doctrinae luce non versaremur. Divina pene ergo Ingenia, quae immortalibus scriptis prosunt aliis hominibus, genus illustrant humanum, quaeque egregiis opificiis Patriae gloriam divitiasque pariunt, decet colere, et conservare etiam ubi humanae conditionis fatum subeuntia vitiis non obsistunt, irretiuntur delictis. (1) Utilitas Publica peperit, privatum commodum ratihabuit vulgatum illud, et ab omnibus rerum criminalium Scriptoribus (V. *Ursaya Instit. Crim. Lib. IV. tit.* 7. *n.* 74.) turmatim relatum effatum, *excellens in arte non debet mori*. (2)

---

(1) *Matthaeus*, hujusmodi caussam magno apparatu, et acriter improbat *ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 18. *cap.* 5. *n.* 7. Quod consentaneum antiquis praejudicatisque circa poenarum originem opinionibus, quibus vir, alioqui sapiens, imbutus erat. At miror vehementer *Servin.* qui *cit. Op.* Iurisprudentiam Criminalem a veteribus praejudicatis opinionibus liberare se velle contendit, ipsum quoque hujusmodi caussam rejicere paralogismo innixum, quod a magnis Ingeniis mali plus quam boni sit expectandum, si se delictis obstrinxerint. Alii vero Doctores in levioribus tantum admissis volunt caussam hanc locum habere.

(2) Lector animadverte me de iis heic loqui, quorum excellens in arte quapiam, Scientiaque peritia communi existimatione constat, et luculenta indubiaque experientia confirmatur; non de illis, de quibus tanquam excellentibus disserunt Criminales Auctores, et quorum excellentiam quindecim hominum testimonio probari tradunt. V. *Bajard. ad Clar.* §. *fin. quaest.* 60. *n.* 28. Moniti necessitas intelligenti patebit.

XV. 4. *Si crimen pene est ignotum, vel honestius perimitur, quam punitur.*

1. Quod si *crimen* pene est *ignotum*, vel *honestius perimitur*, quam punitur; tunc quoque extrinsecae alerunt caussae temperandi, vel indulgendi poenas. Utroque enim in casu, quamquam nihil proprie vetet sumere poenas; tamen eas intendere non est moraliter necessarium. (*Puffendorf. Dr. de la N. et des G. Liv. VIII. Ch.* 5 §. 16.) Crimen certe, quod nemo fere novit, si in se spectetur crimen esse non desinit; at ejus reposcere poenas tantò minus interest, quantò paucioribus innotescit: (1) Neque enim in crimine, quod Cives fere omnes latet, adeo urget ratio publici exempli, quod in delicto plerisque Civibus noto poenas efficit utiles, et necessarias reddit; aliunde vero *semper*, ut prudenter *Seneca* observat, *periculorum est ostendere Civitati quanto plures mali sint.* (*De Clement. L. I. C.* 23.

2. Sunt autem, (ecquis non intelligit?) nonnulla flagitia, quae indulgendo occultantur honestius, quam propalentur puniendo. (2) Plerique enim ho-

---

(1) Asperiora sunt, et mysantropo potius digna, quam Jurisconsulto, qui veros norit fines poenarum, quae Anonymus Censor Libri *dei Delitti e delle Pene* hac de re mussitat *pag.* 66. 67.

(2) Hinc tot laudibus in coelum est elata *Solonis* legislatoria prudentia, qui nullum supplicium in eos constituit, qui parentes necassent, *ne non tam prohibere, quam admonere videretur*, ut *Cicero* inquit *Orat. pro Sex. Rosc. Amerin. cap.* 25.

mines ut de *Scythis* refert *Justinus*, (*Hist. L. II. cap.* 2.) ita sunt comparati; ut in eis plus proficiat ignoratio vitiorum, quam notitia virtutum. Hoc ergo videtur esse concedendum non tam publicae honestati, et innocentium pudori, quam nequam hominum ingenio, ut nec severe vindicata ad eorum aures perveniant quaedam generis humani dedecora (1). En ut efficaciter innuit *Demipho* apud *Terent. in Phorm.*

Quando jam accusando fieri infectum non potest
Ignosce orat, confitetur, purgat, quid vis amplius.

XVI. 5. *Si delinquens diu in reatu pependerit.*

1. Ceterum ad extrinsecas caussas minuendi, vel etiam remittendi poenas merito refertur, si quis *diu in reatu* fuerit. In reatu fuisse diutino dicitur, qui jamdiu reus factus in carcere, vel custodia versatus est, cujusque accusatio longo tempore pependit. Jam vero peculiares Legum poenalium rationes quodammodo in illo cessare, (V. *Alciat. in cap.* 10. *de judic. n.* 39.), qui diu fuerit in reatu,

---

(1) Quid ergo, barbatus heic aliquis inquiet Magister, tu ne censes reos turpissimorum criminum dimittendos esse impunitos? Ego vero arbitror monendos, corripiendos, iterum peccandi periculo subtrahendos: At secreto poenam de eis sumendam, ut alicubi fit, ut quidam contendunt Scriptores, non facile concedam. Generatim poena publica esse debet; si talis non sit, ejus cessant fines, finibus cessantibus etc. V. *supr. Cap. III.* §. *VIII.*

facile largietur quicumque animadvertat diuturnum squallorem, quem is est perpessus, aequum esse; ut cedat in partem poenae. Jus enim est, vel debet esse, ut Reos aut convictos poena velox subducat, aut liberandos carcer diuturnus non maceret (V. *Cod. lib.* 9 *tit.* 47 *l.* 32.)

2. Quamvis vero, ut ab aliis jampridem est adnotatum, (V. *Bud. in annotat. ad Pandect.*) Interpretes Juris Romani, qui de delictis poenisque scripserunt, perperam eos confuserint, qui diu in reatu fuere, et quorum non recens, sed vetus est crimen, puta ante x. annos commissum; tamen non male dixerunt posse etiam de his aliquam haberi rationem, et poenas eis leniri, vel indulgeri. Quippe poenae quo celerius irrogantur eò efficacius, quò tardius infliguntur, eò remissius prosunt publico exemplo, quod primario eis intenditur (Cap. III. §. VIII.). Hoc sub aspectu non adeo abhorrere videtur a Legum poenalium ingenio humanissima illa *Plinii* ad Imperatorem *Trajanum* responsio: (*Lib. X. Epist.* 40.) *se non satis honestum putare, immo nimis severum, reddere poenae post longum tempus plerosque jam senes, et frugaliter, ac honeste viventes*.

XVII. 6. *Furor superveniens*.

Non est insuetum ut homines, quemadmodum de *Tragico* illo *Oreste* narratur, alicujus sceleris conscientia agitati in insaniam incidant, furore obruantur. Si ergo constet sana mente crimen esse commissum, et postea furor supervenerit, an de Reo poenae nihilominus erunt sumendae? Recte respon-

sum est a plerisque Criminalibus Jurisconsultis poenas remittendas esse *superveniente furore*. (V. *Gail.* 2. *obs.* 120 *n.* 22.) Nam hoc etiam in casu vel cessare videntur peculiares Legum Poenalium rationes, vel saltem poenas intendere necessarium haud esse intelligitur. Fati siquidem infelicitas, ut innuunt Leges Romanae, Furiosum excusat, et furore ipso miser hic satis punitur, quin opus sit eum alia poena vexare. (*Dig. l.* 48 *tit.* 8. *leg.* 12). Aliunde vero metuendum non est, ne ex impunitate Furiosi vis decidat publici exempli, propter quod expedit crimina impunita non abire. Hic enim, de quo quaerimus, infelix est magis, quam malus, aut certe ex malo factus infelix: nec alios impunitas, quae indulgetur Furioso, audaciores reddet; nisi sperent se quoque post crimen admissum evasuros esse furiosos. (1) Cum apud Tarraconem servus hospitis in *Hadrianum* eum gladio irruisset, retentum ille ministris accurrentibus tradidit. et postquam furiosum esse cognovit, nihil commotus Medicis dedit curandum. (*Spartian. in vit. Hadr.*)

---

(1) Meret heic quoque referri gravissima *Matthaei* animadversio, qui doctissime, ut moris, de hac re disputavit; *Proleg. de crimin. cap.* 2. *n.* 7. *et* 8. putandum scilicet, ut inquit, non esse Legislatorem, eum, qui Reipublicae praeest, quemdam ovium aut caprarum custodem esse, qui corporum dumtaxat, nullam animarum habeat rationem. Curat vel maxime animos Civium, qui Civitatem curat. Ad salutem autem animorum illud in primis pertinet, ne cujus supplicium ita festinetur; ut is poenitentiam agere, seriisque precibus aeternas poenas deprecari non valeat. Id autem profecto contingeret, si a furioso durante animi morbo poena sumeretur.

XVIII. 7. *An sua, vel Majorum in Rempublicam merita?*

1. Utrum egregia Delinquentis merita, et collata in Rempublicam beneficia possint extrinseca esse caussa, an non, poenas temperandi vel indulgendi, arduum erit ei definire qui varias recoluerit, et inter se discrepantes rationes, quae in utramque partem solent afferri. Si quis enim consideret tantò; ut cecinit *Satyricus*, in se conspectius crimen esse, (*Juven. Satyr. VIII. v.* 140.) quantò qui delinquit major habetur; et proinde quò majores sunt homines, eò gravius ubi peccant, esse puniendos, secum facile reputabit nihil Delinquenti sua prodesse debere, vel Majorum merita, ut *Joabbo* duabus caedibus contaminato nihil profuerunt in Regem et Rempublicam Haebreorum collata benificia, ut illarum poenas evaderet. (1) Re enim vera perniciosius merentur de Republica qui delinquunt Majorum nobilitate, suisque meritis fulgentes, quod magis exemplo quam peccato nocent: unde nihil prioribus officiis posteriora sublevantur flagitia, a quibus eò cautius abstinere debebant, quò plus offensionis ad ceteros ab illis manavit. Sic vulgum, quem criminis exemplo cor-

(1) *Aetolorum* non exigua fuerant in Romanam Rempublicam merita, quae cum ii commemorarent responsum a *L. Valer. Flacco genus hoc defensionis non convenire praesenti tempore: nam cum pristinae benevolentiae officia ab eis essent violata, et per ipsos accensum hoc tantum odium; nihil jam prioribus meritis praesens tempus sublevari. Polyb. Fragm.* 18.

ruperunt, eorum poenae exemplum debet officii admonere. At contra animadvertendi aequum esse, ut cujus magna sunt et illustria erga Rempublicam merita, ei gratia habeatur, etsi quid humani sit passus; fortasse videbitur non improbandum quod scriptum olim est a *Quintiliano*, (*Declam.* 310.) qualecumque crimen donari meritis, donari virtuti. (1) Sic Populus Romanus *M. Horatium*, poena interemptae sororis absolvit magis quam jure caussae, memoria meritorum, et admiratione bellicae virtutis, quae Patriae in Albanos imperium invicte perperat. Praesertim cum non adeo metuendum sit, ut qui expertes sunt meritorum, ii parem sibi blandiantur obtinere indulgentiam: Contra potius ceteri animos capient ad bene de Patria merendum, cum prospiciant eos, qui sunt in illam benefici, etsi delinquentes, dignos tamen haberi publica reverentia. Jam vero in tanta rationum discrepantia nemo mirabitur, si Jurisconsulti, rerumque criminalium Scriptores, prout rem uno vel alio sub aspectu perspexerunt, diversam fuerint amplexati sententiam. (V. *Clar.* §. *fin. quaest.* 60 *n.* 27) adeout alii sua, Majorumque adversus Rempublicam merita semper, alii

(1) Locus hic frequens est Oratoribus. *Deprecationem* vocant, de qua *Tullius*, deprecatio est, *inquit*, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur postulabit, commemorare, si qua sua poterit, beneficia, et si poterit ostendere ea majora esse quam haec, quae deliquerit; ut plus ab eo boni, quam mali profectum esse videatur: deinde Majorum suorum beneficia, si quae extabunt, proferre etc. " *de Invent. lib.* 2. *cap.* 35.

numquam censuerint legitimam esse caussam temperandi, vel indulgendi poenas. Est tamen tertium genus illorum, quibus placuit non in gravioribus delictis, (*Matth. ad L.* 18 *Dig. t.* 18 *cap.* 5 *n.* 6), sed dumtaxat in levioribus posse aliquam praecedentium meritorum rationem haberi.

2. Huc refero, quod vulgo tradi solet de prospero felicique criminis eventu. (V. *Tiraquel. Caus.* 52) Nam delinquentis merito tribui quodammodo posse videtur, si magnum aliquod emolumentum ex ejus facinore Respublica ceperit, ut puta furti faciendi caussa parietem vicini quis perforavit; cum nummos tollere vellet, reperit epistolas, quibus insidiae Civitati structae patuerunt: cum aliena uxore libidinis caussa quis consuevit; mulier rimarum plena prodidit ei consilia mariti de patria hostibus tradenda; hic porro Reipublicae: dolo occisus est ab aliquo Civis, quem postia compertum est Reipublicae magnopere interfuisse e medio esse sublatum. Certe homines, quibus in aestimatione tribuenda, habendaque gratia utilitas dominatur, non tam ad consilia animadvertunt, quam exitus rerum intuentur. (1) Hinc factum, ut nulla amplius habita delicti ratione, quorum crimina publico bono profuerunt, ii olim praemia quoque retulerint suorum facinorum. Sic *En. Flavium*, qui librum formulas continentem *Appio* surripuit, Plebs Romana, in cu-

(1) Hoc sub aspectu verum esse potest, quod *Seneca* cecinit *Hercul. Fur. v.* 250. *Prosperum ac felix scelus*, *Virtus vocatur.*

jus commodum cesserat hujusmodi furtum, non solum poenarum voluit expertem, sed magnis etiam praemiis affecit. (V. *Dig. l.* 1. *tit.* 2. *Leg.* 2.) At vero neo in Urbe ipsa defuerunt exempla rigoris adhibiti in eos, quorum Crimina felix exitus est consequutus; neque desunt Scriptores, qui nullam publicae utilitatis ex delicto profectae rationem habentes, vix in levioribus admissis gratiam Reo faciendam existimant, in gravioribus vero piaculum ducunt malum exemplum prodiens ex crimine cum utilitate compensare, quae ex eo in Rempublicam derivaverit.

XIX. 8. *Quid statuendum de diversa conditione Reorum.*

Quid vero sentiendum de diversa personarum, quae dilinquerunt, conditione tandem videamus. Sunt enim qui affirmant lenius cum nobilibus honestaeque conditionis personis esse agendum, durius cum vilibus atque plebeis; ex quo hi corporis cruciatu poenas aestimant famae securi, et quia propter servile ingenium difficilius emendantur; cum contra in illis contingere soleat. (V. *Plin. VIII. Epist. ult.*) Sed aliis ratio haec speciosior esse videtur, quam vera, quasi non experiamur, ut inquiunt, assidue fortuna nobiles, animo esse plebejos, et honestae conditionis homines saepe vilissimum quemquam vincere improbitate. (V. *Plut. de Leg. IX. et XII.*) Nihil autem esse addunt iniquius, et in quavis Reipublicae forma a justitia abnormius, quam pares in crimine, dissimiles esse in poena. Profecto nec nos possumus

hac in parte Jus Romanum non improbare, juxta quod gravius viliores, mitius honestiores castigantur. Non possum ergo *Filangerio* adsentiri qui ubicumque publica res unius vel paucorum, Principis nempe aut Optimatum nutu regitur contendit (*Scienza della Legisl. Lib. III. cap.* 37.) pro iisdem criminibus infamia nobiles, servitute ad tempus vel etiam perpetua caeteros homines coercendos fore. Secus nostra aetate visum est Leopoldo Imp. qui nullibi in suo pro *Etruria* promulgato *Codice* poenarum distinctionem ascivit quoad eorumdem criminum Reos. Neque tamen dixerim nullam prorsus diversae Delinquentium conditionis in reposcendis poenis habendam esse rationem. Quandoquidem etiam in poenis decet ad diversam Delinquentium conditionem attendere; cum fieri possit, ut propter illam quae uni gravis, alteri levis futura sit (1) poena (Cap. IV.

(1) Frequenter Jure Romano ex quibus caussis ceteri deportantur, ex iis servi vel humiliores ultimo supplicio afficiuntur. *Leg.* 1. *et* 16. §. *persona Dig. de poen.* Qua Juris disciplina nihil iniquius duriusque. Quamquam enim diversae Delinquentium conditionis ratio aliqua sit habenda; id tamen non eo usque protrahi debet, ut praeter aequitatem durissime cum humilioribus, leniter cum honestioribus personis agatur. Verumtamen ipsa ratio aequalitatis, quae debet in poenis dominari, exigit ut in eodem genere poenae inequalis poena pro diversa Reorum conditione irrogetur, ne contra gravissima sit nobili, puta, quae plebejo foret levissima poena. Sic demum conciliari commode possunt variae quorumdam recentiorum Scriptorum sententiae de quibus V. *Auct. del Dritto di punire lib.* 3. *Cap* 5. § 1. *Napoli* 1772

§. V.) Libenter assentimur doctissimo *Matthaeo*, qui scribit in eodem genere poenarum decentiori mitiorique ratione cum nobilibus et honestioribus, viliori modo asperiorique cum humilibus personis agi posse (*loc. cit. cap.* 4. *n.* 20.) ut ex quibus admissis exempli gratia vilis homo ad triremes damnatur, honestae conditionis vir in arcem, vel insulam relegetur; ex quibus delictis plebejo gula laqueo frangitur, ex iisdem viro nobili cervix gladio resecetur. Opinione enim invaluit existimari honestius esse capite multari, quam furca suspendi.

XX. *Improbantur ceterae Caussae, ex quibus vulgo traditum Poenas temperandas.*

Sed praeter has omnes huc usque expositas intrinsecas, et extrinsecas caussas temperandi vel indulgendi poenas, aliae quoque vulgo feruntur caussae a Jurisconsultis, rerumque criminalium Scriptoribus suo ingenio ut plurimum effictae, usuque etiam in Forum invectae. Ac siquidem hujusmodi caussae, non ut superiores legitimo aliquo fundamento superstructae sunt; sed privatae innituntur Jurisconsultorum auctoritati, quae nulla est, si caret ratione, usuique Fori, qui vim non habet; quando publicas nocet utilitati; proinde sunt eae improbandae, et nullius habendae momenti in infligendis poenis. Interest sane Reipublicae, ne levibus quibusvis ex caussis, et ex arbitrio confictis Delinquentes publico exemplo subtrahantur: Sic enim hominum nequitia augebitur, improbique, quorum est uberrima seges, ad scelera invitabuntur. Neque id asperius censendum, quam

Nos deceat, quibus mitis doctrina, mitius ingenium. Etenim clementiae laus ita est sectanda, ut tamen justae severitatis gloria non pereat. Ceterum par est has quoque cognoscere caussas, ne cum didicerimus ex quibus caussis poenae temperandae sunt vel indulgendae, ignoremus illas, quarum, si proponantur, nullam decet habere rationem. Satis tamen erit earum vulgatiores heic cursim attingere, et aliqua passim animadversione notare.

XXI. *Sequitur enumeratio harum Caussarum.*

1. Jurisconsulti igitur, rerumque criminalium Scriptores contendunt, usu etiam aliquando in Foro invaluit; ut poenae leniantur si *Reus non per viam*, ut ajunt, *accusationis*, *sed inquisitionis convictus sit.* Bene *Cl. de Ferrante* heic observavit (*V. hoc loc. not.* 68.) id Jure Canonico introductum (*Cap. qualiter de accusation.*) nusquam Civili Jure notum.

2. *Si Delinquens sit de se sponte confessus*, Jure Romano (V. *Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *leg.* 1.), cujus auctoritate utuntur Criminales Scriptores, cautum confessos pro judicatis habendos, de confessis tamquam convictis supplicium sumendum. Quomodo ergo illo jure poenae ob confessionem levandae?

3. *Si reum commissi sceleris serio poeniteat, moresque suos emendet. Tiraquellus* ipse, qui quot potuit, tot consarcinavit caussas leniendi poenas, ingenue fatetur poenitentiam et emendationem prodesse ad aeternas futuri aevi, non ad civiles et praesentes poenas evitandas, (*Caus. XXVIII.*) quibus publicum exemplum in primis intenditur. Quem delicti non poenitet, quod sequitur poena?

4. *Propter honestatem, et vitam prius innocenter actam.*

5. *Si Judaeus, vel Paganus post crimen admissum ad sacra nostra transierint.* Hi consulant sibi, non Reipublicae, quam delinquendo laeserunt.

6. *Propter numerum liberorum.* Virtus est sine merito, fuisse prolificum.

7. *Si pater filium reum ultro Judicibus offerat, et contra si filius offerat patrem delinquentem.* In delictis desertioni non dissimilibus, cujus exemplo ex Jure Romano utuntur Criminales Scriptores humanum est aliquid indulgere sanguinis charitati, (*Farinac. quaest.* 98. 11. 164.) ne videantur liberi parentum, et viceversa maturasse supplicium (1).

8. *Si rupto laqueo, ad quem damnatus erat Delinquens, terrae potitus is est.*

9. *Si Reum puella sibi poscat in virum.* Scriptores Criminales in hac comminiscenda caussa videntur existimasse omni poena gravius ducere uxorem.

10. *Si Delinquens paratus sit meretricem ducere in matrimonium.*

11. *Si nimia ingenii subtilitate Reus deliquerit,* *Matthaeus* (*loc. cit. n.* 12.) quid intellexerint Interpretes Juris Romani hanc comminiscentes caussam se scribit non intelligere. Nobis quoque, quibus nihil acutius ingenium, heic haeret aqua. Ceteras omit-

---

(1) Consule quae contra hanc caussam fuse disseruit *Pinellus ad rubr. Cod. de bon. matern. part.* 2. *num.* 35., an recte, an humaniter non vacat Nobis nunc quaerere.

to persequi caussas. Sunt enim enumeratis similes, vel eis longe ineptiores.

XXII. *An, et quatenus jus sit Judicibus poenas temperandi, vel remittendi.*

Utrum qui Publicae Potestatis nomine et vice criminalia Judicia in Republica exercent jus habeant, possintque ex caussa (nam temere et sine caussa certum eos nequire) (1) poenas Delinquentibus temperare vel indulgere, oportet nunc quaerere, et definire. Ac siquidem pro comperto debet haberi solam facti quaestionem ad Judices pertinere, eorumque esse officii Leges dumtaxat actionibus comparare, et praescriptas a Legibus poenas sumere a sontibus; posset videri nullam ipsis facultatem, nullumque jus inesse leniendi vel remittendi poenas. Non enim latores, distributoresque poenarum sunt Judices, sed earumdem constituti exactores. Mihi extrinsecae caussae distinguendae videntur a caussis intrinsecis: neque enim ceterarum caussarum, quas paullo ante improbavimus, ulla heic ratio debet haberi. Quippe ob extrinsecas caussas absolutam generatim atque omnino indefinitam faculta-

(1) *Tullius* disserens de Judicibus, qui *Verrem* tot tamque nefariis coopertum sceleribus absolverant, non magis illum quam istos delinquentes esse affirmat *Action.* 2. *in Ver. Tiraquell. in Praef. Tract. de poen. temper. aut remittend.* poenas recenset, quibus secundum Romanas Leges Judex tenetur, qui temere, et sine justa caussa poenas Delinquentibus remiserit, aut mitigaverit.

tem muniendi, vel condonandi poenas non arbitror esse attributam Caussae extrinsecae adsunt, quando peculiares poenarum fines deficiunt, aut eos intendere non est moraliter necessarium (§. VI.); ita ut effectus Legis circa certam personam, certumque factum tollatur. Jam vero Judicum, ut dixi, est exequi Leges, non quemquam Legibus solvere, (V. *Hochestet, de jur poen. sect. IX. §. 2. not. 9.*) quod jus Publicae inhaeret Potestati earum latrici: (1) Ad hanc proprie spectat proinde quatenus debeant Rei legitimis affici poenis nosse (Cap. III. §. X.), et videre, cum in aliquo casu fines poenarum defecerint, vel eos intendere non sit moraliter necessarium, unde valeat Judex poenas remittere vel mollire. Itaque hujusmodi intercedentibus caussis ut plurimum oportebit, quandoque satius erit Judices rem ad Principem referre, et quid statuendum sit eum consulere (Cap. III. §. VII.). At secus se habet res in intrinsecis caussis. Neque enim ob eas quisquam solvitur lege, sed legis poena lenitur, quia in Reo, vel in crimine eae insunt circumstantiae, quibus hoc minus atrox, ille non adeo nequam comperitur, ut volunt, et existimant Leges (§. III.). Itaque cum tunc neque casus, neque persona sub generali lege comprehendantur, ipsa aequitas videtur exigere, ut quorum est Leges actionibus comparare, (V. *Plat. lib. IX. de Leg.*) illarum possint et debeant poenas lenire, quas duriores

---

(1) *Publica Potestas*, docet *Puffendorfius Jur. N. et Gent. Lib. 8. cap. 3. §. 17. potest ignoscere, nam subalterni Magistratus debent invariabiliter juxta Leges judicare.*

inveniunt ad factum, vel ad agentem comparatas (Cap. III. §. X.)

XXIII. *Num, et quibus ex caussis receptum a Judicibus poenas augeri.*

1. Non est vero ambigendum, quin ulla ex caussa liceat Judicibus poenas augere in delicta, in Delinquentes exasperare. Hoc quoque non ad Judicem spectat, sed ad Legislatorem. Nam ei tantum, cui data est Legum ferendarum auctoritas, jus competit poenas statuendi, et consequenter quatenus salus Reipublicae exigit graviores in quaedam flagitia edicendi; aliunde Legislatores gravissimas quasque criminis, de quo legem tulerunt, circumstantias animo percepisse censendi sunt, ac parem potissimae eorum gravitati poena accommodasse; ita ut et minuenda sit, si quid gravitatis hujusmodi circumstantiis desit (§. III.), neque si nihil desit augenda. (1)

2. Sed cum, ut monuimus (§. VII.) Jure Romano, quod in fere totius Europae Foris ad nuperrima haec usque nostra tempora observatum est, poenae omnes extraordinariae sint, et Judicum arbitrio re-

---

(1) Tritum est forense illud effatum *crescentibus delictis poenas esse exasperandas*. Ceterum apud Legislatorem id valere constat, non apud Judicem, si a peculiari Juris Romani censura discedas. Quamquam *Claris. Risi*, quem honoris caussa nomino, Interpretes male intellexisse Leges Romanas, et praesertim *Marciani* responsum, ex quo relatum eduxerant effatum, ingeniose contendit. *Animadv. ad Crim. Jurisp. pag.* 113.

lictae; intelligitur cur ob caussam augendi etiam poenas auctoritatem sibi asserant Judices, ac eisdem jus tribuant rerum criminalium Scriptores; (*Gaspar. Instit. Crim. lib. 3. tit. 4 n. 7*). Quaenam porro sint caussae, propter quas a Judicibus receptum, Jurisconsultis traditum poenas ab illis augeri posse, breviter subnectamus.

3. Ac primo quidem, si circumstantiis, veluti loci, temporis, personae crimen ingravescat, id pro caussa est Judicibus poenas in Delinquentes augendi. Certe cum Jure Romano poenae omnes evaserint arbitrariae, consequens est, ut juxta illud non solum possint, sed etiam Judices debeant pro modo, et circumstantiis delicti durius, vel remissius statuere.

4. Deinde consuetudo peccandi, quam Reus contraxerit, veluti peculiaris caussa effertur poenas in eum augendi. (V. *Amen. de delict. et poen. tit.* 1 *proem.* §. 2. n. 21.) Quod Jure Romano innuitur, quo cautum severius Judici animadvertendum in eos, qui diu saepiusque eadem, vel diversis scelerum viis grassati sunt, (1) mitius agendum cum illis, quorum

---

(1) Apud Interpretes Juris Romani, rerumque criminalium Scriptores tanti valet haec caussa, ut saepius delinquendo existiment capitale fieri crimen, quod alioqui capitale non est. Saepius autem deliquisse, adeo consuetudinem contraxisse peccandi eum videntur putare, qui ter deliquerit. Sic furem ob tertium furtum capite puniendum censent. Hanc tamen insueti saporis doctrinam non concoquit *Matthaeus*, vir stomachi egregii, qui Judicem non mechanice vult tantum numerare delicta; sed et qualitatem admissi, et animum, aetatem, consuetudinemque Rei explorare; ut omnibus

non aliud admissum reperitur, quam id, quod in Judicium deductum est. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *leg.* 18).

5. Tandem criminis alicujus frequentia, ut caussa traducitur, ob quam Judices valeant in ejus Reos poenas exasperare. (*Brigiot. Instit. Cr. lib.* 4. *tit.* 17.) Scriptum est namque Legibus Romanis evenire, ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur; quoties nimirum multis personis grassantibus exemplo opus est. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19 *leg.* 19).

XXIV. *Quousque se extendat Judicum temperandi, augendique poenas auctoritas.*

Quoniam ergo juxta Leges Romanas nunc Judices potestate potiuntur poenas ex caussa temperandi et augendi; quousque se haec extendat potestas par est tandem examinare. Quis enim non immerito quaeret, an Jure Romano ita sint poenae in Jusdicentium arbitrio collocatae, ut etiam gradum cum gradu, genus poenae cum alio genere possint commutare. Pro nobis respondet *Matthaeus*, qui rem doctissime suo more tractavit, hoc ejusmodi esse, ut nec affirmandum temere, nec pertinaciter sit negandum. (*cit. loc. n.* 31.) Potest Judex ex Romanis placitis pecuniariam poenam in corporis coercitionem commutare; hoc enim necessitas exprimit, quoties aliquis egestatis confidentia poenam pecuniariam eludit: Item po-

collatis possit tuto statuere, an is talem contraxerit peccandi consuetudinem, quae eum inemendabilem arguat.

test poenam non capitalem in poenam capitalem convertere, veluti relegationem in deportationem, fustigationem, in poenam metalli. Frequenter et illud occurrit Jure Romano, ut ex quibus caussis alii deportentur, ex iisdem servi, vel humiliores ultimo supplicio afficiantur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *leg.* 1.) Sed cum id jus peculiare olim fuerit Civitatis Romanae, (1) sapienter subjungit *Matthaeus* Judici non esse imitandum. Cum enim natura communis sit hominum, non sibi nunc tantum Judices permittent; ut ob idem delictum aliis animam eripiant, aliis auferant civitatem. Id solum, ut innui alio loco (§. XIX.). concedendum Judici, ut in eodem genere poenae lenius cum nobili agat, atque honestiori, durius cum plebejo, atque viliori, hunc damnet ad furcam, illum ad gladium. Quamquam an possit Judex in extraordinariis criminibus poenas ita ex caussa augere, ut ultimum quoque supplicium valeat irrogare, adeo Interpretes nonnulli Juris Romani, dubitarunt; ut id imperatoria decisione scripserint egere. Sed laudatus *Matthaeus* minime duxit haesitandum ob plures, quos collegit, locos Juris Romani, ex quibus colligitur posse Judices in extraordinariis delictis usque ad poenam capitis procedere;

(1) Cum exactis Regibus, auctaque Republica circumniri Romae innocentes, paucorumque opes ingenuae plebi graves esse coepissent, Lex Porcia, ut refert *Sallustius de Bell. Catil.* aliaeque Leges latae sunt, quibus Legibus exilium damnatis permissum est. Sub Caesaribus haec veteris juris ratio novae reginimis formae repugnans paullatim exolevit, et penitus tandem evanuit.

praesertim vero propter responsum *Ulpiani*, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 11. *leg.* 9.) qui cum generaliter dicat licere ei, qui extra ordinem cognoscit, quam vult sententiam ferre vel graviorem vel leviorem, neque restringat id ad supplicia infra mortem; satis innuit ipsum posse pro qualitate admissi ultimum quoque supplicium irrogare.

XXV. *Poenae interpretatione potius molliendae sunt, quam exasperandae.*

Ceterum illud est pene divinum Juris Romani praeceptum, Poenas nempe interpretatione potius molliendas esse, quam exasperandas. Leges quidem ita scribi oportet, ut nunquam, si fieri possit, egeant interpretatione. Interpretationis namque necessitas arguit eas vitio obscuritatis, vel inaptitudinis laborare. Leges interpretandi jus, atque usus Legum arbitros reddit Judices, qui meri esse deberent earum custodes, vindices, exequutores. Si tamen Leges Poenales a Judicibus interpretandae, quod et nequit aliquando evitari, et novitas aliquando exigit casuum, circumstantiarumque varietas; benignus semper eas decet interpretari. Etsi Reo incommodae, infensae, infestaeque criminis circumstantiae videantur; nefas nihilominus est poenae a Lege jam constitutae lineas latum unguem, aut transversum digitum transilire. (1)

(1) Interpretes Juris Romani communiter tradunt extensionem Legis Poenalis non admitti; quod generatim et absolute verum est. Etenim qui eam extendit ad non expressos casus, is novam de his legem veluti condit, fungiturque non Judicis officio,

Multo minus licebit Legis verba durius, ac asperius, quam ipsa ferant, interpretari, et graviores ei poenas adjungere; Quicumque Legibus est severior, mihi videtur esse tyrannus. Aliunde vero altera haec est pars clementiae, (*V. Grot. de J. B. et P., L. II. cap.* 20. §. 4.) ad quam jus habet misera infelixque Reorum conditio, et decet propendere Judicantium humanitatem, in mitiorem scilicet inclinare sententiam, Legesque Poenales molliter, benigneque interpretari. Sed cum volumus esse clementes, quod laudandum, prospicere debemus, ne intemperanti quadam ac intempestiva ingenii lenitate nimium a justae, necessariaeque severitatis tramite deflectamus, quod vitiosum foret, et publico bono exitiale. Laudatum ergo Juris Romani praeceptum ita est sectandum, ut, quemadmodum scribit *J. C. Marcianus*, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 2.) in levioribus caussis proniores ad lenitatem Judices sint, in gravioribus severitatem Legum cum aliquo benignitatis temperamento subsequantur. Sicut a justitia mansuetudo non est sejungenda, ita nec severitas ab humanitate.

---

sed munere Legislatoris. Praeterquam quod periculi plenum id esse videtur: hinc forsitan tanta in Jurisconsultis opinandi, in Magistratibus judicandi libido, atque licentia. At si Jus Romanum attendatur, utique id verum esse fatetur *Matthaeus* quoad genus poenae, si personae, si crimina ipsa inspiciantur, falsum contendit, pluribusque e penu Romanae Jurisprudentiae erutis exemplis, ac testimoniis demonstrat.

CAPUT VI.

Differentiae Poenarum.

I. *Praenotanda.*

II. *Poenae ratione subjecti, in quod inferuntur 1. aliae singulorum sunt, aliae Universitatum.*

III. *Ratione conditionis, statusque Reorum 2. aliae poenae communes sunt, aliae propriae alicujus generis personarum.*

IV. *Ratione potestatis, qua decernuntur 3. aliae poenae legitimae sunt, aliae arbitrariae.*

V. *Ratione effectus, quem gignunt 4. aliae sunt poenae capitales, aliae non capitales.*

I. *Praenotanda.*

1. Postquam Poenas huc usque generatim spectavimus, et hactenus abunde, quantum Nobis licuit, genuinam earum solidamque theoriam deprompsimus, et explicavimus; tempus nunc est, ut singulas recenseamus species poenarum, quae juxta constituta ac exposita superius principia sanciendae sunt in Delicta, Delinquentibus infligendae. Quod tamen antequam fiat, oportet, et intueri *differentias*, et aliquam exhibere *divisionem* Poenarum, ut ordinatim earumdem enumeratio procedat. Primum erit hujus Capitis argumentum; sequenti Capite alterum praestabimus.

2. Sed neminem heic miraturum putamus, si generaliorem potioremque differentiam afferre omit-

tamus, qua Poenae amplissime acceptae ob diversos earumdem latores in *Humanas* distinguuntur, et in *Divinas*, quarum duo genera solent communiter distingui. (1) Divinarum quippe poenarum tractatio ad Jurisconsultum non pertinet, cujus est de humanis tantum poenis disserere, et philosophari. Sic quoque altera illa hoc loco praetereunda est praecipua differentia, qua generatim Poenae in *Civiles*, et *Canonicas* secernuntur. Quemquam enim qui legit, ipsum intellexisse, et observasse non dubito, Nos in praesentiarum de Civilibus tantum Poenis agere, quae in Statu Civili proditae, in eo locum habent, et demum a Civili Potestate inferuntur. Poenas autem Canonicas separatim infra persequemur, quod earum alia ac Civilium Poenarum origo, natura, diversique fines sint, ac proinde aliae quoque regulae peculiari et distincta indigent tractatione.

II. Poenae ratione subjecti, in quod inferuntur
1. aliae singulorum sunt, aliae Universitatum.

Instituentibus ergo Nobis Civilium Poenarum differentias enarrare, hanc primo exponere visum est

---

(1) Qui omne malum passionis, quod malam sequitur actionem, et cum hac connectitur, poenam appellant, hi poenas divinas recte dividunt in naturales et positivas. V. *Krebler. Exercit. jur. natur.* §. 352. Naturales sunt mala, quae sibi quisque peccando comparat, veluti dolores, morbi, infamia. Positivae sunt mala illa, quae Legibus Divinis peccantibus comminantur. Illas et Athei agnoscunt; has non nisi ii, qui et existere Deum, et rerum humanarum curam gerere statuunt.

opportunum, quod scilicet Poenae ratione subjecti, quod afficiunt, aliae *singulorum*, aliae sunt *Universitatum*. Constat namque Universitates delinquere (Lib. I. Cap. VII. §. I.), unde et poenae sunt Universitatibus propriae ac peculiares, (V. *Gundling. Dissert. de Universit. delin. ejusque poen.*) quaeque eis singillatim conveniunt (Lib. I. Cap. XI. §. XI.). Tales sunt in primis amissio bonorum, quibus Universitas aliqua, Collegium, Corpus, Civitas fruebatur, ablatio privilegiorum, queis pollebat: quo casu status veluti minutionem Universitas, Civitas sustinet, civilemque servitutem quodammodo subit. Sic *Antiochiae* quod propter indictionem novorum tributorum concitatus populus statuas *uxoris Theodosii* evertisset, jura Civitatis adempta, eaque *Laodicenis* ab Imperatore addicta. (*Theodor. S. Histor.* 39). Altera est gravissima poena, si Universitati, Collegio, Civitati adimantur, quae habet communia, ut muri, navalia, naves bellicae, arma, aerarium, agri publici, insignia. Tandem in poenam dissolvuntur Universitates, Corpora, Collegia, et ipsae delentur Civitates, (1) cum scilicet eae su-

---

(1) Lege Mosaica totae Urbes ob Idololatriam excindi jubentur. *Deuteron.* 13. 12. Verum seposito divino jussu crudelius, quam oporteat, foret ob Civitatis, vel Provinciae crimen omnes necare Cives, Gentemque universam delere. Multi in Civitate infantes, minores, decrepiti, multae mulieres consiliorum publicorum expertes, quos omnes iisdem malis indiscriminatim afficere crudelissimum. Barbara, et indistincta Thessalonicensium clades *Theodosii Magni* memoriam gravi nota perpetuo inficiet, quamvis facinus postea exemplari poenitentia expiaverit.

beunt aratrum, (1) et Cives veneunt sub corona. Tunc *solum*, *quod ante murus*, *ibi seges*, *ubi quondam Urbs*. Id *Brutiorum* oppidis factum a *Romanis*, quod ab eorum fide ad *Hannibalis* partes secessissent; (*Liv. Hist. lib.* 8) idemque *Byzantiis* accidit sub *Severo*, bonis eorum publicatis, urbe muris, libertate, et jure civitatis destituta, ac tributaria facta, ejusque agro *Perinthiis* vicinis donato.

III. *Ratione conditionis statusque Reorum* 2. *aliae poenae communes sunt*, *aliae propriae alicujus generis personarum*.

Poenae autem singulorum ratione conditionis, statusque Delinquentium aliae *communes* sunt, aliae *propriae* alicujus generis personarum. Quemadmodum enim Delicta in communia, et propria distinguuntur (Lib. I. Cap. XIV. §. III.); sic quoque Poenae. Communes ergo sunt Poenae, quae Delinquentes omnes indiscriminatim manent; propriae vero, quibus ii solum plectuntur, qui alicujus sunt conditionis, ordinis, coetus, collegii. Sic castigationem, pecuniariam mulctam, munerum indictionem, mutationem militiae, gradus dejectionem, ignominiosam missionem, ut proprias militum poenas recenset J. C. *Modestinus*. (*Dig. l.* 49. *tit.* 16.

(1) Aratrum in Urbe condenda adhiberi Veteribus consuetum constat ex antiquis Scriptoribus. Idem in Civitatibus evertendis adhibitum, praesertim ab hostibus victoria insolentibus eleganter indicat *Horatius I. Carm.* 16. Quod de Troja cecinit *Homerus*, de Carthagine meminit J. C. *Paulus in Leg.* 21. *lib.* 7. *tit.* 4. *Digest.* Alia exempla vide apud Historicos.

leg. 3. V. Stein. de eo quod just. est circ. poen. ignom. milit.) Quemadmodum vero militares, ita navales poenae propriae sunt, et peculiariter irrogantur ob crimina, quae circa rem nauticam versantur, vel a nautis committuntur: (1) et aliae etiam nunc sunt poenae Nobilium et honestioris conditionis, ut capitis amputatio, relegatio, custodia in munitis locis; aliae viliorum hominum et ex faece plebis, veluti furca, damnatio ad triremes, carcer.

IV. *Ratione potestatis, qua decernuntur 3. aliae poenae legitimae sunt, aliae arbitrariae.*

1: Vetus est Sapientum sententia Leges ita scribi oportere, ut vel nihil, vel quam minimum libidini Judicum, et arbitrio permittatur. Quod si verum de omni Legum genere, multo magis statuendum est de Poenalibus Legibus. Quid enim Civibus periculosius, aut durius, quam poenas ex Judicum arbitrio pendere, qui ignorantiae, errori, pertinaciae, amori, odio, reliquis affectibus obnoxii, nam homines, permissa sibi potestate vel non uti ex justi aequique regulis, vel possunt etiam abuti? Itaque criminum poenae Legibus praescribendae et irrogandae in Civitate, non Jusdicentium arbitrio relinquendae, (2)

---

(1) Ad navales poenas administrandas constitutos olim fuisse legimus Stationarios, Irenarchas, Latrunculatores, ληςοδιωκτας Diocmitas, Fugitivarios. V. *Strauch. de imper. mar. cap.* 9.

(2) Intelligo heic mihi pervulgatam fore objiciendam *J. C. Juliani* sententiam *in Leg.* 10. *Digest. de Legib.*, cujus me-

idque constat civilem exposcere libertatem, cui nihil magis obest, quam arbitrarias esse criminum poenas. Tunc Civilis Libertas, sancta et gravissima res, qua sensu jam a Nobis exposito (Prolegom. §. I.) poti-

minimus *Cap. V. §. I. not.* 1. non posse scilicet Legibus omnes articulos comprehendi, Leges iis solum quae vulgo accidunt consulere; hinc necessitas relinquendi poenas Jusdicentium arbitrio. Sed quid vetat, rogo, Legibus nihil omitti, quod puniendum, praecipuas indicari, quae possunt occurrere, circumstantias, de ceteris generalem formulam praefiniri? Equidem fateor difficile Leges sciscere breves, claras, omnes complectentes casus: id adhuc non factum; fortasse nec fiet. Nam scientia condendarum Legum omnium utilissima, et maxime necessaria, parum exculta hactenus est: non ergo mirum si absolutissimarum Legum vix imaginem aliquam, nullam fere speciem teneamus. At sedulo danda est opera, ut quantum fieri potest, hoc emendetur plerisque inhaerens Legibus vitium. Evenit forte casus omissus a Legibus, cur lex, statim de eo non fertur, vel appendicis loco legi generali non adjungitur? Sic paullatim deficiet necessitas poenas Jusdicentium arbitrio relinquendi. Quod si adhuc tamen oporteat, vel expediat aliquid Judicibus permittere, minimum semper sit quod eorum arbitrio relinquitur. Scripseram haec jam edideramque, cum *illustr. Ep. Filangeri* Opus coepit evulgare peramplum sane atque gravissimum, cui titulus *Scienza della Legislazione*, quidquid ad Legislatoriam prudentiam pertinere videtur complexus fuit. Nostrum non est de eo promere judicium. Quod cominus spectat criminales res perspicax Lector facile poterit systhema nostrum cum principiis a Filangerio positis conferre, et quid de illo deque his sentiendum sit dijudicare. Id quoque a sedulo Lectore praestandum quoad nonnullos recentes extraneos Scriptores, quos inter heic nominato *Schmidt d'Avenstein Princip. de la Legislat. universel: Servin de la Legislation Criminel.*

ri omnes debent cuicumque formae subsint politici Regiminis, vel maxime viget incolumis, cum Leges puniunt, non homines. Sed Jure Romano, quod sub Imperatoribus invaluit, contra est invectum, (1) ut jam adnotavi (Cap. V. §. XXII.); et nostris, aliarumque Europae Gentium moribus institutisque inductum videmus, ut omnes fere criminum poenae, etiam quae diserte ab eis praescriptae sunt, demum pendeant ex Jusdicentium arbitrio, eorumque placito in paribus casibus, aequalibusque delictis sint relictae; quod merito gravissimum Poenalium Legum vitium esse existimatur. Istud porro arbitrium, ut obiter moneam, reprehensionemque effugiam *ab Adv. De Ferrante* subjectae heic nostrae adnotationi praepropere inustam (V. *hoc loc. not.* 83.) id, inquam, longe diversum est ab arbitrio illo, quo

---

(1) Si quis putet ideo Jure Romano, quod sub Imperatoribus obtinuit, poenas omnes evasisse arbitrarias quia, ut alio loco ex *Matthaeo* retulimus (*Cap. antec.* §. *I. Not.* 1.), id exigere visae sint multiplices circumstantiae, quae solent ut plurimum singula crimina minuere vel elevare; nae is egregie decipitur. Cur enim, inquio, non idem factum libera Republica, quando certe florentior erat legislatoria prudentia? Alia sit oportet ratio ejusmodi gravissimae variationis, eaque repetenda a dispotismo et tyrannide, in quam vix ac Romae introducta est Monarchia, ea est prolapsa. Quid ergo mirum, si cum omnia sub Imperatoribus pro arbitrio et libidine gererentur; poenae quoque arbitrariae evaserint, fuerintque permissae Judicum potestati, qui servilia erant instrumenta voluntatis Imperantium? idque demum factum est jus, quoniam utile paucorum potentiae, cohaerens formae arbitrarii regiminis.

Judices uti nihil prohibet, immo aequitas vel necessitas postulat quoties ex peculiaribus circumstantiis crimen aliquod ingravescit, vel levius evadit. In hujusmodi casu arbitrium a Judicibus non proprio nutu ac voluntate exeritur, sed juxta Legum disciplinam ratione circumstantiarum ii exercent in sumendis a Delinquentibus poenis.

2. Ceterum ex iis, quae paullo ante innuimus alia generalis orta est differentia poenarum. Poenae siquidem omnes ratione auctoritatis, qua decernuntur aliae *legitimae* sunt, aliae *arbitrariae* (*Damohuders prax. crim. cap.* 55. *n.* 6.) Legitimas voco poenas, quas Legislator delictis indixit, et Legibus expresse sanxit, atque definiit; arbitrarias vero illas appello poenas, quarum determinatio generatim pendet ex Judicum arbitrio. In illis proprie nihil Judicibus licet, quorum est ad unguem exequi Leges nisi in crimine vel in Reo justae intercesserint caussae superiori Capite recensitae minuendi, vel augendi poenas: hae, quamvis a Judicum arbitrio pendeant; hujusmodi tamen arbitrium, ut nec diffitetur vulgus Criminalium Scriptorum, Legum Poenalium analogiae adstringitur, et ad illarum normam est attemperandum. (V. *Costal. in Leg.* 7. *Dig. de Jurisdic. om. Jud.* 6. §. 42.) Quin immo non ita poenas esse in Jusdicentium arbitrio tradunt saniores inter Criminales Peritos, ut pro lubitu vel condemnare, vel absolvere, aut poenae remissionem indulgere, aut ejus commutare genus possint, ut puta pro virgis furca vel contra virgis pro furca puniendo; sed ut pro personarum, et admissi qualitate, ac circumstantiis modo durius, modo remissius statuere valeant juxta qualitatem facinoris. Bonus enim

prudensque Judex semper debet curare, ut poenae sint peccatis aequales, ne crimen scutica dignum horribili ipse flagello sectetur. Ita si non ablatum, saltem circumscriptum incommodum, quod ex tributa quandoque a Legibus Judicibus potestate poenas ex arbitrio infligendi in Cives redundat.

3. Sed Interpretes Juris Romani, qui criminales res attigerunt, *extraordinarias* ut plurimum vocant poenas, quas Nos diximus arbitrarias, quod eae olim a Magistratibus extra ordinem inferrentur: *ordinarias* dicunt illas quas legitimas nuncupavimus; (V. *Decian. tract. crim. V.* 2.) quae altera poenarum differentia ab eis usurpata descendit ex ordine, diversaque forma et ratione Judiciorum, quibus Romae antiquitus cognita et vindicata delicta, ut abunde constabit rursus consulenti quae diximus (Lib. I. Cap. XIV. §. VII. not. 1.)

V. *Ratione effectus, quem gignunt 3. aliae sunt poenae capitales, aliae non capitales.*

1. Postrema, eaque tamen praecipua poenarum differentia a diverso venit effectu, quem Poenae producunt. Malum namque passionis, quo poenae ut plurimum constant (Cap. III. §. III.), vel tale est ut vitam sinat incolumem; vel eò usque porrigitur, ut vivendi finem afferat. Hinc poenae distinguuntur in *capitales*, et *non capitales*. Poenae capitales sunt eae, quae adimunt vitam, (1) non capitales illae, quibus salva vita quis coercetur.

---

(1) Capitales dictae sunt poenae, quibus vita perimitur,

2. Quoniam vero veteres Jurisconsulti Romani duplex distinguebant hominis caput alterum naturale, scilicet vita, alterum civile, quod statum vel conditionem hominis in libertate, civitate, vel familia consistentem definiebant; (*Instit. tot. tit. de capit. demin.*) ideo Jure Romano capitalibus poenis eae quoque poenae accensentur, quibus civile istud, fictumque caput, libertas nempe, vel civitas tollebatur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *leg.* 2.) Quae res obtinuit etiam apud posteriores Criminales Jurisperitos, quorum scientia omnis in Romana Jurisprudentia versatur, ejusque limites fere nunquam egreditur. (1)

---

quia caput potissima sit humani corporis pars, sine qua vita hominis consistere nequit propter cerebri cordisque consensum, ut ostendunt Anatomes Periti.

(1) Nemo miretur a Nobis heic *differentiam* praeteriri inter poenas *stricte dictas*, poenasque, quas *emendatorias* vocant seu *correctionales*. Fuse de his disserunt nuperrimi nonnulli Scriptores (V. Filanger. cit. Op. Lib. 3. et 4. cap. 45.) Sonnenfels dello stato morale e della vigilanza del Governo Thorillon Idées sur les Loix criminelle 1. 3. Auct. Libr. Gouvernement: des moeurs Ch. 25.) earumque in recensioribus quibusdam Poenalibus Codicibus fit usus, (V. *Cod. Leopold.* §. 48. 56.) non in vindicandis delictis, sed pro violationibus coercendis disciplinae sive publicae Civitatum, sive domesticae Familiarum. At vero hujusmodi correctionales poenae non magis pertinent ad Jus Criminale, cujus ego Elementa adornavi; quam spectant violationes sive publicae sive domesticae disciplinae pro quibus compescendis poenae illae inferuntur. Ecquis nescit Juris Criminalis objecta solum esse vera et propria delicta, poenasque stricte dictas, seu criminales, quae ad terrificum commune exemplum criminum Reos manere debent? Quid quod nonne diversa prorsus caussa est, ratio, nec non finis poenarum cor-

CAPUT VII.

Divisio Poenarum.

I. *Animadversio.*
II. *Humanae propensiones objecta Poenarum.*
III. *Poenae quadrifariam dividuntur.*

I. Animadversio.

Restat nunc, ut aliquam exhibeamus divisionem Poenarum, quam in eis singulatim enarrandis se-

---

rectionalium? nonne diversum earumdem est objectum, diversumque munus est Magistratuum, a quibus eae poenae adhibentur? Diversa igitur sint oportet principia, diversaeque regulae, juxta quas poenae correctionales administrandae. (V. *Cartador de la Jurispr. Crim. Introduct. Filanger. loc. cit.*) Administrantur autem non a Judicibus, qui criminalem in Civitate jurisdictionem exercent, sed a peculiari Magistratu, quem Galli appellant *de Police*, in quibusdam Italis Regionibus vocant *del Buon Governo.* Munus est hujusce Magistratus curare ut omnia ordine quodam procedant in Civitate, ne quis hujusmodi ordinem pessumdet, ut Familiarum pacem singulorumque quietem nemo perturbet impune vitiis suis pessimisque moribus. Salubris quidem laudandaque institutio, quae illam Censorum apud veteres Romanos aliquatenus imitari videtur, si caute res haec, si prudenter, si opportuna aequitate procederet. At id optari magis quam obtineri compertum est in tanta principiorum perversitate opinionum morumque corruptione; metuendumque ne potius patefiat quot quibusve vitiis emendandis impares simus. Coeterum peculiarem Codicem indole sua requirunt poenae correctionales, earumque objecta ne in scientia Juris Criminalis, atque in Legislatione poenali exitiosa obrepat, majorque confusio.

quamur. Si quis earumdem differentias superiori Capite expositas secum animo recoluerit, illa certe ei non inopportuna videbitur, ut divisionis loco habeatur, qua poenae in capitales secernuntur, et non capitales. Nam et generalis est, et satis commoda atque concinna. Itaque eadem usos plerumque videmus Criminales Scriptores in poenis enumerandis. (V. *Brugiot. Instit. Crim. lib. 3. tit. 16.*) Non est tamen, quin distinctior, aptiorque nequeat inveniri, atque adhiberi divisio. (1) Solet siquidem confusionis non nihil gignere mos accensendi capitalibus poenis eas etiam, quae juxta veterum Romanam Jurisprudentiam caput civile adimebant (Cap. VI. §. V.). Nullatenus vero ea divisione diversae, ut par erat, distinguuntur poenae non capitales, quae idem non omnes habent objectum, nec similem indolem atque naturam. Nemo ergo mirabitur si Nos, qui novam priori Libro inveximus criminum divisionem (Lib. I. Cap. XV. §. II.); novam heic quoque moliri, et exhibere aggrediamur *divisionem Poenarum*. Sed hoc ut solidius, commodiusque praestemus, placet rem altius aliquanto repetere. Non pigeat Lectores nostris parumper vestigiis insistere, nosque sequi paucis opportune philosophantes.

(1) Doctissimus *Jacobus Cujacius 5. sentent. Paul. tit. 14.* poenas omnes dispertitur in summas, mediocres, et minimas. Quae quidem divisio scite efficta est; sed ipsa quoque eo vitio laborat, quod nempe non indicat naturam indolemque singularum poenarum. Propterea eam; veluti nimis vagam et generalem, fere nemo amplexus, et secutus est.

II. *Humanae propensiones objecta Poenarum.*

1. Cum Ego hominem contemplor, duas in eo principes, et natura ipsa insitas propensiones inesse sentio; quae cum in tuto non sunt, ceteris propensionibus nullus est locus. Habet enim homo a Natura et ut sit, et ut bene sit. Bene porro esse non potest, nisi aegritudine, dolore careat; et sine iis rebus, quae ad producendam, conservandamque vitam sunt necessariae nec esse quidem potest. Sed ne sit, ne bene sit semper obstant caussae physicae, saepe morales, alii scilicet homines. Ac homines quidem (de eis tantum heic namque loquendum) ut suas expleant cupiditates non verentur, praesertim qui validiores aliis se norunt esse vel callidiores, in sibi similes saevire, eos rebus exuere sustentandae vitae necessariis, duriorem illis reddere ac dolentiorem vivendi conditionem, eosdemque ipsa demum vita, divino et maximo munere, crudelissimae orbare. Ut ergo hominibus, quantum fieri potest, per alios homines et esse, et bene esse liceret, in Civitatibus introductae et praescriptae sunt Poenae (Cap. II. §. V.) Cautum autem consultissime, ut eae mala hujusmodi forent, quae his eisdem propensionibus adversarentur, quas et ipsi in se praesentiscerent, qui illas audebant in aliis violare. Itaque cum et natura omnis homo quaerat ut sit, nempe vivat; ut bene sit, corporis scilicet careat aerumnis, doloribus; habeat unde vitam sustineat, et harum rerum securitatem quaerat in statu civili; ideo vita, bona, corpus poenarum objecta in illo extiterunt: vita, quatenus in discrimen adducitur, aut aufertur; corpus, quatenus af-

fligitur et cruciatur; bona, quatenus adimitur eorum proprietas atque possessio Civilibus Legibus cuique indulta, et adserta. Sic in iis, in quae peccat quisque punitur; quae visa est obvia validiorque ratio, quantum conditio fert hominum, eorumque vires suppetunt, humanum ingenium proclive ad nocendum alienique appetens fraenandi, ac compescendi. (Cap. II. §. III.)

2. Sed et hoc alterum habet homo non tam a Natura, quam ab educatione statuque, in quo vivit sociali, ut nempe cupiat bene apud alios audire, velitque ceteros bonam de se praeseferre opinionem. Bene audiunt, bona de iis praesefertur opinio quicumque haud obstant ne alii sint, aut ne bene sint; potius omnibus prodesse parati. Interest autem hominum maximopere fama florere, optima frui existimatione propter summas utilitates et commoda inde prodeuntia; ne quid dicam de cupiditate excellendi, qua ad famam curandam, augendamque homines vehementer feruntur. Sed qui in neminem benefici, aliis ne sint aut ne bene sint obstant, seque non erubescunt gravissimis irretiri delictis, si sunt mereri; ut Legum censura, et publica auctoritate renunciarentur non digni bona ceterorum opinione, infamesque fierent. Hinc existimatio, cujus fruendae magna hominibus inest cupiditas, poenae, et quidem non levis, objectum in Civili Societate jure ac merito evasit.

III. *Poenae quadrifariam dividuntur.*

1. Constat ergo quatuor esse generalia, et distincta poenarum objecta, vita nempe, quatenus in

discrimen adducitur aut adimitur; corpus, quatenus affligitur et cruciatur; bona, quatenus auferuntur; existimatio denique, quatenus oneratur. Totidem hinc possunt percommode constitui, atque opportune distingui genera poenarum. Primum genus erit illarum quibus periclitatur, aut tollitur vita: Poenae, quibus affligitur et cruciatur corpus, alterum genus conficient: tertium genus poenas complectetur, quae bonis privant: Postremo tandem in genere venient poenae, quae existimationem onerant. Est haec, nisi egregie decipiamur, genuina atque aptissima *Poenarum divisio.* Nam et poenae omnes sub hujusmodi quatuor generibus comprehenduntur, et eis singularum poenarum ratio, natura, objectum exprimitur.

2. Sed singulas persequi poenas, species omnes recensere poenarum impossibile pene foret. Quippe *non mihi*, ut cecinit Ille, (*Virgil. Aeneid. Lib. VI.*) = *si linguae centum sint, oraque centum*, = *omnia poenarum percurrere nomina possem.* = Quod etsi facile factu esset, (1) tamen grave nimis scribenti, legentique ingratum accideret; adeo ut et sibi et Lectoribus consulit quicumque de Poenarum speciebus dicturus contracta utitur oratione. Itaque instituentibus Nobis singulas enumerare species poenarum, deque eis disserere, reliquis praetermissis insignes dum-

---

(1) *Camillus Borellus de Magistr. epic. a pag.* 333 *ad pag.* 393 singulas poenarum species latissime est prosequutus; cujus tamen rei se poenitere scribit. *Cl. Alphan. Jur. Crimin. lib.* 3 *tit.* 25 §. 12 *et seq.* magna eruditione id quoque praestavit, qui harum rerum cupidis Lectoribus adeundus.

taxat, et usu frequentiores persequemur. Quoniam vero ceterarum eae sunt gravissimae poenae, quae auferunt vitam, praecipuum inter humana bona; idcirco omnium primae erunt, de quibus modo dicamus.

CAPUT VIII.

Poenae, quae vitam auferunt.

I. *Excursio historica.*
II. *Furca, Laqueus.*
III. *Capitis amputatio.*
IV. *Raptatio, Rota, Malleus, Jugulatio.*
V. *Ustio, Vivicomburium.*

I. *Excursio historica.*

1. Quamquam una sit mors, meta fatalis humanae vitae; si tamen evolvamus Historias non solum multiplices modos inveniemus homines esse commentos; sed etiam crudelissimas mortem Delinquentibus inferendi adhibuisse rationes. *Athenis* Rei cogebantur bibere venenum, in *Media* bestiis objiciebantur laniandi: Apud *Hebraeos* recepta lapidatio, *Persae* lignea serra Delinquentes medios secabant, *Aegyptii* excoriabant vivos: Inter *Scythas* animalibus exenteratis Rei includebantur: (1) Et *Romae* culleo inclusi

(1) Hanc poenam sic describit *Valer. Max. lib.* 9 *cap.* 11. „Sicut illi Barbari, quos referunt mactatarum pecudum intes-

Parricidae, et in mare projecti; Vestales, quae pudicitiam temerassent, vivae sub terra defossae. Quis ignorat *Phalaridis* taurum, aut illaudati nescit *Busiridis* aras? cui non auditus carcer *Dionysii*, quem latet genus illud tormenti, quo mortua *Mezentius* „ jungebat corpora vivis, componens manibusque manus „ atque oribus ora, et sanie taboque fluentes complexu in misero longa sic morte necabat? „ Heic liquens plumbum ori Delinquentium ingestum, ibi saxis collo appensis Damnati in fluente mergebantur; alibi longa alia, et immanissima tormenta in infelices Reos adhibita; ut quantò tardiorem, tantò quoque acerbiorem mortem sufferrent. (1) Profecto qui secum haec reputaverit, desinet dubitare, utrum homines deliquendo nequiores fuerint, an puniendo crudeliores. Nam plerumque affectuum impetu abrepti, et obcaecati homines delinquunt; poenas vero statuunt,

„ stinis et visceribus egestis homines inserere; ita ut capitibus „ tantummodo emineant; quoque diutius poenae sufficiant, cibo „ et potione infelicem spiritum prorogant, donec intus putrefacti, laniati sint ab animalibus, quae tabidis in corporibus nasci solent.

(1) Illi robur, et aes triplex circa pectus, qui potest non commoveri, neque orrere varia et crudelissima percurrendo tormenta, quibus olim a Christianae Religionis hostibus saevitum in invictissimos Martyres, et adhuc inter barbaras Gentes poena mortis infertur, presertim inter sylvestres Americae Nationes. Sed omnes superat Japponensium crudelitas, qui in inveniendis rationibus homines excruciandi, et interficiendi sunt ingeniosissimi, Cons. *Sagittar. lib. de cruciat. Martyr.* Vid. *Recueil des Voyages, qui ont servi à l' Etablissement de la Compagnie des Indes Tom. III. et V.*

infligunt frigidi, atque consulto. Quod si quemvis sui similium cruciatibus frui, saeva morte delectari impium et immane; quid dicendum de iis qui Leges sciscunt, qui judicia exercent; cum plerumque eos humanitatem videas in puniendo exuisse? Opportune *Seneca* (*Epist.* 96.) *ex Senatus consultis*, inquit, *Plebisque scitis saeva exercentur, et publice jubentur vetita privatim.*

2. Ceterum Poenae, quae auferunt vitam, solent Legibus generatim designari, et apud Jurisconsultos vulgo venire nomine ultimi, vel summi supplicii; summi quidem, quod ut vita summum inter humana bona, ita et mors inter mala; ultimi vero, quoniam erepta vita reliquum est homini nihil quod amplius ab aliorum hominum feritate patiatur. *Mors ultima linea rerum est*; (*Horat. Epist.* 1. 16.) Nos, ut supra propositum (Cap. VII. §. III.), notiores heic tantum, et quae nunc sunt in usu, ultimi seu summi supplicii species singillatim percurremus, et enarrabimus.

II. *Furca*, *Laqueus*.

1. *Furca* poena est antiquissima, qua vita Delinquentibus tollitur. Meminit namque *Homerus* furca *Ulyssem* in impudicas ancillas animadvertisse. Duo antiquitus Furcae genera erant, (V. *Hotoman. lib.* 5.) altera lignum duplex seu bicorne, cujus media parte collo inserto cervix rei vinciebatur, vel ut expeditius traheretur ad supplicium, vel, quemadmodum nonnullis placet, ut commodius tergum virgis praeberet. Nam olim prius caedebatur Delinquens; postea

securi feriebatur, vel clavo ejus caput furcae figebatur. Ejus figura, teste *Suida*, ad symbolum Y. erat elaborata, ut primus indicavit *Cujacius* (XV. *Observat* 1.) Alterum furcae genus triangularibus constabat stipitibus, qualis nunc adhibetur ad damnati gulam laqueo frangendam. (1) Est enim recepta apud nos, et in Italia universa communis poena laqueus, seu strangulatio, quae vetustisima poena aliter olim Romae infligebantur. Interventu namque Triumvirorum Capitalium a lictoribus laqueo fiebat, et quidem plerumque in ea carceris parte, quae *Tullianum* vocabatur. Quo modo de *Lentulo*, aliisque *Catilinae* sociis supplicium sumptum est. Nostris moribus laqueus collo damnatorum inductus trabi ligatur duabus furcis transversim imposito, ut eo appensi moriantur: unde ait *Accursius* (*ad Leg.* 8. *Dig. de Poen.*) hodie poenam laquei eamdem esse ac furcarum.

2. Romae raro admodum furcam, et non nisi prisca aetatae usurpatam refert *Augustinus Campiani* (*De Offic. et potest. Mag. Rom.*) Nam eo poenae genere, inquit, Romanorum vetustissimi in eos animadvertebant, qui perduellionis damnati essent ex illa horrenda carminis formula: *I Lictor, caput obnubito*

(1) Praeter haec duo, aliud erat furcae genus, quae Romae servis non tam supplicii, quam ignominiae caussa ferenda circa vicinos imponebatur; lignum nempe plaustri; quod temori subjici solet. Inde Furciferi appellati, qui, ut *Donatus* scribit *in Andr.* ob levé delictum cogebantur a dominis furcam in collo ferre subligatis ad eam manibus et praedicare peccatum suum, simulque ceteros monere ne quid simile admitterent.

infelici arbori reste suspendito. Quod supplicium metuendum erat M. *Horatio* ob interemtam sororem, nisi Populi judicio liberatus fuisset. Itaque vilis habebatur apud Romanos haec poena, quemadmodum et moribus nostris habetur, quibus in humilioris conditionis reos solum adhibetur. Sed postea paullatim invaluit furca animadverti in latrones famosos, in transfugas, in sacrilegos, in seditionum auctores. Tandem jure, quod sub Christianis Imperatoribus obtinuit, generalior facta est Damnatorum poena. Cum enim *Constantinus* M. reverentia triumphalis instrumenti humanae redemptionis Crucis supplicium sustulerit, (V. *Niceph. in ejus vit.*) ejus loco furca est suffecta. (1) Qua re factum, ut ubi veteres Romani Jurisconsulti de cruce responderant, ibi *Tribonianus*, primarius Justinianae Legum col-

(1) Patibulum *Isidorus* appellat *lib.* 5 licet id nomen cruci quoque tribuat *Arnobius lib.* 1 Patibulum, inquit Isidorus, vulgo Furca appellatur; sed patibuli minor poena, quam crucis: nam patibulum appensos statim exanimat, crux autem affixos diu excruciat. Ea in usu apud Syros, Judaeos, Aegyptios, Persas, Afros, Graecos, sed praecipue apud Romanos, qui cruce ut plurimum in servos animadvertebant. *Pone crucem servo. Juvenal. satyr*, 6. Plerumque cruci funibus, vel clavis affigebantur damnati; et haec est affixio: erat quoque et in eadem infixio, cum nudus homo erecto acutoque stipiti infigeretur. *Senec. Consol. ad Mart. cap.* 20. „ Video istic cruces, nec „ unius generis, sed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite con„ verso in terram suspendere; alii per obscoena stipitem ege„ runt. „ Infixionis mos usitatissimus etiam nunc inter Turcas, vulgo appellant: *Impalatura*. Consul. *Comment. J. Lipsii de Cruce.*

lectionis architectus, pro cruce furcam substituerit, ut eruditiores Interpretes jam adnotarunt.

III. *Capitis amputatio.*

1. Sequitur *capitis amputatio*, cujus ultimi supplicii vetustissimus inter omnes Gentes, et apud Romanos frequentissimus usus. Vetere aevo capitalis criminis rei ad palum deligati capite furcae inserto a Carnifice in foro vel comitio ad necem usque caedebantur, mox securi feriebantur. (1) Exemplo esse possunt *Junii Bruti*, filii patris jussu a lictoribus caesi, et securi percussi. Sed deinceps interdictum Jure Romano quemquam securi percutere. Hinc legimus *Caracallam* lictori renuncianti *Papinianum*, splendidissimum illud Romanae Jusisprudentiae sydus, quem interfici jusserat, percussisse securi, *gladio*, respondisse, *te exequi oportebat jussu meum.* (*Spartian. in ejus vit.*) Propterea poena gladii vulgo appellata, quo ultore Jure Romano puniebantur Principis proditores, monetarii, sortilegi, plagiarii, nuptiarum sacrilegi, contra naturam luxuriantes etc. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19.)

2. Ceterum capitis amputatio reliquis levius, honestiusque existimatur esse supplicium: Nam ajunt resecta cervice minorem poenae sensum constare patienti; et publica opinione, quae omni in re imperiose dominatur, receptum honestius esse supplicium

(1) Cic. *act.* 3. *in Ver.* „ Agunt eum praecipitem poenae „ Romanorum, quos partim *securi* percussit, partim in vinculis „ necavit. „

decollari. (1) Certe quidem nostris, aliarumque Europae Gentium moribus poena decollationis nobiles solum, honestiorisque conditionis Rei afficiuntur. Haud tamen nunc gladio caput amputatur, sed securi, ab illa veteri, quam fascibus impositam gestabant Lictores, forma longe dissimili, quae vernaculo sermone vocatur *mannaja*. (2)

IV. *Raptatio*, *Rota*, *Malleus*, *Jugulatio*.

1. Sed laqueo frangere gulam, caput amputare leviores visae sunt species ultimi supplicii Reis flagitiosioribus inferendi. Itaque et antiquitus Romae, et alibi etiam posteriori aevo invaluit Damnatorum pedes manusque vincire equis, aligare quadrigis, vel remigiis, (3) quibus in contraria agentibus illorum

(1) Graeci quoque olim in ea opinione fuerunt. V. *Xenophon*. 2 Contra nunc obtinent inter Turcas, quorum Despota Satrapis ipse sericum laqueum mittit, quo strangulentur.

(2) Nostra hac aetate, qua fataliter furor veluti quidam omnia novandi sacra, prophana, publica, privata, Leges, instituta, regimina, mores, opiniones, voluptates, oeconomiam, et quidquid est reliquum morale, physicum, politicum etc. sus deque vertendi ubique vehementissime exarsit, nova quoque ratio invecta capitale irrogandi supplicium. Cui non audita *la Guillotine*, sic ab inventore suo nuncupata, quae inter Gallos in usu nuper esse coepit, et frequentissime usurpata est. Ridebunt, credo equidem, seri felicioresque nepotes ardens novitatis studium eousque pellexisse irrequietos Majores suos, vi flammisque phantasiae aestuantes Indificatosque!

(3) *Borellus lib.* 2. *cap.* 8. *num.* 254. narrat in portu Neapolis vidisse appensa membra quorumdam Brutiorum, qui

corpora membratim in frusta discerperentur. Quod tamen exemplo parum memore legum humanarum sumptum a Rege *Tullio* de *Metio Fidenate* supplicium Quiritibus statim displicuit, qui avertere omnes a tanta foeditate spectaculi oculos, (*Liv. lib.* 1. *cap.* 4.) nec nisi rarissima ejus apud posteros occurrunt exempla. Potius usurpatum receptumque Reos per impervia loca, aut per vias bobus, equis vel manibus raptare, donec animam efflarent, quod valde atrox, vel ducere usque ad locum supplicii (*strascinare a coda di cavallo*), qui mos ad graviorem spectantibus ingerendum terrorem nunc etiam alicubi observatur.

2. Atrocissimum vero est Rotae, ut vocant, supplicium, quod medio aevo in Germania inventum (1) in Galliis exerceri refert *Petrus Faber* (*Lib.* 2. *semestr. cap.* 7.) quodque in Insubriam quoque Italiae nostrae regionem invectum fuit, adversus latrones, grassatoresque viarum, (*Constit. Mediolan. lib.* 4. *tit. de poen.*) cujus meminit *Clarus* (*Lib. V. sent.* §. *parricid.*) Rota, ut accepimus, quatuor constat radiis, quibus pedes manusque divisim alligantur patientis, cui deinde clava franguntur brachia, atque crura,

---

manibus pedibusque quatuor alligati triremibus in diversa tendentibus membratim discerpti fuerunt, quod nonnullas Regni arces Christiani nominis hostibus prodere tentaverint.

(1) „ Le supplice de la rote fut introduit en Allemagne „ dans les tems d' anarchie, ou ceux qui s' emparojent des dro- „ its régaliens vouloient épouvanter par l' appareil d' un tour- „ ment inoui quiconque oserait attenter contr' eux: „ *M. de Voltaire Comment. sur le Liv. des delits et des paines* §. 2.

et tamdiu semianimis super rotam relinquitur, quousque horribili cruciatu confectus miserum spiritum evomuerit; nisi statim ei altero ictu pectus contundatur, quem appellant *colpo di grazia*. Germani diversimode hanc inferunt poenam. Nam saepe Rei capite in centro rotae collocato illud vel clavo transfodiunt, vel clava contundunt. Alibi aliter hanc poenam ajunt irrogari. Reo siquidem super tabulatum supine collocato rotae rhedariae ictu pectus contunditur, deinde jugulatur patiens, ejusque corpus in frusta discerpitur. Apud nos exulant hujusmodi crudelissima supplicia, quae tantopere abhorrent ab humanitate, (1) cujus etiam in puniendo ratio est habenda. Receptum dumtaxat gravissimorum criminum Reis malleo tempora percutere, quo ictu supra tabulato procumbentibus statim ii a Carnifice jugulantur, deinde in frusta discerpuntur, (2) quae aliquando solent in loco appendi, ubi Rei crimen patrarunt, vel crate ferrea includi, Urbisque portis publico exemplo superimponi.

---

(1) Recens quidam Auctor scribit „ uno spettacolo troppo „ atroce non può essere che un passaggiero furore.

(2) Paucis ab hinc annis humanior invaluit mos brachia, crura, caputque dumtaxat malleo percussis jugulatisque Reis abscindendi. Nam antea Carnifex eorum cadavera exenterabat, et patibulum undique fluente sanguine foedabatur. Quod humaniter invectum; barbarum siquidem ut bestias in macello, ita homines in patibulo dilaniari; immo vero etiam prudenter inductum. Nam plerumque Romani satis sunt feroces ingenio, indoleque crudeles; quin oporteat eorum oculos, ne terrendi quidem caussa, sanguini assuescere, animosque foedis atrocibusque spectaculis magis magisque exasperare.

V. *Ustio*, *Vivicomburium*.

Tandem inter ultimi supplicii species horribilissima est, et crudelissima poena ignis, cruciatu vincens, ut inquit J. C. *Paulus*, etiam bestiarum (1) laniatus. (V: *sentent*. 23.) Constat vel prima generis humani aetate ignem adhibitum ad cruciandos, et occidendos homines. Exempla abunde occurrent lustranti veteres sacras, et prophanas historias. Nam nos argumenti cogit atrocitas, quò possumus esse breviores. Romae decemviralibus Legibus jampridem sancitum, ut qui aedes, aut acervum frumenti positum juxta domum sciens prudens dolo incenderit, vinctus, verberatus igne necaretur. Postea meminit *Valerius Maximus* (*Lib. VI. cap. 3.*) *Publ. Mutium* Tribunum Plebis omnes collegas suos, qui duce *Spurio Cassio* id egerant, ut Magistratibus non subrogatis communis libertas in discrimen adduceretur, vivos cremasse. Sed fuit haec inaudita crudelitas, nec nisi sero imitata sub Imperatoribus, qui iniqua prudentia atrocitate poenarum augere curarunt publicum

---

(1) Invaluit apud Romanos praesertim sub Imperatoribus capitalium criminum Reos *ad bestias*, nec non ad *ludum venatorium* damnare. *Leg.* 8 §. *quicumque Dig. de poen.* Inermes in arena feris objectis belluis, statim dilaniati consumebantur, immani profecto supplicii genere: hi ante a Lanistis eruditi, postquam diu inservissent Populi efferae voluptati, poterant etiam rudem accipere et liberari. *Paul. V. Sent.* 17. Sed cruentis Gladiatorum spectaculis a Constantino M. sublatis hujusmodi capitales poenae ab usu recesserunt. *Cujac. XIII. Observ.* 10 *Bulenger. de venat. Circ. Lib. un.*

metum, basim tyrannidis. J. C. *Callistratus* diserte narrat multo post damnationem ad furcam id genus poenae esse adinventum. (*Dig. Lib.* 48. *tit.* 19. *leg.* 28.) Percurrenti autem Leges Romanas, quas Justinianea collectio complectitur, constabit illas nimis fuisse prodigas in ignis poena indicenda. Neo nobis propinquiori aevo cautior, majorque adhibita est parsimonia: immo bifariam receptum in miseros damnatos saevire, primum ustione, admotis scilicet corpori Delinquentis candentibus laminis, aut ignitis forcipibus membratim dilacerato ustoque reo, donec hoc tormento cruciatam animam efflaret; (1) aut alio supplicio occumberet: deinde de vivicomburio, cum nempe vivi in ignem conjicerentur Patientes fumo flammisque cremandi. (2) Sed efferis nostrorum Patrum moribus delinitis, praejudicatisque opinionibus depulsis cessatum paullatim a tam horribili atrocissimoque supplicio irrogando: et quae superiori aevo ferales pyrae undique ardebant, eas cultiori hac no-

(1) Sumptum an 1749. Melitae teterrimum hoc supplicium de quibusdam captivis, conjurantibus prodere Melitensem arcem Turcarum Despotae refert *Clariss. Alphan. Jur. Crim. lib.* 3. *tit. de poen.* §. *ustio*.

(2) Memoriae proditum est de *Avidio Cassio*, qui ut plures uno tempore diversoque cruciatu vita privaret, jubebat trabem vel stipitem deligi octoginta vel centum pedum, cui ab imo usque ad summum revincirentur patientes: deinde trabi in altum erectae ignis admovebatur sic, ut multi flammis, reliqui fumo perirent. V. *Crinit. lib.* 18 *de honestat. Disciplin. cap.* 11.

stra, atque illuminatiori aetate Humanitas ipsa feliciter restinctas esse laetatur.

CAPUT IX.

An, et quatenus possit, debeatque Poena mortis infligi.

Reliquum nunc esset, ut postquam Capite superiori celebriores enarratae sunt poenae, usuque frequentiores, quibus mors infertur, hoc in Capite an, et quatenus possit, debeatque poena mortis infligi disceptetur, atque exponatur. Sed adeo sumus horrore perturbati, taedioque confecti res tam atroces atque funestas mente revolvendi, stylo delineandi; ut commotus laxusque animus omnino refugiat in hoc diutius argumento versari. *Quis talia fando temperet a lacrymis*? Si semper ingratum tristeque cogitare, scribere, loqui de morte, cujus natura ipsa hominibus vividissimam insevit aversationem; certe molestissimum, plerumque terroris tractationem mortis habere, quae non fato venit, sed vi properata conspicitur, et quam naturales non afferunt morbi, sed atrocissimis suppliciis homines hominibus consulto, et frigidi infligunt. Dabunt ergo Nobis hanc veniam qui legunt, ut quemadmodum operae practium heic foret, praetereamus disserere an, et quatenus possit, debeatque poena mortis imponi. (1) Quod non adino-

(1) Nemo Nos heic malitiose carpat. Eadem nobis silendi caussa ac Tullio, qui *lib.* 1. *Quaest Tuscul.* de simili pene argumento parum se dicere non alia ex caussa testatur, nisi *quia*

dum grave eis debet accidere. Nam si principia, quae nostro hoc Opere hactenus posuimus, ac enucleavimus, et intellexerint, et voluerint aliquantisper sedulo meditari; facile poterunt tractandas hoc Capite quaestiones funditus cognoscere; et recte definire. Aliunde vero non omnia debent exhaurire qui scribunt: aliquid etiam Lectorum ingenio industriaeque relinquendum, ut semitam, quae eis strata est, percurrentes, ipsi quoque suas vires valeant animose experiri (1).

CAPUT X.

Poenae, quae corpus affligunt.

I. *Divisio.*
II. *Membrorum abscissio, stigmatis inustio.*
III. *Fustigatio, Flagellatio.*
IV. *Damnatio ad opus, Remigium.*
V. *Exilium.*
VI. *Relegatio.*
VII. *Vincula, Carcer.*

I. *Divisio.*

Age ergo oculos, orationemque convertamus ad Poenas corpus affligentes, quarum consideratio et aspe-

---

ita, quemadmodum inquit, *tetra sunt quaedam; ut ea fugiat, et reformidet oratio.*

(1) Quid de hac re Auctor postmodum senserit *vid. in fine hujus Voluminis.*

etus, licet ipse quoque gravis tristisque, non adeo tamen, ut mors, commovet terretque animum sui similium mala, miseriasque horrentem, et avversantem. Quoniam homines ut voluptatem hauriant, commodis fruantur, jugiter in peccata et crimina ruunt; operae pretium erat huic lubrico et nequam eorum ingenio obicem ponere, ne eisdem illecti objectis et cupiditatibus excitati in mutuam conspirarent perniciem, omniumque in omnes bellum oriretur. Nullus autem obex, quatenus humanarum rerum viriumque sinit conditio, validior, et promptior quam repraesentatio doloris, vel incommodorum, quae corpus affligunt. Qua siquidem maxima vi rapimur ad vitam conservandam, eadem impellimur ad incomoda, doloresque avversandos; aut quia non naturae consentientes, aut quia eam destruentes. Itaque si non certa et ineluctabilis, generalior saltem, faciliorque ratio homines removendi a delictis fuit semper, eritque metum eisdem ingenerare incommodorum dolorumque, quibus corpus (1) cruciatur. (Cap. II. §. IV.). Hinc post Poenas, quae afferunt mortem, summam extremamque malorum, gravissimae merito existimantur esse *Poenae corpus affligentes*, quarum praecipuae hoc Capite a Nobis sunt percurrendae.

---

(1) Non heic vulgari usu loquendi corporis dolorum meminimus. Neque enim proprie corpus dolet, quod est bruta materia, sed animus, qui sensationibus commovetur naturalem corporis oeconomiam, statumque perturbantibus. V. *Condillac. Traitè des Sensations*, Totus dolor, ut disputant subtiliores Philosophi, nihil aliud esse videtur; quam voluntas ab eo statu aversa, in quo non secundum naturam sumus.

2. Sed prius animadvertere oportet hujusmodi poenas in duas veluti classes et posse, et debere distingui. Nam aliae *primario* dolorem inferunt, nempe malum passionis, aliae quibusdam afficiunt incommodis, seu, ut loquitur *Boehemerus* (*Elem. Jurisp. Crim. sect.* 2. *cap.* 1. §. 6.) vitae *commoditates restringunt*, quod *negative* dolor etiam est. Quae primario inferunt dolorem, eas plerumque et incommoda quaedam sequuntur; contra poenae incommodis afficientes, dolorem corporis post se minime trahunt, sed tantum aegritudinem animi, qui non potest non dolere cruciato, vel incommodis affecto corpore, cui mira arctissimaque unione conjungitur.

II. *Membrorum abscissio; stigmatis inustio.*

1. Ac primo quidem illas exponamus corpus affligentes poenas, quae primario afferunt dolorem (§. I.). Eminet inter has membrorum abscissio, quae sano praesertim in corpore non fit sine magno, ac fere intollerabili sensu doloris. Legimus autem in Historiis, et Populorum Legibus saepe videmus sancitum, ut juxta diversa delicta, sic et diversa Delinquentibus membra abscindantur. Narrat *Diodorus* (*Bibliothec. lib.* 17.) Persarum Reges quibusdam Graecorum captivis nares abscidisse. Apud Locrenses Adulteris oculi eruebantur, qui, ut testatur *Ovidius* sunt in amores duces. Graecorum moribus lingua mulctati pejerantes, quod et inter Gallos olim in pervicaces blasphematores receptum. Legibus Longobardicis, furibus nares abscinduntur. Pes Jure Romano (*Cod. lib.* 6. *tit.* 1. *leg.* 3.) am-

putandus servis ad barbaros transfugientibus. Sed nihil frequentius abscissione manus. Jure Insubrum manus amputanda illis, qui contractum falsum feudi seu praedii livellarii conscripserint, quique contra pacis statutum aliquem vulneraverint. Romanis, et Longobardicis Legibus in varia delicta imposita haec poena, (1) ut et antiquitus Lege Divina (*Deuteron. XXV.* 12.), qua manus amputanda mulieri, quae virilia certantis cum marito prehendisset. Sed una solum manus debet abscindi, quod jam humanissime Imperator *Justinianus edixit* (*Novel.* 134. *cap. ult.*) Quippe trunco magis fit, quam homini similis, qui manibus privatur, praecipuis instrumentis omnium fere humanarum actionum. Quod si res sit de unimano, quem ob delictum maneat manus abscissio, quid erit censendum? Dubitari nequit, quin cui una solum superest manus, haec debeat ei intacta relinqui; ut vitae subsidia illius ministerio sibi comparare possit, aliaque poena, exilio puta, aut fustigatione coercebitur. Nunc poena amputationis manus fere ab usu recessit. Apud nos non minus humaniter, quam prudenter erat receptum Falsariis ferrea quidem, sed ductili chirotheca dextram includere falsi ministram, ne periculum ut amplius ea ipsi abutantur.

3. Ut ferro incidente membrorum amputatio, ita candente ferro stigmatis fit inustio, quae poena illi quam proxime accedit ob sensum, quem ipsa quoque parit doloris. Hanc poenam sustinebant apud Ro-

(2) *Suetonius* refert *Gallam* Nummulario non ex fide versanti pecuniam, manum amputari jussisse, mensaeque ejus affigi, *in vit. cap.* 9.

manos damnati in metallum, servi fugitivi, (1) praesertim vero Calumniatores ex Lege Memmia, seu Remmia (Lib. I. Cap. IV. §. VIII.). Olim facies notabatur. Sed vetuit id *Constantinus M.*, voluitque in manibus potius et pedibus poenam damnationis inscribi, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 47. *leg.* 17.) quod in lignum videretur faciem hominis ad similitudinem coelestis pulchritudinis figuratam punctis commaculare. (2) *Clariss. Alphani* hanc poena nostra aetate scribit fere exolevisse. (*cit. loc.* §. *LXVII.*).

III. *Fustigatio*, *Flagellatio*.

1. Superiores poenas excipit *Fustigatio*, quae ad dolorem corpori inferendum adhibetur. Fustigatio appellata est verberum poena. Verber namque dicitur quodlibet instrumentum, quo quis caeditur, quemadmodum et eo inflicta plaga. (V. *Vall. elegant. VI.* 47.) Romani virgis betulae arboris, vel viminibus, quibus Lictorum fasces constabant, Reos caedebant. Sed li-

---

(1) Aliquando tamen antiquitus servis non in poenam notae inurebantur, sed ut fugientes internoscerentur: delinquentes vero ut plurimum imagine noctuae signabantur. *Plutarch. in Nicia.*

(2) Sed haec *Constantini* ratio non arridet *Matthaeo*, *Broemanno* videtur inepta. Similitudo enim caelestis pulchritudinis non in corpore, sed in animo residet. Recte *Philo Hebr. de mund. opif. pag.* 15, „ Nemo similitudinem illam, *inquit*, aestimet figura corporis: nam neque Deus humana est forma conspicuus, neque humanum corpus refert Dei speciem, sed dicitur imago juxta mentem rectricem animae. „

cet vix parta libertate Lex Porcia virgas ab omnium Civium Romanorum corpore amoverit; (*Liv. lib.* 10. *Dec.* 1.) tamen aevo Imperatorum rursus invectum fustibus admonere liberos, sed humiliores, servos vero castigatione virgarum, vel flagellorum coercere. (1) Caedebantur autem olim servi vincti, atque pendentes. (2)

3. Fustigatione vero *Flagellatio* acerbior est poena: nam illa fustibus fit, estque nunc adolescentiorum Delinquentium peculiaris poena; haec flagris nudo Reorum tergo admotis, quorum ictu durius inciditur cutis, et sanguis elicitur. (3) Nefas tamen quemquam plumbatis caedere, aut ferreis aculeis, quibus asperius dorsum contunditur, et dilaniatur, quemadmodum narrat *Plinius* (*Lib.* 7. *cap.* 56.) in more fuisse Cretensibus, et legimus in Ecclesiastica Historia Gentilis Magistratus in Christianos saevisse. (V. *Tillemont Lib. II.* 5.) Romae nunc asello superimpositi Rei ducuntur per frequentiora loca caedendi a Carnifice; qua poena solum animadvertitur

---

(1) J. C. *Marcellus in Leg.* 19. *Dig. de Poen.* „ Ex quibus caussis, *inquit*, liber fustibus caeditur, ex iisdem servus flagellis verberatur. „

(2) „ Ubi saepe caussam dixeris pendens adversus octo „ Astutos audaces viros, valentes virgatores. „ *Plaut. in Atin. Act.* 3. *Sc.* 2.

(3) Ut Pagani fustibus flagellis; ita Milites vitibus caedebantur. *Polib. lib.* 6. *cap.* 5. Sed ut olim, ita nunc etiam gravior est inter milites, quam inter paganos haec poena. Nam fere exanimes cadunt milites, qui virgis vapulandi commilitonibus in poenam dantur: vulgo dicunt *passare sotto le bacchette*.

in viles humilioresque personas, quales zonarii sectores, aliique hujus furfuris homines.

IV. Damnatio ad opus, Remigium.

1. Opportune supra jam dictum a Nobis (Cap. III. §. III.), quod quando poenae caussa Reis opera quaedam injunguntur eadem opera quâ sunt molesta spectantur, et ideo referenda ad malum passionis: Dicendum modo hujusmodi operarum indictionem ad eas corpus affligentes poenas pertinere quae inferunt primario dolorem (§. I.). Labor enim in quibusdam praestandis operibus sustinendus, praesertim si diuturnus et gravis, corpus fatigat, illumque parit dolorem, qui ex lassitudinis sensu derivat. Praeter quam quod vinculis constringuntur Damnatorum artus, ita ut operarum indictionem inter corporeas poenas merito recenseri posse scripserit *Matthaeus* (*ad tit.* 20. *Lib.* 48. *Dig. c.* 3. *n.* 9.) Itaque non mirandum si Jurisconsulti Romani veterem poenam damnationis in metallum, vel in opus metalli, (1) veluti calcaria, sulphuraria etc. non solum morti proximam existimaverint, quod libertatem auferret; sed gravissimam quoque dixerint propter assiduum, intollerabilemque laborem. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *leg.* 28.) Distinguitur autem Jure Romanò damnatio in metallum a damnatione in aliud

(1) Nihil interest inter metallum, et opus metalli, nisi vincula, quibus gravioribus in metallum, levioribus in opus metalli damnati premebantur; unde et refugae ex opere metalli in metallum damnabantur. *Leg.* 8 *Dig. de Poen.*

opus publicum, veluti in ministerium metallicorum, aut salinas, ad quas et feminae ad tempus damnari solebant. Nam in metallum damnati libertate privabantur, et ante abolétam a *Justiniano* poenae servitutem (*Novel.* 22. *cap.* 8.) servi poenae fiebant; damnati vero in opus publicum perpetuum civitatem solum ammittebant.

2. Sed quamquam nunc alicubi non incognita sit poena metalli, ut refert *Bergerus* (*Elem. Crim. p.* 10.) ejus tamen loco apud nos, reliquasque fere omnes Europae Gentes suffecta videtur poena damnationis ad triremes, sive ad aliud publicum opus; puta ad purgandas cloacas, muniendas vias, graviores operas in arcibus sustinendas, construenda aedificia, naves etc. Fit autem hujusmodi damnatio vel in perpetuum, vel ad tempus, exempli gratia decennio: Sed damnatio ad opus temporaria plerumque esse solet. Nulla porro inter nos communior, frequentiorque poena damnatione ad remos, (1) aut ad opus. Nam crimina omnia graviora, quae morte non vindicantur hujusmodi damnatione puniuntur; eaque manet non solum viles abjectasque personas, sed etiam aliquando paullo honestioris conditionis reis imponitur.

3. Quaesitum porro est, an hujusmodi Poenarum species ad tempus opportune irrogentur, cujus disquisitionis mentio non est hoc loco praetereunda. Constat ad eas subeundas seu longiori seu breviori tem-

(1) Hanc poenam Graecis atque Latinis non ignotam fuisse Historiarum monumenta testantur. *Alphan. Jur. Crim. lib.* 3. *tit. ult.* §. *Remig um*, ubi Scriptorum loca erudite congessit.

pore damnatos raro admodum proficere et emendari; contra fere semper deteriores evadere atque flagitiosiores. Quid revera boni speres ex colluviae hominum facinorosorum, qui simul vitam ducere adacti, nequitiae suae virus evomunt, sibique invicem communicant ita ut qui leviter fortasse nequam in societatem poenae cooptantur, ii ut plurimum oppido fiant nequissimi. Ac experientia quidem compertum est pleraque delicta illos committere qui exacto pridem remigii, vel alterius publici operis tempore, liberi rursus vagantur Civitate. Aliorum diffidentia eos arcet ab honestis artibus exercendis, ingruensque pauperies ad nova crimina solet impellere. Bene id sensit *Leopoldus II.* ideoque edixit ne post elapsum tempus, quo quis operi publico aliaeque simili poenae mancipatus fuit, *infamia* ei objici possit. (V. *Cod. Leopol.* §. 57.) Sed levius malo adhibitum remedium comunis siquidem opinio in hisce casibus praevalet Legis declarationi. Putasne ergo, inquiet aliquis, hujusmodi temporarias coercitiones a Poenalibus Codicibus esse eliminandas? An crimina omnia perpetuis oportebit poenis castigare, vel satius erit impunita dimittere? Fatendum est gravissimum hinc incommodum vitiumque prodire Poenalis Legislationis. Etenim metus irrepit, ne quae excogitari proponique possent remedia gignerent mala deteriora. Donec ergo ratio aliqua a sapienti Legislatore adhibeatur, idonea ad rem hanc omnem componendi, adtemperandique publico bono, quantum fieri poterit utendum cautionibus a *Carradoro* accurate expositis (*de la Jurispr. Crim. par. 1. Intr.* §. 9. *n.* 6.), ea tamen semper exclusa inustionis notae, ut qui semel Damnati fuerint

eo ipso videtur illum pro parte membroque suo nolle amplius habere: (*Puffendorf. de of. hom. et civ. lib. 4. cap. ult. §. ult.*) unde expulsum a sua jurisdictione Civitas, seu Respublica quodamodo manumittit, vinculisque solvit, quibus antea ipsi conjungebatur. (1) Praesertim si *Bannitus* comminata poena capitis prohibeatur regredi in Civitatem; multoque etiam magis si declaretur publicus hostis, ejus bona Fisco addicantur, quemadmodum in Italia fieri aliquando solet. Contra tamen videtur censendum, ubi alicui ad tempus dumtaxat irrogetur exilium: (2) tunc enim ad summum dici potest suspensum, nequaquam ademptum jus Civitatis.

3. Nulla porro est poena, cujus inferendae certius sit jus, aequiorque potestas inhaereat Civitati, seu Reipublicae poena exilii. Hujusmodi namque pactum Civitatem inter et Cives intelligitur intercedere, ut nempe ea tamdiu aliquem pro Cive habeat, ut Civem suo in sinu foveat, tueatur, defendat; quamdiu Civitatis legibus se, actionesque suas conformat. Quo-

(1) Sed si in aliam Civitatem exul cooptetur, vel alia in Republica recipiatur, gaudebit commodis juribusque ejus Civitatis, fietque pars membrumque illius Reipublicae. Neque enim in ullius Civitatis, vel Reipublicae potestate situm est prescribere, quos sibi in Cives aliae Civitates vel Respublicae adsciscant.

(2) De damnatis ad temporarium exilium aequissime cautum Legibus Romanis; ut pro exilii tempore mora computetur, quam post latam sententiam illi in carcere fecerint; unde si custodia durante exilii tempus labatur, veluti impleto exilio erunt liberandi. *Leg. omnes 23 Cod. de poen.*

ties ergo Civis delinquendo Leges violat, spernitque Civitatis; toties illud solvitur et perimitur pactum, jusque nascitur Civitati eum a se ejiciendi. Quod semper humaniter fit, aliquando etiam prudenter, opportuneque. Quemadmodum enim mitis sapiensque Medicus purgando quoque subvenit periclitantibus corporibus; ita humanus prudensque Legislator nocentes malosque Cives, tamquam vitiosos humores, foras pellit, atque in exilium mittit. (1) Sed severissima haec merito poena esse existimatur, magnisque illos incommodis afficit, qui eamdem subire cogun- tur. (2) Quippe licet salvis nummis quis exulet, sua

(1) Exilii poena non imponenda quando qui pellitur e Civitate vel Republica, ci exitium foris parare posset, fierique perniciosissimus hostis. Quin immo sunt Gentes, apud quas inusitata exilii poena, ut Turcae, olim Moschi etc. Coeterum Legibus, quae adhuc in tota fere Europa obtinuerunt diversa prorsus ac apud Veteres ratio est habita Exilii: Et quaerendum foret an, et quatenus juxta receptos mores prudens sit adhuc, opportuna, publicique bono proficua poena Exilii pro quibus imponenda delictis, quibusque personis irroganda. Sed hujusmodi disquisito longioris penitiorisque indaginis est, quam ut possit hoc loco a Nobis institui. Ex *Codice Leopoldino* §. 55. Exilium proprie cadit in Peregrinos; in Cives vero nonnisi quam in paucissimis casibus nec unquam cum illo bonorum omnium confiscatio conjungitur. Nonnulla de hujusmodi gravissimo argumento disserunt *Carrador. loc. cit. Filanger. cit. Op. Lib. III. cap.* 35. 37. *Rasc. Spec. Jurispr. Crim. cap.* §. 559, quae tamen illud nequaquam satis exhauriant.

(2) Antiquissima inter Gentes poena, ut quis communione patriae, civitatis, sacrorum privaretur. Ejus originem historice persecutus est *E. V. Feith. Antiq. Homeric. II.* 9.

tamen bona ut plurimum grave alio transferre; nec minus asperum, durumque ab iis sejungi, quibus consuetudine, amicitia, cognatione arctissime conjungitur exul, novum experiri coelum, alios induere mores, ipsa denique patria carere, cujus omnibus dulcem reddit usus amorem. Nihil vero est ignominiosius, quam quemquam indignum fuisse renunciatum, qui moraretur in Civitate, inter Concives versaretur, suaeque pars amplius esset membrumque Reipublicae. Quod si *Cicero* exilium non supplicium esse dixit, sed perfugium portumque supplicii; ad mores Romanorum allusit, apud quos qui poenam aliquam vellent evitare, hi solum sponte vertebant, aliòque voluntario exilio migrabant, meritae damnationis, aut impendentis invidiae metum declinaturi.

VI. *Relegatio.*

1. Relegatio, de qua nunc dicendum, non uno olim modo Romae irrogabatur, idque *Cl. De Ferrante* operose enucleat fuseque (V. *hoc loc. not.* 89.) Nos rem breviter perstringentes heic adnotabimus quod, ut veteres memorant Prudentes, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 22. *leg.* 5.) vel certo loco concludebantur Relegati, puta insula eis assignabatur, ut illa tanquam vinculo includerentur; aut certa eis provincia certusque locus interdicebatur reliquis latae fugae patentibus. Hoc casu relegatio confunditur cum exilio strictim accepto, cujus supra meminimus: altero casu et reipsa, et consuetudine hodierna ab exilio distinguitur. Nam qui aquae et ignis interdictione adigebantur in exilium abire, ii civitatis jura ammittebant, quae

salva erant relegatis. Quam differentiam innuit *Ovidius* in Pontum ab *Augusto* relegatus, scribens (*Trist. V. eleg. XI.*) quod is,

Nec vitam, nec opes, jus nec mihi Civis ademit:
Nil nisi me patriis jussit abesse focis:
Ipse Relegati, non Exulis utitur in me
Nomine.

Sed postea sub Imperatoribus deportatio in insulam injungi coepit, (1) quae poena paullatim subrogata in locum aquae et ignis interdictionis florente libertate in Cives delinquentes usurpatae. (2) multifa-

---

(1) Auctor hujus instituti *Augustus*, cui ab exsulibus hinc inde dispersis periculum imperio suo metuenti *Livia* uxor suasit; ut illos patria extorres insulis includeret, *Dio. Cass. LV. p.* 562. Fiebat vero deportatio ita, ut rei compedibus vincti, impositique navibus servis publicis, qui eos deportarent, traderentur. *Oiset. ad Caji Instit. I. 6. pag.* 47. Molesta in primis erat deportatio in *Gypsum* Aegypti insulam, itemque in *Gyaros* fumo notabiles: *Aude aliquid brevibus Gyaris, aut carcere dignum, si vis esse aliquid. Juven. sat. I. v.* 73. nec non in *Oasin* inter Aegyptum et Cyrenas, muscis et li.ibusque famosam, de quibus locis V. *Cujac Observ. VIII.* 27

(2) Constat legibus pro salute et libertate Civium contra potentiam paucorum latis, nec ultimo supplicio affici noxios Cives, nec invitos civitate pelli potuisse. Ne tamen delicta nocentium impunita relinquerentur, aqua et igni eis interdici placuit, ut elementis ad vitam tollerandam maxime necessariis orbati, volentes nolentes alio migrarent, civitatemque spontaneo exilio mutarent. Quare perinde habebantur, ac si essent morte mul-

riam valdeque differebat a relegatione. Nam praeter quam quod civitatem, patriam potestatem, bona, successiones adimebat; unde deportati quasi mortui habebantur, (*Everard. Otto Inst. pr. c.* 12. §. 1. 2.) quae omnia erant relegatis intacta; deportatio in perpetuum semper fiebat, relegatio et in perpetuum, et ad certum tempus. Quod et moribus hodiernis videmus receptum, quibus honestissimae conditionis rei, praesertim nobiles, juxta criminum qualitatem modo ad tempus, modo etiam in perpetuum relegantur. Ceterum qui relegatus est fines exilii, vel relegationis servare tenetur, nisi legitima caussa, aut publica venia eos transilierit: alioqui elusam poenalem sententiam graviori animadversione expiabit. (*Sanfelic. decis.* 255.)

VII. *Vincula*, *Carcer*.

1. Si Leges audiamus Romanas, eae volunt carcerem non poenam esse, sed mansionem Reorum, ad eos continendos extructum, haud vero puniendos (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 8. §. 35.) incredibile, inquiunt, esse liberum hominem in vincula perpetuo damnari, hocque vix in servilis conditionis reos procedere posse. Nihil tamen impedit, quin ad tempus in vincula quis poenae caussa damnetur: (V. *Perez ad tit.* 41. *lib.* 9. *Codic.*) Quin immo exempla quoque Delinquentium damnandorum in vincula passim oc-

---

stati: nam neque cibo, neque tecto ab aliis juvari poterant, ut scribit *Paulus V. sent.* 26 §. *et qui eum.*

currunt Romanis in Legibus. (1) Sed juxta mores hodiernos et pro poena carcer imponitur non solum ad tempus, sed etiam in perpetuum. Ut plurimum arx Reis pro custodia assignantur, vel carcer extructus in arce, quae poena est nobilium, aliorumque honestissimae conditionis reorum. Ceteri ex vulgo Rei publico carceri apud nos in poenam mancipantur. Id tamen humaniter prudenterque *Codice Leopoldino* §. 55. praescribitur, ne scilicet poena carceris annum excedat. Carcer enim gravissima est poena, (2) quam non dubitavit *Matthaeus* (*cit. loc. n.* 13.) corporeis poenis accensere; in primis si reus in carcere constringatur vinculis, quo nomine veniunt compedes, bojae, manicae, catenae, nervi. Nam carcere inclusus et commodis vitae privatur, et vinculorum pondere opprimitur; unde merito haec poena inter eas enumeratur, quae corpus affligunt. Sane carceris squallor non solum macerare hominem potest, sed etiam enecare: praesertim si carcer perpetuus sit; nam vix non pro mortuo habendus qui

(1) Ut cum is qui aleae ludendae caussa in latumias, vel vincula publica duci jubetur, *Leg.* 1 §. *ult. Dig. de aleat.* cum pecuniam ad praediorum emptionem conferre pertinaciter recusans, aut quicumque imaginem Caesaris in invidiam alterius praeferens, vinculis publicis coerceatur, *Leg.* 3. *dig. de susp. tutor. Leg.* 28. §. *ad statuas Dig. de poen.*

(2) Carcerem Romae primus ad terrorem Civibus inferendum aedificavit *Ancus Martius*, *Liv. I.* 33 quamvis alii id tribuant *Tullo Hostilio*. Sed de carcere, quatenus adhibetur ad custodiendos reos sequenti libro sermo redibit.

vivus caret aura vitali, et cui, veluti exturbato e censu viventium, in carcere est emoriendum. Praeter quam quod non solum perpetuus, sed etiam ad longum tempus Carcer perpessus corporis vires debilitat, animumque corrumpit diffluentem otio, parente nutritoreque vitiorum. Secus vero se habet iis in Carceribus, seu Ergastulis *Case di Correzione* nuncupatis, quarum in Etruria atque in Insubria usus invectus, et in aliis locis pro non admodum gravium delictorum poena adscitus. Nam qui castigandi in hujusmodi Ergastula conjiciuntur, ii prout cujusque aetas, vires, idoneitas, sexusque ferunt non marcescunt otio, sed coguntur industriam suam exercere, et assiduo labere utilibus artibus, opificiisque publicis operam suam navare. Ita porro fit, ut Ergastulis inclusi sibi consulant, nec Reipublicae oneri sint. Optandum utique foret, ut loco Triremium quarum juxta hodiernam nauticam disciplinam nec pace nec bello ullus est usus, quaeque ob marcidum otium sentinae sunt vitiorum apud nos quoque hujusmodi Ergastula pro qualitate diversorum criminum puniendorum provide instituerentur. (V. *Carrador loc. cit.* §. 9. *n.* 5.)

CAPUT XI.

Poena, quae Bonis spoliant.

I. *Monitum.*

Tertium genus poenarum eas complectitur poenas, quae bonis privant, et quas ideo heic poenis praemittimus, quibus existimatio oneratur, quod illae iis putentur esse graviores. Quippe vulgus hominum majorem, teste *Varrone*, marsupii curam habere solet, quam famae, cujus, ut cecinit *Ille* (*Juvenal. Satyr. V.*) levius est apud molles jactura. Hinc merito receptum eos in poenam bonis privare. Neque enim expedit semper vincula, flagella Delinquentibus admovere, et pro omnibus, levioribus etiam admissis, quae alia corpus affligunt supplicia irrogare: veruntamen est quandoque opportunum temerarios immorigerosque homines bonis, quibus a leo inhiant, ac tam saepe abutuntur, privare, quorumque custodia Civilis Societatis praesidio quaesierunt. Nam praeter quam quod valde incommodum accidit bonis ninui, aut privari ad alendam, vel opipare sustentandam vitam necessariis; eorum jacturam homines minus fiunt ad peccandum audaces. Plerosque enim hodie repe-

rias, qui rem familiarem sedulo anxieque curant non solum ut luxuriae suppetant sumptus; sed etiam ut adversus Judicia Legumque poenas securi degant. (1) Vetus quidem, et non raro adhuc vera est illa *Propertii* querela, (Lib. III. Eleg. 12.)

Auro pulsa fides, auro venalia jura,
Aurum Lex sequitur, mox sine lege pudor.

II. *Poenae Pecuniariae,*

1. Prima, et remotissima aetate cum homines pastoritiae arti vacantes pauperiores essent; sed oppido innocentiores, greges armentaque erant sola fere bona, quae possiderent. Itaque apud nascentes Societates numero ovium bovumque noxae quantitati respondente, multae definitae, et irrogatae. Quod, ut vetustiores Gentes praeteream, constat exemplo Romanorum, qui diu pecudibus quamplura delicta luerunt. (2) Quando autem agriculturae homines vacare coeperunt, ut commodius uberiusque necessitatibus consulerent aucti generis humani; (V. *Goguet. de*

(1) *Isocrates Demonicum* curare monuit rem familiarem duarum rerum gratia, ut vel multa grandis possit exolvi, vel amico egenti subveniri.

(2) Minima fuit multa unius ovis, maxima triginta bobum; quem numerum nequibat transgredi Judex. V. *Alex. ab Alex. gen. dier. lib.* 111. *cap.* 5. Paullo post exactos Reges ob inaequale pretium armentorum *A. ab V. C.* 278 Lege Ateria Tarpeja constituti sunt in singulas oves aeris deni, in boves centeni. *Festus voc. peculatus.*

l'origine des Loix, et du Gouvern. Liv. 2.) species creverunt bonorum, quae, ut temporum rerumque conditio ferebat, vicissim permutabantur. Sed quia, ut innuit J. C. *Paulus* (*Dig. lib.* 18. *tit.* 1. *leg.* 1.) non semper, nec facile concurrebat; ut cum unus haberet quod alter desideraret, invicem hic haberet quod ille accipere vellet; electa materia est, cujus publica, ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Haec materia fuerunt rariora metalla; et usu consumi difficiliora, quae publica auctoritate percussa aes, vel pecunia appellantur.

2. Pecunia porro pretium est eminens omnium rerum, omniaque bona, tamquam signum repraesentat, quo comparantur. Itaque visum eos quasi bonis in poenam privari, qui pecunia aereque mulfarentur: unde poenae pecuniariae adversus crimina invectae, et praescriptae moribus, legibusque omnium fere Nationum. Sed parcius cultiores Gentes, et legislatoria prudentia florentiores pecuniariis poenis usae sunt, nec nisi pro levioribus admissis eas imposuerunt. (1) Nam sinere indiscriminatim delicta,

(1) Apud barbaras Gentes, quas utroque in *Poemate* describit *Homerus*, saepe occurrunt homicidia, raptus transacti pecunia; et etiam adhuc Nationibus civilis cultus, et societatis expertibus non aliae fere cognitae poenae, quam multae. Nam generatim eo frequentiores sunt poenae pecuniariae, quo rudius est imperfectiusque regimen civile. Consulantur quae *Tacitus* scribit *de mor. German.* Hebraei, Aegyptii, Graeci, Romani, cultiores omnes Populi crimina securitatem Civium, Societatique

etiam graviora, redimi et expiari pecunia; idem propemodum est ac pecuniosis hominibus, qui solent ut plurimum coeteris esse audaciores, voluntatem asserere, ansamque praebere delinquendi. Cum Romae *Decemviris* 25. assibus poenam definierint fracti liberis oris. L. *Veratius* homo dives et vecors, cujus alias meminimus, Concives suos pro oblectamento depalmabat. Quo tempore in Europa homicidium luebatur pecunia; et omnia fere delicta aere redimebantur, ubique furor, ira, caedes grassabantur, publica et domestica discordia gliscebat. Quamvis ergo pecuniariae poenae possint quandoque Legibus prudenter praescribi, et opportune irrogari; improbandus tamen earum frequentior usus adversus gravia, et nocentiora flagitia; quo vitio vel maxime laborarunt Leges Borealium Gentium, quae Romano Imperio lacerato, et deleto nova fundarunt Imperia, in quae cultior Europa est fere adhuc divisa. (1)

---

tranquillitatem laedentia poenis coercuerunt corpus affligentibus. Inter Sinenses, Gens ab antiquo cultissima, penitus ignotae poenae pecuniariae. V. *Du Hald. Descrip. de la Chin. Tom.* 2.

(1) Legibus Gothicis, Longobardicis, Burgundicis, Ripuariis etc. nullum fere, licet atrocissimum crimen, pecunia non redimitur. Ea aetate, qua justi regulae parum cognitae erant, et longe minus exequutioni traditae, crimina veluti penus habebantur fiscalium redditunm, et publici aerarii.

III. *Differentiae inter poenam pecuniariam et multam.*

1. Coeterum solent multa, et poena pecuniaria (1) inter se multifariam distingui apud Interpretes Juris Romani, qui de criminalibus rebus ex professo scripserunt. (V. *Clar.* §. *fin. qu.* 92. *et seq. quaest.* 95.) Tota res ita se habet, quae non est heic silentio praetereunda. Poenae pecuniariae Legibus definiuntur; multa vero Jusdicentis arbitrio irrogatur: quod quidem plerumque verum est, non semper: nam aliquando Leges definiunt quantam Judex multam dicere debeat; quo casu ei quantitatem non licet minuere. Propter delicta Leges pecuniarias poenas imponunt: at multa tunc demum locum habet, quando fraus aliqua, dolus, culpa commissa fuerit, digna quidem coercitione, sed praeterita Legibus quando Magistratui non paritur, Judicum jurisdictio contemnitur. Poenas pecuniarias qui aere non possunt, corpore luere debent. Neque enim egestate Legum poenae sunt eludendae, ne divitibus oneri sint, ludibrio pauperibus. Hinc in Accademia, et in Foro vulgatum axioma, qui non habet in aere, luat in corpore. Cum autem a Magistratu multa dicta sit, non ea potestas illi datur, quae Legislatoris est propria, ut scilicet mul-

---

(1) Poena Pecuniaria, de qua heic loquimur, publicam respicit delictorum vindictam, et fisco cedit. Nemo igitur hanc cum illa confundat; quae Jure Romano ex delictis privatis exigitur, et spectat ad commodum privatum.

tam in corporis coercitionem possit convertere. Quare multam Judex remittere debet, aut minuere; eaque remissa, quamvis postea locupletior sit factus, cui dicta est, nequaquam exigitur.

IV. *Publicatio bonorum.*

1. Sed levius fortasse videbitur multam luere, poenam pecuniariam persolvere. Nam industria, aut fortuna facile reparatur tenuis aliqua patrimonii jactura. Veruntamen omnibus bonis spoliari, totius rei familiaris compendio destitui, redigi ad mendicitatem, haec certe gravissima poena est, summa calamitas, vix *Belisario* alicui tolerabilis, cujus egregiae virtutes injusta paupertate lucidiores fulserunt. Romae constat diu in usu haud fuisse publicationes bonorum, et salva substantia exulasse, quibus aqua et igne interdictum erat. Primus *Caesar* praescripsit parricidas bonis omnibus, reliquos Delinquentes dimidia bonorum parte multandos. (1) Sed Caesaris Legem non exacte observatam a successoribus indicio esse ait *Matthaeus* (*cit. loc. cap.* 2. *num.* 1.) quod scribit *Juvenalis*,

---

(1) *Svetonius* ea de caussa, scribit, *Caesarem* invexisse publicationem bonorum, quod locupletes videret eo facilius scelere se obligare, quia intègris patrimoniis exulabant. Sed haec aut non vera, aut non sola fuit Caesari caussa insuetam adeo, graveque poenam inducendi. Intererat Caesaris, ut ego quidem arbitror, aerarium augeri: opportunissima ei visa est ratio publicandi bona Reorum, ut lautius habere posset, unde libidini satisfaceret, potentiamque sustineret.

qui inter alia saeculi vitia, inanes quoque reorum damnationes exagitat: *Quid enim*, queritur, *salvis infamia nummis? cum exul Marius bibat ab octava, et fruatur Diis iratis plorante victrice Provincia?* (*Satyr. I. v.* 41.) Verumtamen postea, ut haberent Imperatores, unde avaritiam suam atque libidinem lautius explerent, paullatim eô usque ventum est; ut poenam capitalem semper sequeretur publicatio bonorum; etiamsi in sententia id expressum non esset. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 49. *leg.* 2.) Sed cum *Justiniano* indulgentissimo Principi durum visum esset excludi a Fisco, seu Aerario publico, cui delinquentium bona addicebantur, Reorum liberos et parentes, novissima constitutione vetuit ne, excepto crimine majestatis, circa quod veteres Leges intactas reliquit, Damnatorum bona publicentur, si adsint liberi vel descendentes ad tertium usque gradum; his vero deficientibus sanxit, ut bona Fiscus occupet; quo tamen casu uxori dos, et ante nuptias donatio conservatur, et si indotata sit, portio legitima ei relinquitur. (*Novel.* 17. *cap.* 12. *et* 134. *cap. ult.*) At ubi perduellionis reus damnatur, omnia in universum bona, excepta uxoris dote, publicantur.

2. Hodie porro, quoniam Jus Romanum partem non exiguam conficit Juris Civilis cultiorum Europae Gentium, ut dixi *in Prolegomenis* §. *XV.* hujusmodi aequissima sanctio Justinianea pro generali regula videtur habenda; quae tamen plures ubique fere locorum patitur exceptiones. Peculiaribus namque Legibus cujusvis Nationis rursus adjecta est poena publicationis bonorum in plura delicta, quae sive meruerint hac altera nova poena vindicari, si-

ve commode ea carere potuerint semper irroganda a Judicibus, quos non scrutari, sed exequi Leges oportet.

V. *Nonnullae circa confiscationem quaestiones.*

1. Plures autem sunt controversiae circa confiscationem bonorum, de quibus agunt Interpretes Juris Romani, qui criminalibus rebus exponendis vacarunt. Ac de his, coeterisque, quas movere fortasse contigerit, generatim dubia in re contra Fiscum sentiendum, et judicandum est. Nam in poenalibus caussis benignius interpretandum Romanae ipsae Leges edicunt, pietasque suadet; quod et locum habere debet intelligendum quaeritur an, et quae bona in poenam delicti sint auferenda privatis, ut Fisco addicantur. (1) quemadmodum jampridem docuit. *I. C. Modestinus* (*Dig. lib.* 49. *tit.* 14. *leg.* 10.) Hinc publicatis parentis bonis servandum filio familias peculium profectitium, et proscriptis filii bonis non solum profectitium, sed etiam castrense peculium relinquendum parenti. Idem ex eadem caussa censendum de bonis quaesitis post publicationis sententiam; praesertim si salvo capite bona

(1) Aliter sentit vulgus Criminalium Scriptorum, praxique in Foro est receptum; quod tamen nihil nos commovet. Vivimus enim eo in loco, eaque tempestate, qua, ut olim de *Trajano* inquit *Plinius Paneg. cap.* 36. „ precipua Principis gloria est, „ ut saepius vincatur Fiscus, cujus mala caussa nunquam est, „ nisi sub bono Principe.

rei publicata sint, ut invenio *Cujacium* quoque sensisse. (*ad Leg. 8. Dig. qui testam.*) Sic existimari etiam debet quod spectat ad res sine fraude a Reo alienatas. Nam sive ex onerosa, sive ex lucrativa caussa ille distraxit, sustinendae erunt alienationes. Aliis in casibus valet generale illud Forensium Jurisconsultorum axioma, quod omnes res, quae vel ex contractu, vel ex testamento in extraneum possunt transferri, eae in Fiscum quoque transeunt; ex quo colligendum, quid debeat censeri de Feudo, emphyteusi, jurepatronatus etc. Sed bona occupat Fiscus cum sua caussa: quod si universa ille occupet bona, solus omnia onera sustinebit; sin partem, pro ea tantum sufferet onera. Bona porro intra quod tempus a Fisco sint occupanda, aliaque, quae circa bonorum confiscationem peculiariter locum habent fuse tradunt laudati Interpretes, qui proinde ea sciendi cupidis adeundi. (V. *Peregrin. V. de jur. Fisc.*) Elementaris siquidem Scriptor de ponendis principiis solicitus, singulares species vel vix, vel nullatenus debet attingere; sed aliis relinquere persequendas, et enucleandas.

CAPUT XII.

Poenae, quae Existimationem onerant.

I. *Existimationis definitio, et divisio.*
II. *Infamia.*
III. *Condemnationem sequitur infamia, et an ea cesset transacto tempore poenae.*

I. *Existimationis definitio, et divisio.*

Nunc tandem superest, ut enarratione poenarum, quae existimationem onerant, finem molesto huic asperoque imponamus labori singulas poenarum species enumerandi ac describendi. Quod ut recte procedat prius oportet quid existimationis nomine intelligendum sit, definire. Nihil enim moramur et a communi hominum sententia alienas doctrinas sive Praesidis *de Montesquieu*, sive March. *Beccaria*, quorum prior existimationi (l'honneur) sub Monarchico dumtaxat regimine locum esse censuit; alter vero existimationem (l'onore) inane contendit esse nomen, remque ipsam prorsus chimericam; unde nulla proprie poena proficisci possit ex laesa ablataque existimatione. Est igitur existimatio generatim accepta, ut opportunis utar *Puffendorfii* verbis, (*Jur. N. et G. Lib. VIII. c.* 4. §. 1.) valor personarum in vita communi, secundum quem aptae sunt aliis personis exaequari aut comparari, eisque vel antelaberi vel postponi. Comparatio igitur est fundamentum existimationis; praelatio, aut postpositio unius alteri, effectus. Potest autem existimatio in simplicem, et

intensivam (1) distingui; (V. *Thomas diff. de exist. fam. et infam. extr. Rempubl.* §. XII.) quarum alia inter eos qui in naturali libertate, alia apud illos, qui in Civili vivunt Societate, ratio habetur. Sed simplex existimatio, quatenus ei locus est in statu civili, de qua solum heic Nobis est disserendum, a Romanis Jurisconsultis definitur dignitatis inlesae status legibus, moribusque comprobatus; (*Dig. lib.* 50. *tit.* 13. *leg.* 5.) cum nempe quis juxta leges moresque Civitatis velut integra ejusdem pars, membrumque reputatur. (2) Multifariam porro in civili statu existimatio oneratur; (3) sed praecipue quando ex delicto Legum

(1) Existimatio intensiva est, quando personae aequales in existimatione simplici, ob quasdam qualitates unae aliis praeferuntur. In statu naturali haec existimatio ex bonis naturalibus tantum proficiscitur, puta robore corporis. Sed in statu civili praeterea est affixa natalibus, dignitatibus, quibusdam honoris insigniis, quae inaequalitatem indicant graduum inter Cives, honoremque unicuique exhibendum.

(2) Ut in statu naturali simplex existimatio, qua quisque fruitur, facinioribus minuitur aut consumitur, quibus sanctae pessumdantur Naturae leges, aliorumque hominum jura laeduntur; sic in Civitate id contingit propter delicta, quae violationes sunt Legum Civilium, quas Leges infringere merito ab eisdem turpe iniquumque pronunciari debet.

(3) Nam et ex statu ac conditione personarum, et genere vitae, cui qui vacat, Infamia nascitur in Civili Societate, puta si quis servilis sit conditionis, aut turpe officium munusque exerceat. Sed de hujusmodi infamia, quoniam magis nota quaedam, quam poena, nostri non est heic disserere. Interim consuli possunt Interpretes Jur. Rom. *ad tit. Dig. de his qui notant. infam.*

auctoritate aut minuitur aut consumitur, quod ad praesens pertinet argumentum. Licet enim quicumque ad justi et honesti normam suas non conformat actiones, male apud alios merito audiat; praeterea tamen Leges pro quibusdam delictis Civium existimationem onerant in poenam, quae poena Infamia appellatur.

II. *Infamia.*

1. *Infamia* est existimationis laesio, seu ablatio qua quis honestorum, proborumque Civium numero eximitur, seu corrupta declaratur pars, membrumque vitiosum Civitatis; (V. *Noodt Comm. in tit. Dig. de his qui notan. infam.*) unde afficit ignominia, notam irrogat, dedecus post se trahit, et gravissima poena merito apud omnes habetur, qui pudorem non exuerint, cultumque virtutis. Sed quoniam pessimis moribus factum, ut non adeo sint multi, quibus incoctum generoso pectus honesto, reliqui cruciatu poenas aestiment famae incuriosi; ideo vix unquam Infamia poenae locum sola subit, sed alias poenas fere semper comitatur.

2. Quae autem crimina infamiae poena maneat ex cujusque Civitatis legibus, moribusque est cognoscendum. Quamquam enim quisquis delinquit, cadat bona probi Civis opinione, suaeque existimationis jacturam apud alios patiantur; (1) proprie tamen Infa-

(1) Hinc Infamia dividitur a' Jurisconsultis in duas species, quarum alteram infamiam *juris* vocant, alteram infamiam *facti*. Infamia juris ea est, quam heic definivimus; Infamia vero fa-

mia, de qua nunc disserimus, non sequitur omnia delicta, sed ea solum, in quae hujusmodi poenam Leges diserte irrogarunt. Sic Jure Romano non omnia quidem publica crimina infamant: (*Dig. Lib.* 48. *tit.* 1. *leg.* 7.) inter privata vero delicta quaedam dumtaxat, veluti crimen sepulchri violati, expilatae haereditatis, perjurii quibusdam in casibus, calumnia, praevaricatio, et generatim delicta ex ejusmodi caussis descendentia, ex quibus si civili judicio quis condemnaretur fieret infamis, ut furti, vis bonorum raptorum, injuriarium. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 4. *leg.* 8.) Quod sapienter inductum est. Cavere enim oportet, ne quorumvis delictorum rei, nec quicumque poenas criminum luunt, infamia notentur. Etenim eo ipso fit, ut non amplius idonea Reipublicae membra habeantur; adeoque illis vix occasio sit victum amictumque in posterum honestis artibus comparandi.

3. Coeterum sic infamia irrogatur, ut pro ratione facinorum, in quae Leges poenam hanc indixerunt, qui eorumdem reus pronunciatur, modo morte puniatur, ejusque memoria damnetur modo ignominiose Civitate expellatur; modo denique maneat quidem in Civitate, legumque tutela ac praesidio

---

cti est, quae non legibus jureque irrogatur, sed opinione hominum. Haec proprie poena non est, quoniam non legum auctoritate decernitur, sed stat nexa in vulgi pectore fluctuanti, ut *Varro* eleganter ait in *Eumen.* Itaque nullos parit legitimos effectus. Sed alia illorum ratio est habenda, qui quondam Romae a Censoribus notabantur, ut videre est apud illos, qui de moribus institutisque Quiritum ex professo scripserunt.

fruatur, sed exclusus a muneribus publicis, interdictus ab exercendis actibus, quae integram frontem, bonamque famam desiderant, veluti dictio testimonii, tamquam corruptus Civis et nequam, indignus reputetur aliorum Civium dignitate, et consortio, quo nihil gravius, turpiusque homini accidere potest. Utinam qui Populos regunt ita eos instituere curarent, ut quemadmodum olim Aegyptiis, infamia poenarum maxima foret, (*Diodor. sicul. lib.* 1. *c.* 78) quas Leges infligerent, (1) Cives metuerent. Ea prae aliis Gens excellet virtutibus, apud quam non solum Legum auctoritate, sed etiam vulgi suffragiis, comunique opinione Infamia summum dedecus, maxima poena. Sed duo tamen sedulo cavenda: primum parce admodum hac poena esse utendum, et nisi pro quibusdam criminibus adhibendam, ne communis facta plerisque delictis vilescat, qua in re peccasse videntur Leges Romanae, profusiores aliquanto in Infamiae poena indicenda: alterum vero est, ut caveatur ne Leges communibus receptisque opinionibus directim adversentur, ibique infamiae notam inurant, ubi omnes laudem gloriamque quaerunt. Tanta siquidem solet esse vis praejudicatarum opinionum, ut plerumque ipsam vincant Legum auctoritatem. Tunc Leges effectu, quem sibi proposuerunt vacuae, vul-

---

(a) *Suivons la Nature, qui a donné aux hommes la honte comme leur fleau, et que la plus grande partie de la peine soit l'infamie de la souffrir* = *Montesquieu Espr. des Loix Liv. VI. Ch. IX.*

go contemnuntur, sicque nocent magis, quam prosint.

III. Condemnationem sequitur infamia, et an eo cesset transacto tempore poenae.

1. Ex plerisque criminibus non aliter infamia reum sequitur, nisi fuerit condemnatus; interdum licet condemnatus non sit, ac ne quidem accusatus, ubi scilicet Leges ipsum factum notant, ejusque auctorem declarant infamem, ut Jure Romano contigit si quis bina eodem tempore sponsalia, binasque nuptias contraxerit, si mulier in flagranti adulterio sit deprehensa. Condemnatum vero heic non solum eum accipiemus, qui juste damnatus est; sed etiam qui injuria subiit condemnationem. Certe si non rite condemnatus sit reus, seu non observato Judicii ordine, ita ut sententia nullius debeat reputari momenti, eum pro damnato non habebimus, nec proinde pro infami. At ubi rite quis sit condemnatus, quamquam innocens, adhuc habebitur pro infami. Id enim exigit auctoritas rerum judicatarum, qua in discrimen vocata, jam nihil certi firmique reliquum in Civitate; foretque valde inconveniens etiam post latam sententiam esse incertum, utrum in damnatorum an indamnatorum numero habendus sit reus. Erit igitur et innocens interim infamis, si non opinione hominum, cui Leges et Magistratus non valent imponere, saltem quod spectat ad juris effectus. Sed ubi adversus sententiam legitimis praesidiis fuerit restitutus, ne retro quidem, ut docet *Matthaeus*, (*Lib. 48. tit. 18. Dig. cap. 3. n. 7.*) inter damnatos, et

infames fuisse censebitur. Quod si nocens judicio absolutus sit distinguere oportet, ut distinxerut Romani Jurisconsulti, utrum factum Leges notent, an sententiam. Nam si factum Leges notent, veluti si mulier deprehensa sit in flagranti adulterio, licet haec absolvatur, semper erit infamis: (1) quia nihilominus verum est in adulterio fuisse deprehensam: sin Leges sententiam respiciunt, reus utique infamiam effugiet; quoniam verum est damnum non esse.

2. Sed de eo, qui ex crimine famoso damnatus fuit ad tempus, num transacto tempore infamia quoque careat, difficilior est quaestio, (V. *Cujac. VII. observ.* 19.) et adhuc perplexa. Eruditiores Legum Romanorum Interpretes in varias sunt distracti sententias: *Matthaeus* tamen nonnullis innixus Imperatoriis rescriptis vult transacto tempore non esse damnatum inter infames; ne poena tempore determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur. (2) Quod quidem ex aliis Legibus sic locum habere assentitur, ut demum transacto tempore eluatur infamia, si non leniore poena reus affectus sit. Tunc enim, ut res-

---

(1) Cujus rei ratio est, inquit *Hertius*, quoniam quaedam delicta ita sunt comparata, ut vix excusationem habeant, coloribusque obtegi haud possint, quia palam et inspectante Populo commissa.

(2) Quamquam eum, qui ad tempus damnatus est transacto tempore dici velit desinere esse infamem; turpi tamen judicio damnatum semper nota sequitur. Hinc *Plautus in Pers.*

Hominum ait *immortalis est infamia.*
Etiam tum vivit, cum credas esse mortuam:

ponderunt Jurisconsulti *Ulpianus*, et *Papinianus*, nimia sententiae lenitas infamiae immortalitate corrigitur.

CAPUT XIII.

De Praemiis.

I. *Poenae haud sufficiens sunt ratio delicta impediendi in Statu Civili, qui indole sua fons est illorum perennis.*
II. *Quid Praemii nomine heic veniat.*
III. *Quae Legum sanctio perfectior.*
IV. *Cur Legibus Praemia elargiri non possint easdem colentibus?*
V. *Quod referatur compendium ex observantia, cultuque Legum Civilium.*
VI. *Transitio.*

I. *Poenae haud sufficiens sunt ratio impediendi delicta in statu civili, qui indole sua fons est illorum perennis.*

1. Quamquam Legumlatores multitudine et severitate poenarum, quas persequuti sumus huc usque, contenderint terrere homines, et avertere a delinquendo; hanc tamen eorum obviam saluberrimamque providentiam elusit semper vicitque humana audacia et nequitia, *aetasque parentum pejor avis*, ut vere cecinit, *Flaccus*, *tulit nos nequiores*, *mox daturos progeniem vitiosiorem*. (Carm. III. d. 6.) Cujus quidem rei caussa non longe est arcessenda. Insunt namque

pectori humano irritamenta vitiorum, quibus extimulati homines jugiter feruntur ad infringendas violandasque Leges, vincula et fraena humanarum cupiditatum (Cap. II. §. II.) : propterea licet,

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.
(Horat. I. *Epist.* 10.

Illecti siquidem homines voluptate, quam capiunt, vel capere sperant peccando, obliviscuntur malorum, quae sequuntur delicta; et si ad poenas animadvertunt Delinquentibus imminentes, eas facile putant se evadere posse, et quidquid admiserint, futurum sibi blandiuntur impune. Neque enim invenias hominem, nisi improbe stultum, et pervicaci actum nequitia, qui etsi serio recogitet supplicia, quae delinquendo incurruntur; ultro tamen statuat illa subire, quam se a delicto abstinere: reliqua hominum turba omnem mentis aciem convertens ad retrahendam ex crimine voluptatem, cujus vividissimae illecebrae, blandissima fascinatio, vel immemor est ubi delinquit, poenarum, vel evadendi poenas spe freta audet delinquere. (1) Quae spes vitio ipsimet inhaerente civilium societatum indoli, omnium fere qui delinquunt animos pervadit atque seducit; praesertim vero divitum

(1) *Eschines Orat. in Timarch.* Θυ γαρ την αισχυν μυ ουδ α πασονται ληφθεντες λογιζονται αλλ' εφοις κατορθω ασαντες ευφρανθησονται, τουτοις κεκληνται *Non enim infamiam, nec quae passuri sunt, si capti fuerint, considerant; sed ab iis invitantur, quae ipsis gaudio futura sunt, si res bene iverint.*

quibus experientia compertum vere *Anacharsidem*; gravissimum Scytham Philosophum dixisse, Leges aranearum telis similes esse, quibus illaqueantur quidem insecta, sed quae grandiora animalia perfodiunt. (V. *Tull.* V. *Tusc. Quaest.*)

2. Quin immo ipsemet status civilis, vitaque socialis crimina auxit inter homines, fonsque est natura sua perennis plurium delictorum. Profecto cupiditates, quas generi humano insaevit Natura, et paucae sunt numero, et faciles satisfactu, quin frequens ob eas sit hominibus caussa delinquendi. At cupiditates facticiae, necessitates non proditae natura, sed invectae imaginatione, quae unâ cum plerisque scientiis artibusque civilis Societatis statui, formae, regimini originem debent, vix queunt numerari, augentur in dies, et cupiditatibus naturalibus eô fere sunt vehementiores, quô prae istis difficilius explentur. (1) Hinc nova, et quasi infinita criminum seges nascitur luxuriaturque in Statu civili, et in eo viventes homines quo cultiores, eô etiam fiunt in delinquendo versutiores: adeo ut plurimis gravibus humanarum rerum scrutatoribus videatur ambiguum, utrum ma-

(1) Ecquis nescit difficultate desideria accendi, cupiditates vividius irritari? Immo difficultas ipsa satisfactionem efficit jucundiorem. Quanta autem inter homines in civili statu viventes vis sit imaginationis, opinionisque, omnes qui ejus tyrannidem plus minusve patimur, valemus testari. Hinc saepe fieri videmus, ut quamplures vix ac ne vix quidem naturalibus satisfaciant cupiditatibus, ut facticias expleant, imaginatione invectas, praejudicatisque opinionibus confirmatas. Exempla cuique erunt in promptu.

jora hominibus mala, an bona provenerint ex civilium Societatum institutione: Certe novis semper in Civitatibus opprimimur Legibus, queis, jugiter pullulantia oportet compescere crimina, quaeque ad ea inpedienda virium non satis habere numerus arguit Delinquentium, et frequentia delictorum ostendit, quae quotidie ab hominibus committuntur. (1)

II. *Quid Praemii nomine heic veniat.*

1. Quoniam ergo poenae Legibus comminatae et inflictae adversus Delinquentes, etsi validiorem praeseferant rationem delicta avertendi (Cap. II. §. VI.) satis tamen non sunt ad ea omnino impedienda et averruncanda; dicet fortasse aliquis publicae felicitatis pacisque cupidior, cur non et Praemia Legibus sunt proposita, ut eorum promissione homines retrahantur a delinquendo? Altera haec quippe foret opportunissima ratio cavendi a delictis, qua poenis conjuncta facilius efficaciusque haberetur concordia hominum, tranquillitas Civitatum. Nam ut metus mali poenis ingeneratus, ita spes boni praemiis incensa vectes sunt, impulsionesque humanarum actionum (Cap. II. §. IV.) Res haec meret nunc a Nobis breviter ad examen vocari, operaeque pretium facturi videbimur, si postquam satis ample de poenis diximus, nonnulla quoque de praemiis heic attingamus.

(1) Multitudo Legum est merito apud civilium rerum Peritos gravissimum argumentum vitii civilis regiminis et corruptionis morum in Civitate. Sapienter *Tacitus*, *corruptae*, inquit, *Reipublicae plurimae Leges.*

2. Praemium apud Veteres generatim accipiebatur pro pecunia, pro quocumque commodo, et utilitate. (V. *Lucret. lib.* 5. *v.* 4.) Sed frequentius usurpatur ad significandam mercedem, quae eximiae virtuti tribuitur, et pro illustribus rependitur magnisque facinoribus. (V. *Cic. de Orat. I. c.* 58.) Heic autem non de isto loquimur genere praemiorum quae Civibus de Republica egregie meritis semper debentur, aliquando tribuuntur ; (1) sed praemii nomine intelligenda sunt illa *Praemia*, quae proponi, et elargiri possent omnibus Civibus, qui jugiter obsequerentur Legibus suae Civitatis, eo plane modo, quo sub poenarum nomine poenas intelleximus legum transgressores mansuras ; haud vero eas quae adversus illos imponerentur, qui neglexerint, puta, omnes quas poterant operas Patriae prestare. Ut ergo Poenae, quarum tractationem hoc Libro confecimus, sunt consectarium violationis legum ; ita Praemia, de quibus dicendum, forent merces fructusque obsequii Legibus praestiti. Haec de nominis acceptione erant praenotanda : rem ipsam modo aggrediamur.

III. *Quae Legum sanctio perfectior.*

Vetus opinio est ab ultimis Civilium Societatum ducta temporibus poenas, et praemia duo esse veluti fulcra cardinesque cujusvis humani regiminis. Etenim visum est semper et oportere, et expedire, ut

(1) De praemiis hoc altero sensu acceptis sequenti Capite §. VI. sermonem instituemus.

quemadmodum poenis Cives a violandis Legibus deterrerentur; ita etiam praemiis (1) ad eas colendas observandasque incitarentur. Nemo certe ibit inficias coeteris eas fore praestantiores perfectioresque Leges, quae unâ simul comminatis poenis, praemiisque propositis quaerunt Civium animos duplici ratione a delinquendo retrahere, et ad legitimum obsequium adducere. (*V. Essai sur l'Hist. du Dr. Naturel. Tom. I. §. XIII. pag.* 196.) Ut enim in physicis quò plures gravibus corporibus admotae sunt vectes, eò validius illa urgentur et sustolluntur, sic et in rebus moralibus duae rationes, caussaeque efficacius, quam una, voluntatem permovent, atque determinant. Sed ea est conditio cujusvis humanae institutionis, ut nunquam perfectionis apicem attingere valeat. Quin immo humanis in rebus evenire persaepè videmus, ut quae mente concipiuntur ideae, efformantur systemata, ea minime possint ad praxim reduci. Quod cum non animadverterint quicumque de sericandis

---

(1) Celebre est paradoxon doctiss. *Cumberland. de Leg. Natural. Prolegom. cap. 17 et Cap. V.* §. 40. quod praemiorum promissio non minus ad integritatem legis pertineat, quam comminatio poenae. Sed plures gravissimi Jurisconsulti adversus eum jam demonstrarunt Legislatorem non debere praemia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent. Ceterum consuli merent quae de hoc argumento nuper egregie scripsit *Clariss. Auct. della natura del piacere, e del dolore, Livorno* 1772. *Lettera seconda p.* 63. Aliter mentem Cumberlandii interpretandam, accipiendamque esse autumat perpetuus Commentator noster De-Ferrante (*not.* 101 *ad hunc loc.*) An vere recteque non est operae praetium heic inquirere.

Legibus, regendisque Civitatibus hactenus scripserunt, fabulam nobis narrarunt absolutissimae Legum sanctionis, quae non solum poenis, sed praemiis quoque propositis civilem pacem, securitatemque validissime intenderet. (1) Verum enim vero fieri nequit, ut Legum humanarum sanctio poenis, praemiisque simul constet; ac proinde hujusmodi sanctio nunquam extitit, nisi in illorum mente, scriptisque, qui putarunt humanarum regiminum formam ad eum perfectionis gradum pervenire posse, cujus indole sua sunt incapacia, ut illico evidenter demonstrabimus.

IV. *Cur Legibus Praemia elargiri non possint easdem colentibus.?*

1. Multa heic possent dici, et afferri, cur Praemia Legibus humanis nequeant proponi, tribuique illis, qui eas adamussim observant, quemadmodum poenae comminantur; et infliguntur adversus ipsarum

(1) *Plato*, et reliqui fere omnes, qui hactenus civilis regiminis systemata condiderunt, Legumque ferendarum normas, indicarunt, probe perspexerunt, publico bono quod habebant prae oculis, satis consultum non esse comminatione et inflictione poenarum. Itaque unanimi consensu tradiderut praemia quoque in Civili Statu esse adhibenda, quae una cum poenis Reipublicae anchoras appellarunt. Sed dum haec proponebant, eos fugit ita comparatam esse naturam Civilium Regiminum, ut cum vix publica salus poenarum remedio fulciatur, minime valeat praemiorum quoque auxilio muniri.

violatores. Sed duae hujus rei praecipuae sunt graviores que caussae, atque rationes, altera nimirum quod Societas, seu qui repraesentant reguntque Societatem, nequeunt, ut oportet, cognoscere, et definire quinam digni forent praemiis, quae sibi obsequentibus Leges promitterent: altera vero caussa est, quod licet id posset dignosci ac definiri; nihilominus potis non esset Societas cunctis, qui meruerint, praemia praestare, atque tribuere. Rem fusius aliquanto evolvamus.

2. Scitum est Magistratus, ut juste possint poenas Legum violatoribus infligere, nequaquam teneri de caussis, et rationibus cognitionem instituere, quibus illi sunt ad delinquendum inducti. Id solum quaerunt Magistratus, num scilicet actio, quae de crimine arguitur, voluntarie inita est, doloque commissa; et eatenus circumstantias examinant, quatenus ad probandam actionis libertatem inserviunt. Neminem certe praesumitur notiores et praecipuas ignorare Leges, et nescire quaenam in earum violatione insit nequitia. Hujusmodi ignorantia aut a supina Leges cognoscendi negligentia oriretur, aut ab affectibus proveniret, qui sua vi mentem obcaecassent. Utrumque porro etsi possit quandoque crimen levare, nunquam tamen caret delicto (Lib. I. Cap. V. §. XII. Cap. VIII. §. IV.), meretque fere semper aliquantisper puniri. (Cap. V. §. IV. VI.) Sed aliter se res debet habere quod spectat ad illum, qui obsequitur Legibus, seque ab eis violandis jugiter abstinet. Ut enim recte statui possit et definiri, an hic praemio sit dignus, oportet caussas rationesque cognoscere, quae eum ad obsequendum Legibus determinarunt,

seu ab eis infringendis abduxerunt. Cujus quidem differentiae ratio in eo sita est, quod nimirum ideae, quae alicujus mente obversatur improbi quidpiam gerenti, adnexa est criminis idea, id est qui male agere cogitat, simul et cogitat de delicto: contra vero idea meriti haud necessario conjungitur cum idea se a delicto abstinendi. Hinc ut juste praemia tribui possint atque impertiri, oportet noscere caussas, atque rationes, quae quemquam moverunt, ut se ab infringendis Legibus abstineret. (V. *Diss. sur l'union de la Relig. de la Moral, et de la Politiq. Tom. II. pag.* 109.) Verum enim vero haec cognitio fugit aciem humani ingenii, eam instituere et comparare nequeunt qui Societatem moderantur, Legesque exequuntur; sed ei soli patet, cui nihil est occultum, qui corda hominum renesque scrutatur. (1)

3. Quod si nihilominus quaeratur, cur etiam nulla habita ratione meriti, et omissa cognitione caussarum, quibus, ut se se a delinquendo abstinerent singuli permoti fuerunt, ob publicum bonum non remunerantur quotquot Legibus obtemperant, quemadmodum omnes puniuntur, qui eis contraveniunt; in promptu est altera superius indicata ratio, quod nem-

(1) Hinc Deus ut juste poenas infligit peccantibus, sic etiam juste suas Leges colentibus praemia clargitur, quae eis clementer proposuit. Pro sua enim divina sapientia patent ei caussae atque rationes, quae homines ad obsequium determinarunt; ac proinde eis aequissime promissa praemia retribuit. Plura, si cupias, de hac re quaere, et accipe a Theologis.

pe Societas potis non esset cunctis praemia largiri, qui Lgibus obsequereutur. Profecto Societas non aliunde, quam a Civibus derivare posset quidquid pro obsequii praemio promitteret, atque tribueret. Sed nemo non videt hoc casu tamquam praemium Civibus reddi, quod antea oportuit ab eis ut vectigal extorquere. Foret hoc inutile et grave onus, cujus ardua et pene impossibilis exequutio.

4. Itaque quod fieri aliunde non potest, id nunquam factum videmus, ut nempe quemadmodum in Civitatibus poenae Legum infractoribus comminantur sic praemia illis proposita sint, et tributa qui Legibus obtemperaverint (1). Si percurramus Historias, inveniemus quovis tempore, apud quascunque Nationes poenas fuisse solam unicamque rationem homines deterrendi a crimibus, ad obsequium inducendi Legibus exhibendum. Omnes Leges poenas sanciunt adversus violatores, nullae sibi obsequentibus praemia promittunt.

---

(1) Veteres Romani Jurisconsulti Bonos non solum metu poenarum, sed etiam praemiorum exhortatione (ut gloriabantur, V. *Dig. lib.* 1 *tit.* 1 *Leg.* 1) efficere cupientes, inani hac in parte desiderio aestuarunt. Nam ut multae sunt Leges Romanae in indicendis poenis adversus violatores; ita perpetuum apud eas silentium de praemiis legibus obsequentes mansuris. Neque enim huc pertinent praemia, puta, proposita maritis, mulieribusque foecundis, ut eis Cives ad legitimas ineundas nuptias allicerentur, de quibus *Heinec. in Com. ad L. Pap. Pop.* quisque facile intelliget.

V. *Quod referatur compendium ex observantia, cultuque Legum Civilium.*

Sed nullam ne mercedem, nullum compendium referent Cives ex jugi, et accurata Legibus obedientia, et obsequio? Qui audebit Leges violare poenas patietur vindices audaciae suae, custodes communis securitatis; nihil contra commodi et utilitatis redundabit ad eos, qui fideliter Legibus obsequuntur? Magnum utique redundat commodum, utilissima merces refertur illis obsequendo; scilicet patrocinium, quod Leges ipsae indulgent bonis Civibus, quo fruuntur quicumque eas sancte, et integre colunt. (1) Quando civilis inita est Societas, ejusque regimen constitutum, qui ei se se subjecere, spoponderunt seu expresse seu tacite Legibus obsequi et obtemperare; quibus autem civilis regiminis cura et administratio commissa fuit publicum Societatis Legumque patrocinium, ii aeque sive expresse, sive tacite saltem praestare omnibus promiserunt, qui in pollicito obsequio perseverarent. Quoties Civis sua implet promissa; toties Societas hanc ei reddit magnam utilissimamque mercedem, ut scilicet pro eo sustentando, fovendo, patrocinando, defendendo communes vires adhibeat, publicamque interponat auctoritatem. Sic qui solus impar fuisset sibi consulere, vitam, bona,

---

(1) *Puffendorf. Dr. de la Nat. et des Gens Liv.* 1 *Ch.* 6 §. 14 *n.* 3 *L' observation des Loix Civiles est en elle même assez avantageuse, entant qu' elle nous procure, et nous assure une jouissance paisible des biens de la vie civile.*

famam ab aliorum audacibus coeptis tueri; obediendo Legibus tranquille secureque vivit in Civitate, tectus publico patrocinio (1). Id segreges homines, fraenique impatientes coegit in Civitates, induxitque ut praecipuae renunciarent parti naturalis libertatis, qua fruebantur (Cap. II. §. VI.): il Civilibus Societatibus ut ortum dedit, ita praebuit incrementum; idque eas fovet, et continenter conservat.

VI. *Transitio.*

1. Confectum est, si quid cerno, non posse civili in Societate ut legum infractoribus poenas, sic Leges colentibus praemia proponi, atque distribui. Solae igitur poenae supersunt, quibus humanum ingenium ad nocendum proclive (Cap. II. §. II.) retundi, ac fraenari possit, quaeque valeant adhiberi ad conservandas Civitates, Civiumque pacem et securitatem intendendam, ac sustentandam. Sed, ut jam saepe meminimus, quamquam poenae validior; haud tamen sufficiens sunt, et certissima ratio praecipuum hunc gravissimumque finem assequendi, propter quem homines civili Regimini se subjecerunt. Multi olim fuere, et fortasse sunt adhuc, qui non aliter arbitrantur summo hujusmodi posse incommodo occurri, quam augendo criminum poenas, rati quò

(1) *Auctor Libri delle Virtù, e de' Premj* 1755. §. 2 „ Colui che misura colla Legge le proprie operazioni, benchè „ lodevoli, altro premio non ne deve conseguire, che i vantag„ gi ridondanti dal contratto sociale. „

seriores, eò etiam illas fore efficaciores ad continendos, et fraenandos homines. At vero jam satis abunde perniciosum hunc errorem supra refellimus, evidenterque demonstravimus nihil dici posse inutilius, nihil crudelius excogitari (Cap. IV. §. II.). Quid enim nulla ne praeter exasperationem crudelitatemque poenarum alia erit via, cui insistentes qui regunt Respublicas, Populis praesunt, gubernant Civitates possint prospicere publico bono, Civium securitati consulere, Generi humano prodesse? Est quidem, et lata, et non difficilis, et quae commode ducit ad metam, scilicet delicta antevertere. Hanc calcarunt viam veteres illi Sapientes, quorum legislatoriam prudentiam adhuc extollimus, atque admiramur: huic institerunt quicumque Nationibus praefuere, ut eas Legum aequitate, ac providentia redderent feliciores: hanc illi presserunt non magno numero Principes, qui similes *Tito*, *Trajano*, *Antonino* homines docuerunt; quam vere scripserit *Plato* tunc beatas fore Respublicas, cum Philosophi regnant, aut Reges philosophantur. (*De Leg. IX.*) Profecto haec demum digna est Legumlatorum, et Principum cura, eosque immortalitati commendat, numerum scilicet augere Bonorum rectis institutionibus, et providis Legibus aditum sepire delictis, (V. *Hocstet. de jur. Poenar. sect. IX.* §. 15.), ut quam rarissime oporteat esse severum. (1)

---

(1) Regia, quae Mantuae floret, Accademia anno 1773. sequens proposuit quaesitum:

Per la Filosofia: Assegnare le cagioni dei delitti, additare il modo o di toglierle al possibile, o d' impedirne gli

2. Sed dum qui Populos regunt gravissimo hoc utilissimoque munere crimina antevertendi fungi moliuntur, ad Jurisconsultos solida imbutos philosophia pertinet invenire, meditari, enucleare rationes, quibus illa commode possint anteverti. Quamvis enim utrumque hujusmodi hominum genus longe differat potestate, ambos tamen oportet eumdem habere prae oculis, et intendere finem publici boni, communisque felicitatis. Jurisconsultus philosophiae praesidiis suffultus ea ingenio adumbrare debet, scriptisque proponere, quae Legislator publica auctoritate praeditus exequi curet, atque demandet. Fas ergo sit Nobis, quamquam haud fortasse paribus, tanto argumento, illud, obiter tamen, attingere; et rapide viam percurrere a nonnullis magnis Ingeniis gravi passu calcatam. (V. *Thom. Mor. in Utop. Erasm. in istit. Princip.*) Ac id cum jam agere aggrediamur nemo erit, opinor, qui nos reprehendat quasi nimis a proposita tractatione deflectamus. Sic enim existimo, eam demum veram, utilem, humanam, solidamque esse Criminalem Jurisprudentiam; quae non tam tradit ut commissa debeant puniri delicta; quam docet quemadmodum ea antevertenda sint, ne postea oporteat punire. Quod si nihilominus videremur alicui limites transgredi nobis propositos; poterit humaniter ferri, ut in Opere

---

effetti, affine di rendere più rari i supplizj, senza che resti indebolita la pubblica sicurezza.

Nihil adhuc nostras ad manus pervenit scriptum vulgatumque circa grave adeo, utilissimumque argumentum. Sed Nos illud jam obiter hoc Opere attingimus, et de eo sequenti Capite ex professo agere instituemus.

tam laborioso et ingrato ad argumentum parumper divergamus tractandum jucundum, humanum, plenumque solidae voluptatis. Quis, amabo, tam difficilis erit ingenii, ut ei qui per aspera tristiaque loca itineratur, si forte ager occurrat floribus ridens, fructibus uber, impediat, quominus ibi aliquandiu spatietur, recreet animum, horroris obliviscatur percursae viae?

CAPUT XIV.

Rationes antevertendi Delicta.

I. *Animadversio, Divisio.*
II. *Religio.*
III. *Leges.*
IV. *Scientiae.*
V. *Artes, Negotiatio.*
VI. *Praemia.*
VII. *Educatio.*

I. *Animadversio, Divisio.*

1. Fridericus II. Imperator in cujusdam Legis exordio *intentionis nostrae*, inquit, *salubre propositum non tam circa punienda maleficia commissa versatur, quam ut in committendis eisdem via, et materia praecludatur:* (*Const. Regn. Sicil. lib.* 1. *tit.* 10.) Quo effato nullum est gravius, laudabilius, humanius, digniusque Legum Conditoris sapientia. Longe enim praestat antevertere, quam punire delicta. Ac certe si hic cuique Legislatori, omnibus Legibus praecipuus

esse debet propositus finis, ut nempe quò fieri potest feliciores sint homines, seu minima infelicitate vexentur; jam sequitur et Legislatorem, et Leges jugiter eniti debere, ut potius antevertantur delicta, quam puniantur. Etenim antevertendo delicta aufertur, aut saltem minuitur caussa puniendi, necessitasque poenarum; unde feliciores fient homines, seu minori laborabunt infelicitate.

2. Sed quae Legibus plerarumque Europae Gentium hactenus sunt rationes adhibitae antevertendi delicta, eae, ut plurimum ineptae sunt, aut huic scopo contrariae. Hujusmodi generis esse videtur cura et diligentia, qua Legibus (1) prohibetur quam plures actiones indole sua indifferentes, ut ita antevertantur delicta, quae ab eis possent derivare. Quippe pro una, aut altera caussa, quae homines ad delinquendum inducit; millenae aliae sunt caussae eosdem impellentes ad eas gerendas indifferentes actiones, quae tamquam delicta Legibus traducuntur. Quod si caussarum numero quae ad delinquendum excitant, probabilitas delictorum respondet, jam consequens est, ut haec crescat illis multiplicatis. Quae autem idoneae sunt, suoque ingenio efficaces rationes antevertendi delicta, eae possunt bifariam distingui. Nam aliis Civium animi praeparantur ad colendas,

(1) *Queste si chiaman Leggi non prevenitrici*, ut observat. III. *Auct. dei Delit. e del. Pen.* §. *XL.*, *ma paurose dei delitti, che nascono dalla tumultuosa impressione d' alcuni fatti particolari; non dalla ragionata meditazione degl' inconvenienti, ed avvantaggi d' un Decreto universale.*

incenduntur que ad exercendas Civiles virtutes, et peccandi horror Civibus ingeritur, aliae vero Cives a delinquendo deterrent, et extrinsecas delictorum caussas auferunt; occasionesque removent. Ad primum genus pertinent *Religio*, *Educatio*, *Praemia*, *Scientiae*; ad alterum spectant *Leges, Artes, Negotiatio*. Singulas hoc Capite, ut ante propositum (Cap. XIII. §. VI.) breviter, eoque, qui opportunior nobis videbitur, ordine percurremus.

II. *Religio.*

1. Si igitur omnium cum facillima, tum validissima ratione velint delicta anteverti, diligenter in primis curandum, ut alte Civium animis inhaereat, domineturque *Religio*. Quamvis enim vitio humanae naturae, nec omnes, nec semper a peccando avertat Religio; ejus tamen est maxima vis ad homines in officio continendos; adeo ut non raro contingat, ut quos, ne delinquerent poenarum metus minime deterruisset, eosdem Religionis reverentia moretur. Quod probe intellexere quotquot ad nostram usque aetatem Leges tulerunt hominibus, Civitatibus praefuerunt, qui ideo nihil prius habuere, quam eis cultum Religionis ingerere, inculcare, jubere. (V. *Cic. de Leg. II. III.*) Quippe nullum est Religione arctius vinculum ad conciliandos constringendosque inter se homines, nec ulla firmior basis humani cujuscumque Regiminis. (1) Certe vera, sanctissimaque, quam fau-

(1) *Plutarchus* sapienter Religionem vocat συνεκτικὸν ἁπάσης καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα *coagulum omnis societatis et fundamentum legislationis*.

ste profitemur, *Christiana Religio*, dum speciatim hominibus alterius aevi beatitatem proponit, eos ad illam quoque adipiscendam, fruendamque felicitatem tutissimo ducit, quae in hujus mortalis vitae curriculo manere homines potest. Quandoquidem Christiana Religio non solum aeternarum metu poenarum, speque bonorum revocat a vitiis, ad virtutes incitat; sed etiam peculiariter satagit homines hominibus conciliare, mutuo accendere amore, eosque ad legitimis Potestatibus obsequendum inducere. (V. *D. Paul. Epist. ad Corinth.* 1. 3. 5.)

2. Itaque non praeterunda Legibus, ut alicubi nunc fieri videmus, sed insinuanda reverentia, munienda auctoritas, cultus sanciendus Religionis. (V. *Dissert. II. sur l'union de la Relig. de la Moral. et de la Politiq. T. I. p.* 109.) Qui Populis praesunt exemplum praebeant, ad quod se coeteri soleat componere. Non liceat cuique Religionem nefarie temerare, et in eam imprudenter insurgere. Qui contra faxit, non debet in bene instituta Civitate ferri, et morari. Nemo enim magis demeretur Generis humani, quam qui audet Religionem corrumpere, spernere, ex Civium animis evellere. Plerique sane hominum, queis circumdamur, nobis sunt robustiores, eis praesto mille nocendi artes, ut plurimum laedere nos possunt impune: quodnam majus solamen, quam scire inesse humanis pectoribus principium interius, scilicet Religionem, quod pugnat pro nobis, quod nos ab aliorum defendit audacibus coeptis? (1) Tolle Re-

(é) Sed aliter sensit *Petrus Baylius*. qui non dubitavit asserere *Pensées sur la Comete Tom.* 1 Religionem opportunam.

ligionem; jam assiduo vexaremur timore: Ut in conspectu quis transiret leonum; sic tunc versaremur cum aliis hominibus; neque enim vel momento temporis vitae, bonorum, famaeque securitas posset nobis constare. Danda ergo est opera, ut hujusmodi hominum genere Civitas careat; immo contra satagendum, ut Cives omnes vera Religione imbuantur, vacent divinis, sacros dies colant. Nam ut vel ipsi agnoverunt ethnici Sophi, (V. *Plat. de Leg. III.*) tum maxime pietas et religio versantur in animis, cum rebus divinis impenditur opera. Magistratus proinde sedulo in hanc curam incumbant, et si non aliam eam possunt implere ratione, saltem non sinant sacris diebus celebrari spectacula, diversoria patere ludorum, otii, commessationum, ne Cives a

---

esse ad eos solum in officio continendos, qui vel nihil vel parum affectibus commoventur, et quos proinde quodlibet aliud praeter Religionem impedimentum potis foret a peccando et delinquendo avertere. Quod vero spectat ad illos, quorum sunt vehementes affectus, arbitratur Religioni parum vis inesse ad horum libidinem audaciamque refraenandam. Nam, ut probare contendit, hujusmodi homines cum agunt, non opiniones, sed affectus sequuntur. At vero egregiae decipitur prophanus, callidusque Philosophus. Neque enim religiosae opiniones, ut ajunt, *speculativae* solum sunt, sed ubi mentibus alte inhaerent, vehementissimos gignunt affectus, metus nempe aeternorum malorum, speique aeternorum bonorum, quae comminatur, et promittit Religio: Qui quidem affectus non solum magis commovent eos, qui vivido, quam qui hebeti sunt ingenio; sed etiam magno sunt semper obstaculo cupiditatibus, quae a sensibilibus rebus excitantur.

Religionis rebus facile abducantur. Sancta res est utilissimaque Religio: integre ergo docenda, caste observanda, valide protegenda *Justitia elevat Gentes, miseros autem Populos facit Peccatum, Proverb. XXIV.* 5.

III. *Leges.*

1. At dum datur opera, ut divino Religionis auxilio delictis aditus praecludatur; humanae eadem antevertendi non sunt negligendae rationes. Magna porro has inter vis inest bonis aptisque *Legibus*. Sunt namque Leges rectrices Civium, moderatrices Civilis Societatis, a quibus proinde tota hujus pendet oeconomia, illorum agendi ratio fere penitus informatur. Quare maximam vim habent antevertendi delicta, cum provide, sapienterque sint scitae. Plerumque Populi suarum Legum, ut evenit, nimium studiosi (1) multitudinem malorum, criminumque, quibus urgentur atque agitantur, ex eo solent repetere, quod scilicet aut levis, aut nulla in Legibus exequendis impenditur opera, cura adhibetur. Veruntamen, quemadmodum Legum vitio fit, ut eae debita necessariaque exequutione careant; ita ipsis caussae insunt multitudinis malorum, criminumque, quae aliquam vexant Nationem. Ut plurimum namque Leges praesentibus contentae oc-

(1) Sciscitere graviter inquit *Herodat. in Thal. n.* 3 a cujuscumque Nationis hominibus quaenam sapientiores sint Leges, utiliores sanctioresque mores? Quisque suos eliget, ceterisque anteponent. Est legum, et morum, ut gustuum; *suus cuique crepitus bene olet*.

currere malis, in criminum poenis sanciendis totae occupantur; vix vero, aut ne vix quidem de antevertendis delictis sollicitae sunt. Quod ut certo denique fiat, sic Leges debent esse comparatae, ut ei publicum commodum cum privata utilitate semper arctissime jungatur, et consocietur. Hujusmodi in conjunctione stat summa Civilis Prudentiae, artisque antevertendi delicta. Tunc enim tanto magis minuetur numerus delictorum, quanto minus intererit uniuscujusque delinquere.

2. Si igitur Legibus, quando publicum commodum privatamque utilitatem simul intendunt, tanta vis inest antevertendi delicta; commune profecto exigit bonum, ut eae praecipua sint cura sapientiae Principum, Magistratuum solertiae, studii Juriscosultorum, qui sinceram colunt philosophiam. Leges animose abrogentur, quibus vel inconsulta vel tyrannica prudentia publicum commodum a privata utilitate separatur, atque distinguitur. Numquam enim poterunt anteverti delicta, quorum germen, et caussa in Legibus latet, his non sublatis. Quae autem Leges civilis libertatis auctrices atque custodes publicum commodum cum privata utilitate provide, sapienterque conjungunt, ampliandae sunt, ratihabendae, rogandae, exequendae. Nihil arduum est atque praeclarum, quod eis Legislator operari non possit. Testes heic *Moschos* appello, quos a ferino pene statu *Petrus Magnus* ad civilem cultum, humanitatemque revocavit. Breves sint Leges atque perspicuae, ut et facile intelligi, et memoriae mandari possint, universos comprehendant, vernaculo sermone (V. *Montaigne*

Essais Liv. 1. *chap.* 22.) cunctis loquantur: (1) Nemo eas ignoret, omnes revereantur; ita demum sint comparatae, ut nunquam vel raro indigeant interpretatione. Felix Gens illa, apud quam Leges jugiter exequutioni a Magistratibus traditae, a Civibus observatae inter scientias nequaquam recenserentur. Hujusmodi ingenii Leges paucae numero esse solent. Nam Legum multitudo semper ab aliquo earumdem vitio proficiscitur. Cum nostra hac aetate omnes fere Europae Populi barbariem feliciter excussi sint humanitate; non immerito tamen plerique usurpare possent gravissimam illam *Taciti* (*Annal. III.* 26.) quaerelam „ ante„ tea flagitiis; nunc Legibus laboramus. „

IV. *Scientiae.*

1. Postquam bonis aptisque Legibus delictorum semina dispersa sunt, vel evulsa, oportet quasi sepimento aliquo civilem, ut ita dicam, agrum vallare; ne ea iterum germinent atque alantur. Quod to-

---

(1) Hinc patet quam bene de Republica mereantur Principes illi, qui veterum Legum ambagibus e medio sublatis, aptas praesentibus rebus, et satis perspicuas Leges ferunt, easque in unum, quod sibi bene constet, corpus cogunt: inter quos, praeter alios nostrae aetatis summos Imperantes, qui de Legibus emendandis et colligendis consilium inierunt, praecipue eminent Moscorum Heroina *Catarina II.* novus Borussiae Alexander, *Fridericus*, et qui non multis ab hinc annis e vivis sublatus est *Carolus Emmanuel* Sardiniae Rex. *V. Istruzione emanata da Caterina II. per la riduzione di un nuovo Codice ec. Firenze* 1769. *et Cod. Frider. et Carolin.*

ties fiet, quoties Scientiarum studia vigeant, et colantur in Civitate, floreat Mercatura, Artesque exerceantur. Ac *Scientiae* quidem, ut de eis heic primo dicamus, plurimum sane conferunt ad antevertenda delicta. Quippe tenebras ignorantiae depellunt ab hominibus, utilesque veritates ipsos edocent. Quò autem minus indocti sunt homines, quò plus Scientiarum luce illustrati, eò etiam faciliores ingenio sunt, moribusque humaniores. Scientiae siquidem excolunt animos, feros emolliunt mores, totam vivendi rationem humanitate informant. Ita atrociora saltem antevertuntur delicta, quae a quadam animorum ferocia, morumque asperitate ut plurimum originem habent. Quod probe intelliget quisquis praesentem totius Europae cum faciem atque habitum, tum interiorem spiritum et mente tacitus meditari voluerit, et cum veteri Europa contendere. Ut enim atrociora quaecumque crimina inerudito barbaroque Europae aevo frequentissima, ita hac nostra humanitate et doctrina exculta aetate rarissima.

Neque vero ob id tantum Scientiae influunt in antevertenda delicta, quod homines sapientiores reddunt, et ideo humaniores; sed etiam quod Artes, quarum cultura, ut paullo infra (§. *seq.*) dicemus, validissima est ratio criminum frequentiam arcendi, aut pariunt, aut acceptas provehunt longissimae, aut repertas perpoliunt, efficiuntque faciliores, utilioresque (1) Scientiarum sane munus est quod paucioribus

(1) Celebris est quaestio *si les sciences étoient plus nuisibles, qu' utiles à la societé*, quam Accademia Divonensis doctis

instrumentis, et usu facilioribus quam olim, utuntur Artes; quod paucioribus viribus, et breviori tempore indigeant Scientiis debemus; a Scientiis discimus Artes ad ea adhibere, ad quae apud Veteres minime pertingebant; eaedem usus Artium Antiquioribus ignotos adinvenerunt. Ita factum est, ut et publice sint apud nos pervagatae, et populares, ut ita dicam, evaserint. Adeo autem Artium progressus cum Scientiarum cultu conjungitur, ut omnium temporum experientia, sit confirmatum nullam inter Gentem Artes perfectionis apicem attigisse, quin et Scientiae

---

viris examinandam definiendamque proposuit. Priorem quaestionis partem magna vi eloquentiae propugnavit, defenditque notissimus Scriptor *Jo. Jacob. Rousseau* cujus Dissertationem proposito dignam praemio Accademici dijudicarunt. Sed non defuerunt, qui illustratum a Philosopho Genevensi problema impugnare, scientiarumque caussam tueri aggressi sunt. Certe nemo horum inficiatur eam esse, miseram hominum conditionem, ut etiam iis, quae ad eorum comparata sunt bonum, non raro abutantur. Neque tamen si notitia cultuque scientiarum haud semper recte usi sunt homines, sequi inde contendunt, scientias inutiles esse, immo etiam publico privatoque bono exitiales. Nam quicumque suae in primis naturae studiosiores velint esse, tum in Civitatum et imperiorum indolem, Legum et artium necessitatem diligentius inquirere, intelligent rationem, qua a Deo donati sumus, totius Generis humani felicitatem indole sua spectare: et tunc ad id esse aptam, cum adulta est, id est litteris formata et corroborata; et nullam hominum societatem, ut non sine Legibus, Artibus, Religione coalescere primum, tum consistere posse; ita non sine litteris et sapientia, sine quibus nec Leges, nec Artes, nec Religio esse, et conservari possunt. (V. *Genuens. adhort. ad stud. litter. post Tom. IV. Elem. Philosoph.*)

eò simul pervenerint; ibique illas elanguisse, et decidisse, ubi hae neglectae spretaeque jacuerunt, ut de Aegypto, Graeciaque praecipue constat.

3. Quae cum ita sint, colendae, laudandae, profegendae sunt Scientiae, unde multa redundant in homines magnaque bona; sed praesertim quod eis a delinquendo illi avertuntur. Sunt enim Scientiae cultrices animorum, humanitatis informatrices, altrices Artium, suoque lumine homines illustrant ut norint, accendunt ut praestent socialia officia, quae bene cognita, et exculta omnem auferunt delinquendi occasionem. Quò fieri magis potest Scientiarum cultus propagetur inter cives. Atrociorum siquidem criminum raritas, aut frequentia est in ratione directa lucis Scientiarum, quae aliquam irradiat Nationem, cujus humani mores ab illarum cultura nascuntur. Scientiarum vero, Artiumque theoriae vernaculo sermone tradantur. Nulla enim Gens unquam multum poterit in Scientiis, Artibusque progredi, atque excellere, nisi patria lingua erudiatur. (1) Nam ubi exotico et antiquato sermone tradantur Disciplinae, parva solum doctorum hominum manus penetralia doctrinae ingredietur; reliqua Populi turba Scientiarum et luce et fructu carebit. Graeci barbarie, ignorantiaque laborarunt quousque a Pheniciis, Aegyptiisque non solum Scientias et Artes, sed etiam sermonem mutuarunt, quo illas excolerent. Atque, ut ad proximiorem nobis aetatem veniamus, ex quo tempore Galli, Germani, Angli patria utuntur lingua in edo-

---

(1) *Ogni Paese è barbaro*, magnus quidam Vir inquit, *dove le Scienze parlano una lingua straniera.*

cendis Scientiis, Artibusque tradendis, ad eam pervenerunt doctrinae, et sapientiae laudem culmenque, unde Itali nostri eatenus decident, quatenus suum adhibere negligant elegantem copiosumque sermonem ad scientias Artesque tractandas. Sed non omnes oportet doctos esse, nec unumquemque par est eisdem Artibus instituere, Scientiisque erudire. Quid enim inopportunius, quam ut fieri vulgo videmus, eadem fere ratione instituere eos qui sacerdotio, puta, vel Militiae sunt nomen daturi, eisdem imbuere doctrinis qui vulgaria munera debent obire, et qui futuri Magistratus, erunt aliorum Civium rectores? Longe alia quondam ratio fuit Romae instituendae Juventutis. Nam apud Quirites mos erat, ut puer sive ad rem militarem, sive ad Juris scientiam, sive ad eloquentiae studium inclinasset, id totum hauriret. (V. *Auct. Dialog. de caus. corrup. eloq.* 34. 35.) Ideo inter eos tot floruerunt clarissimi Imperatores, sapientes Magistratus, docti Jurisconsulti, eloquentissimi Oratores. Futiles taceant Scientiae, solidae utilesque egregios habeant Doctores. Qui Scientiis dant operam sint dociles ingenio cupidique discendi; ut ex scholastica institutione sibi Patriaeque utiles fructus capere possint. Qui docendi munere funguntur partes suas strenue, diligenterque impleant. Quod enim, ut *Cicero* inquit (*De Divinat. II. cap.* 2.) munus afferre Reipublicae majus, meliusque possumus, quam si docemus, atque erudimus Juventutem? Qui Populis praesunt Scientias in clientelam recipiant, doctos Viros praemiis alliciant, patrocinioque sustineant, Accademiarum curam habeant. Beati qui Generis humani ita merentur. Eos namque,

I 2

suum colet aevum, ipsorumque nomina admiratione perculsa, amore incensa Posteritas immortalitati commendabit.

V. *Artes*, *Negotiatio.*

1. Neque vero minus quam Scientias, intererit *Artes* a Civibus excoli, florere in Civitate *Negotiationem*, qua eae, provehuntur, et sustinentur; ut tutius, faciliusque crimina antevertantur. Nam multa inter et magna commoda, quae ex Mercaturae, Artiumque cultura et exercitio in Rempublicam redundant, praecipuum mihi esse videtur affluentia opum, quam Negotiatio importat, et per omnes Civium ordines spargit, nec non opportunitas lucrandi quod est necessarium ad sustentandam vitam, quae humilis praesertim conditionis, nulliusque fortunae Civibus patet ubique Artes coluntur, Opificia vigent et exercentur. Jugi autem experientia constat pleraque crimina, quibus quotidie publica et privata pax atque securitas perturbatur, ab iis committi, qui inopia premuntur, victumque sibi vel nequeunt honesto labore parare, vel ignavia otioque dediti quaerere nolunt. Quod si veteres, recentesque consulamus historias inde docebimur quamplura delicta longe frequentius pauperes inter Gentes committi, quam apud Populos divitiis affluentes, quique Artium, et Mercaturae cultu florent. Ac re quidem vera difficile est, ut ibi vigeat obsequium Legibus debitum, ubi plerique Civium rebus indigent ad producendam vitam necessariis. Ut plurimum inopia extimulat, non raro necessitas homines ad delinquendum veluti cogit. Itaque videmus cultiores omnes sapientioresque

Nationes Artium Mercaturaeque exercitio cultuque floruisse; unde eis partae non solum potentia, gloria, divitiae, sed etiam domestica pax, atque securitas. Profecto qui habet unde vivat, qui facile invenit quemadmodum suis consulat necessitatibus; raro est appetens alieni, paucioribus ad delinquendum stimulis concitatur. Difficilius vero peccant quicumque affluentes opibus vitaeque commodis assueti, gravem subirent delinquendo jacturam. Vulgus praeterea, qui liberalis institutionis inopia velocior est ad committenda delicta, ubique vigent Artes, inertia non adeo corrumpitur, otioque diffluit, quod origo prima criminum omnium, atque vitiorum, Artibus namque exercendis addicti homines, diurnarumque operarum laboribus fessi tempore ut plurimum carent, et animo delinquendi.

2. Quam ob rem nemo feratur in Civitate iners atque otiosus, nullus adsit circulator, mendicus validus qui per inertiam transigat vitam et stipibus corrogandis sibi probro, oneri Populo sit. Saepe enim contingit, quod semper evenire *Phocilides* existimavit inquiens (*Carm. XVIII.*)

Omnis vir piger de furtificis vivit manibus.

Nullibi quidem fere desunt Leges latae adversus hoc genus hominum Civibus infidum, Reipublicae perniciosum. Ut plurimum his Legibus Mendici validi, otiosi, vagantes jubentur Civitate, vel territorio Reipublicae exulare. Sed si hae Leges adamussim exequutioni mandarentur, quod raro tamen contingit, nocerent magis, quam prodessent. Cur enim

hujusmodi sycophantae non coguntur potius alicujus artis exercitio vacare et sibi, Patriaeque profuturas operas praestare? Haec tuta est, facilis, et blandissima ratio quamplurium criminum frequentiam arcendi. Sed ut ea possit iniri, necesse est sedulo curare, ut in Civitatibus Artes exerceantur, vigeant Opificia, Negotiatio floreat, quae divitias Populo parit, inopiam a Civibus pellit, opportunitatem omnibus praebet suis necessitatibus honesto labore consulendi. Ut autem floreat Negotiatio, vigeant Artes, Scientiae ipsae, quae ad eas propagandas perficiendasque magnopere conferunt (§. IV.), excolantur, adhibendae sunt duae illae validissimae vectes Honos nempe, et Praemium. Certe ibi jacebunt Artes et Scientiae, ubi earum negliguntur cultores, nec ulla honoris praemiique spes homines ad ipsas colendas inflammat. (1) Honos enim alit artes, ut sapienter *Cicero* jam observavit, (I. *Tuscul. Quaest.* 2.) omnesque praemiis ad studia trahuntur. Omnes de hac re verbis consentiunt; sed pauci *Maecenatis* instar, atque *Colbertii*, quod intelligunt, fatenturque, re ipsa exequuntur.

---

(1) *Il Genio*, scribit *Genovesi* Lezioni d' econom. Civil. Part. I. cap. 7 §. ult. not. a *vuol libertà, e alc. Queste vengono dal premio, quella dalla stima, e applauso de' Sovrani. E' memorabile un detto di Tacito nella vita d' Agricola init.* „ *Virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.* „

VI. *Praemia.*

1. Verum enim vero *Praemia* non solum ad Scientias Artesque excitandas, et provehendas magnopere valent (§. V.); sed etiam plurimi faciunt ad antevertenda delicta; si civilibus virtutibus proponantur, ac tribuantur. Nam quò plus Gens aliqua civiles colet virtutes, earum amore studioque praestabit; eò minus quoque feretur ad delinquendum, paucior apud illam criminum seges orietur, et germinabit. Donec Romae civilium viguit amor cultusque virtutum, nullus fuit innocentior Populus, et apud quem rariora essent delicta. Sed ut civles virtutes in pretio honoreque sint, colantur a Civibus et exerceantur, nihil aptius est, atque opportunius, quam Praemia promittere, et elargiri illis, qui eas profitentur. Virtus (civilis nempe) magnanimus quidam est nisus, quo privatis commodis publicum bonum praefertur. Nunquam vero homines eò possent adduci, ut ingentem sibi vim inferendo sua commoda aliorum bono postponerent, nisi spe alicujus utilitatis in id impellerentur. (1) Quare Praemia, quibus ad colendas exercendasque virtutes alliciuntur homines, flexuosa quidem, sed valida tamen, et apta sunt ratio antevertendi delicta. Aucto enim praemiis honore cultuque virtutum, au-

(1) *Il premio*, scribit *Auctor* delle Virtù, e de' premj §. 2. *è il vincolo necessario per legare l' interesse particolare col generale, e per tenere gli uomini sempre intenti al bene. Laonde le Virtù, che per patto sociale non si appartengono alla società, non debbono restar fraudate de' premj loro dovuti.*

geatur etiam consequenter oportet criminum horror, et aversatio, Civisque criminosus inter praeditos virtutibus Cives monstrum veluti quoddam esse reputabitur.

2. Sed magno Generis humani dedecore in nullis fere Populorum Legibus proposita occurrunt virtutibus praemia: cumque homines Legum myriades anxie condiderint, quibus poenas in crimina indicerent; nullam pene Legem tulerunt, qua civilibus virtutibus praemia proponerent, et largirentur. Utinam Nobis liceat adeo esse beatis, ut nostra hac cultissima aetate, qua ars beandi Respublicas, hominesque regendi sedulo excoli coepit, non, ut jampridem, virtutes laudentur, et algeant; sed justis celebratae praeconiis, publica Legum auctoritate debitis quoque praemiis afficiantur. Sic homines ad eas colendas exercendasque vehementer extimulati, a delinquendo facilius validiusque evertentur.

VII. *Educatio*.

1. Coeterum nihil, aut parum proderit virtutibus proemia proponere. Artes propagare, Opificia instituere, Scientias colere, atque tueri; nisi Cives sapienter sint instituti, et disciplina quadam, liberalique educatione formati. Nam opportunior est *Educatio*, utiliorque inter humanas rationes antevertendi delicta, et adeo valida; ut potis sit homines a Natura vel male compositos in optimos Cives convertere, aut saltem publico bono minime obfuturos. Nam ut vere cecinit ille, (*Horat.* 1. *Epistol.* 1.)

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo culturae patientem commodet aurem.

Quin immo est Educatio, unde reliquae superius expositae rationes antevertendi delicta vim mutuantur, et qua vel perperam instituta, vel penitus neglecta nullius fere illae sunt usus, et persaepe effectu carent. Certe ipsaemet Leges, et quae ab eis poenae sanciuntur et comminantur, ut plurimum impares sunt ad homines a delinquendo avertendos qui vel pessime instituti fuerunt, vel nulla educatione exculti, atque formati. Ut enim graviter sciscitatur *Horatius* (*III. Od.* 24.)

> *Quid Leges sine moribus*
> *Vanae proficiunt?*

Nullum porro est educatione, ut utilius, sic quoque uberius argumentum, et in quo pertractando moralium, civiliumque rerum Prudentes majorem diligentioremque curam inpenderint. (1) Sed nos eatenus illud breviter heic attingemus, quatenus Educatio generalior est, potiorque ratio antevertendi delicta.

2. Jam vero nobis est Educatio ars homines a teneris usque unguiculis praeparandi, dirigendique ad aliquem finem. Si finis hic ei prosit, qui instituitur, vergatque in bonum civilis Societatis, educatio recta erit atque praeclara; contra ut mala ha-

---

(1) Praeter *Bodinum*, *Montesquieu*, *Helvetium* qui arrepta occasione, suis in Operibus de ratione educandi homines. Civesque instituendi multa scripserunt: nemo ignorat *Sylvium Antonianum*, *Lokium*, *Kollinum*, *Rousseau* singulari tractatione hujusmodi argumentum prosequutos fuisse.

bebitur et improbabitur, si noceat illi qui ea formatur, aliisque sit obfutura, quibuscum socialis vita instituenda et agitanda. Sic bona fuit, et praestantissima educatio, qua *Epaminondas* est institutus. Quippe non solum virtutibus gloriaque floruit; sed Patriae quoque libertatem defendit, imperium auxit, famam propagavit, Taebanorumque Heros evasit. Pessima autem merito reputabitur institutio, quam jussu *Dionysii Tyranni Dionis* filius accepit; ne si paternas imitaretur virtutes, ejus quoque injurias posset ulcisci. Sic enim illum educari jussit Dyonisius, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. (V. *Nep. in Dion. V.*) Etsi porro optimus, sit educationi propositus finis; si tamen ejus instituendae perficiendaeque ratio τὸ recta non tendat, sibique minime constet; mala tunc quoque erit dicenda educatio, cujusmodi fuit illa, qua Nero est institutus. Nam *Agrippina*, quae *Senecae*, *et Burro Neronem* tradiderat dignis principe viro virtutibus disciplinisque instituendum; interea exemplis suis atque praeceptis eum ad tyrannidem informabat, crudelitate imbuebat, parumque curabat si voluptatibus corrumperetur, ut liberius diutiusque posset libidinem explere imperandi. Hinc nullum aspexit Roma Nerone immanius foediusque monstrum. (V. *Svet in Neron. 23. et seq.*) Tandem mala appellari etiam solet educatio illorum, qui omni penitus caruerunt institutione.

3. Triplex porro est objectum rectae, et praeclarae educationis, triplex nempe genus corporis, intellectus, voluntatisque virtutum, quibus homines florere, et ornari possunt. Sed nihil Nos heic attin-

gemus de sanitate, robore, (1) ingenio, coeterisque intellectus corporisque virtutibus, ne longius a scopo divertamus; breviter solum disseremus de ratione ingerendi horrorem vitiorum criminumque, et amorem infundendi, studiumque excitandi civilium virtutum: nam id cominus respicit propositum nostrum, et de Religione, quatenus praecipua pars educationis, satis jam supra diximus (§. II.)

4. Principio igitur nosse oportet educationem aliam communem esse, aliam domesticam, seu eam, ut loquuntur civilium moraliumque rerum Scriptores, in *publicam*, et *privatam* distingui. Privata, quam domi instituunt ii, in quos natura vel alio jure cura et onus incumbit Civium sustentandae infantiae, regendae pueritiae, adolescentiaeque moderandae, ea complectitur omnia, quae teneros mollesque animos commovere, et inflectere possunt, atque ad aliquem finem dirigere. Publica autem est illa, quae a Legibus proficiscitur, et moribus Civitatis. Utraque tum

---

(1) Nemo non scit quantum ad optimam mentem inducendam, ingeniumque excolendum prosit robur et sanitas corporis, physicamque educationem basim esse moralis institutionis. Hinc magna ejus erat cura Veteribus. Sed apud nos pars haec prima et praecipua educationis vel negligitur, vel ignoratur. Certae quaedam sunt tamen ejus instituendae perficiendaeque rationes, quae consuli et sequi merent. V. *Ballexest de l' education Physique*; Recte *Aristoteles Politic. VII.* 15 *ut corpus*, inquit, *mentem precedit, et appetitus sensitivus rationem; ita prima educatio corpori debetur, et appetitui inferiori. Mens ratioque ea, quae se exferit, proportione, est excolenda.*

publica, cum privata educatio eadem via ducit ad metam, iisdemque rationibus est instituenda. Sed domesticae educationis solertior cura debet haberi, utpote quae uberiorem, diuturnioremque utilitatem affert. Pueri enim, et adolescentes, quorum pauci et exiles affectus, nondum evolutae adultaeque cupiditates, iis affici incipient, quas circumposita objecta, circumstantiae, in quibus versantur, opiniones quas imbibent, in eis excitabunt. Ut autem a teneris usque unguiculis vitiorum horrore comprehendantur, virtutumque studio flagrent, non alia potior est validiorque ratio, quam si eorum intersit cum colere et exercere virtutes, tum a vitiis se abstinere. Quod toties fiet, quoties virtutes sinceram eis pariant voluptatem; ex vitiis autem magna in ipsos derivent incommoda: sed voluptas veluti sponte sequatur virtutes, malumque ex vitiis proficiscatur: in primis vero cavendum est, ne suspicentur adolescentes, quin possint etiam, qui virtutibus carent, felicitate non adparente et fugaci, sed vera solidaque potiri. Hinc nunquam apud eos laudanda commoda, furtunae illorum recensendae, qui vitiis inquinantur; evenire enim posset, ut quorum secundas res admirantur, eorum facta sequi non pertimescant. Sed parum proderit optimis praeceptis rudes puerorum, juvenumque mentes imbuere, nisi exempla quae intuentur, illis sint consentanea. Nam praeter quam quod Adolescentes ad imitandum prae coeteris natura sunt proni, si videant eos, a quibus moderantur, alia agere, alia docere, facile sibi imponi existimabunt. Nec quisquam sit, qui eos moneat plures numero malos esse, quam virtutibus

praeditos homines. (1) Scientia haec foret plena periculi. Quam enim a plerisque vident premi viam, haud reentur lubricam esse atque praecipitem, nec existimabunt vitia probo futura, ubi nemo pene eis non sit inquinatus. Coeterum laudis studium, ignominiae metus duo sint illi affectus, quibus Adolescentium animi vehementer permoveantur: Pueri in aliquam rem vel utilem, vel jucundam jugiter incumbant; Juvenes otio nunquam hebescant, parente et nutritore vitiorum; historia heroicorum facinorum, vis eloquentiae, Poetices blanditiae, liberalium Artium notitia adhibeantur ad magnum domesticae institutionis perficiendum opus, et Juveniles animos amore, studioque inflammandos civilium virtutum.

5. Quod autem spectat ad publicam educationem, haec potissimum pendet a Legibus Civitatis, ab arte curaque Legislatoris. (V. *de l' Education Publique, à Amsterdam* 1763.) Si Lacaedemonii coeteris Graecis tanto virtutibus praestiterunt, rei caussa Legum, quibus regebantur, opportunitas, atque sapientia. Mores etiam, qui vigent, plurimum influunt in publicam institutionem. Ibi numerus illorum augebitur, qui virtutes revereantur et colant, ubi plures erunt virtutibus praediti Cives. Moribus

(1) Recens quidam Scriptor vult ne Juvenibus unquam Taciti Opera legenda offerantur, quia Scriptor hic nimius est in expenendis hominum vitiis, morumque corruptione delineanda. V. *L'an deux mille quatre centquarante Chapitre de la Bibliotheque.* Quod dici etiam posset de celebri *Duce de la Rochefoucault*, cui objectum, quod *dans ses maximes il regardoit l'umanitè trop en noir.*

ii sint, horum quoque mores casti erunt et integri: non corrumpunt Juvenes, sed corrumpuntur. Gratia majorum natu imbuuntur qui adolescunt; si probi nunquam plus meritis valeat: tunc enim major illius captandae erit cura, quam haec comparandi. Vitiorum anfractu nemo ad honores ascendat, divitias paret, famam acquirat. Virtutes ludibrio non sint, nec pudorem vincat audacia, animique candori artificiosae et subdolae artes anteferantur: alioquì publica educatio domesticam evertet institutionem, et Respublica vitiosis Civibus redundabit. Pauca haec de publica educatione monuisse sit satis. Nam intelligimus optandum magis, quam sperandum fore, ut rursus antiqua Persarum, Cretensium, Lacaedemonum de publica educatione instituta in usum revocentur, probeque scimus multa locum obtinere non posse, nisi parva in civitate, et quasdam esse excellentes singularesque virtutes, quae ubique quidem proficuae et gloriosae sunt, sed quaeis tamen non aeque oportet ubique Cives ornari. (1)

(1) Loca illustriora Herodoti Strabonis Xenofontis de Cretensium, Lacaedemonum, excellenti singularique educatione collegit exemplavitque memoratus De-Ferrante (hoc loc. not. 109.) quae si nosse quis cupiat Neapolitanam a laudato Jurisconsulto curatam illustratamque nostri hujusce Operis editionem, consulere poterit.

CAPUT XV.

Conclusio.

1. Sed jam tandem ad asperae, difficilisque viae, quam percurrere prioribus Libris nostri hujus Operis exorsi sumus, metam fauste pervenimus. Fessos autem longo commentandi labore, quem duriorem reddiderunt ingentes quaedam sollicitudines, et diu multumque Nobis inimica fortuna; id solum nunc Nos levat ac reficit, nimirum sic hactenus de Delictis, et Poenis generatim spectatis egisse; ut in tam periculoso gravique argumento non quid receptum usu, quidve aliorum auctoritate invectum, aut antiquis praejudicatisque opinionibus inolitum sequuti simus; sed veri solum studio, et publici boni, hominumque felicitatis amore ducti quod rectum, quod humanum, quod aequum, quod jus denique est, vel esse debet, ingenue non minus, quam libere exposuerimus. Scio equidem non omnibus nostram Juris Criminalis tradendi rationem posse probari, et in tanta opinionum varietate, ac discrepantia plures futuros qui longe a nobis diversa sentiant. Veruntamen satis habeo, quod nihil contra animi sententiam scribere aggressus, possim ut *Magnus* ille testari (Sapient. VII. 13.), *sine fictione didici, sine invidia communico, et veritatem non abscondi.* Utinam Nobis liceat adeo esse beatis, ut quotquot nunc florent doctrina et humanitate exc ultae Nationes magis magisque nostra opera intelligant, mansuetudinem non inter vitia, sed laudes humani cujuscumque Regiminis fore adscribendam, atque Legum omnium praecipuam curam potius in

moribus recte informandis, quam in puniendis delictis versari oportere: quae quidem indocto barbaroque aevo vel ipsi ferocium Gentium Legislatores perspexisse videntur, quorum Codicibus insertum traditumque (*Leg. 6. tit. 2. lib. 1. leg. Wisigoth.*) quod *ex mansuetudine Principum oboritur dispositio Legum, ex dispositione Legum institutio morum, ex institutione morum concordia Civium.*

2. Poenae igitur sint proportionatae Delictis, et, quantum ipsarum indoles patitur, absint a crudelitate: Sed ab eis delicta nunquam habeant immunia; immo eae, quò fieri magis potest, celerius maneant Delinquentes, crimenque statim sequantur ut opportunius validiusque possint publico exemplo prodesse, quem in finem potissime primum invectae sunt, et in civili Statu adhibentur. Vae Gentibus illis, apud quas sunt in usu asperrimae poenae, et adeo frequenter delicta patrantur; ut illorum pleraque necesse sit abire impunita! Hinc enim pateret eas studium a se abjecisse, cultumque socialium virtutum, morbosque, quibus ipsae tenentur, medicinam pene non admittere. Coeterum opus non est, ut alicubi fit, Leges in immensum augere: Paucae quidem numero satis sunt ad publicam privatamque salutem fovendam, et conservandam; perspicuae tamen esse debent, breviter quid crimen sit declarent, poenas delictorum definiant, provide demum sapienterque sint latae. Res equidem fateor ardua est, ac difficilis optimas condere, et ferre Leges. Sed cum nostra hac aetate omnia perficere contendamus, cur etiam non quaerimus absolutiores reddere, et ad perfectionis apicem perducere Leges, a

quibus fama, fortunae, et ipsa hominum vita pendent? Interea sedulo incumbendum in publicam et in domesticam institutionem. Nihil ad vitia Cives alliciat, omnia impellant ad colendas exercendasque virtutes. Neque vero solum in Delinquentibus puniendis curam omnem defigant qui Populos regunt; sed aliquam quoque suarum cogitationum partem ad remunerandas Civium virtutes derivent. Delicta demum antevertantur potius occasiones eliminando, caussasque delinquendi evellendo, quam multitudine et crudelitate poenarum, atrociumque suppliciorum frequentia ab eis committendis Cives deterreantur. Omnis Civitas vel Respublica veluti magna est familia, cui qui praeest Princeps aut Rector, is Patris munere fungitur. Hujus igitur menti debent jugiter observari, si velit suas partes implere, et amantis sapientisque Parentis laude cumulari, quae optimo Patrifamilias consideranda proponit *Columella*, (*de re rustica lib. XI. cap.* 1.) cujus aureis verbis concludam; *ne* scilicet, *aut crudelius aut remissius agat cum subjectis, semperque foveat bonos et sedulos, parcat etiam minus probis, et ita temperet; ut magis ejus vereantur severitatem, quam ut saevitiam detestentur: poteritque id custodire, si maluerit cavere, ne peccent, quam cum peccaverint sero punire. Nulla est autem vel nequissimi hominis amplior custodia, quam quotidiani operis exactio: nam illud verum est M. Catonis oraculum, nihil agendo homines, male agere discunt.*

CAPUT XVI.

De Poenis Canonicis generatim.

I. *Proemium.*
II. *Unde, et quibus jus inferendi Canonicas Poenas.*
III. *Canonicae Poenae aliae spirituales sunt, aliae corporeae.*
IV. *Qui finis Poenarum Canonicarum.*
V. *Animadversio.*

I. *Proemium.*

1. Satis mihi multa verba fecisse videor de Poenis, quae in civili Statu invectae adhibitaeque, *Poenae Civiles* vulgo appellantur, Nobisque Poenarum nomine absolute venerunt. Restat nunc ut de *Canonicis Poenis* disserere instituamus, quarum ab illis longe diversa est origo, atque natura: Propterea necesse fuit heic separatim, ut supra jam praenotavimus (Cap. VI. §. 1.), earum tractationem iniri, quam nisi exhibeamus, suscepto operi aliquid adhuc deesse videretur. Cum enim invaluerit crimina quaedam non tam quatenus peccata, quam quatenus delicta sunt a sacris Christianae Religionis nostrae Antistibus cognosci, et coerceri; oportebat profecto ut hoc Libro, qui est de Poenis generatim, Canonicas quoque Poenas persequeremur, quae ab illis adversus delinquentes Christianos sanciuntur, et irrogantur.

2. Ingredientibus vero Nobis de Canonicis Poenis disserere, aliam par est ut premamus viam, rationemque disserendi ineamus. Non dedecuit quidem Nos hactenus Civiles Poenas tractantes Jurisconsultum egisse de eis libere, et ex ingenio philosophantem. At modo acturi de Canonicis Poenis indoles argumenti non patitur, nisi ut induamus, geramusque personam Historici, qui quaecumque de eis invenit tradita esse et constituta, dilucide refert, et ordine narrat.

II. *Unde, et quibus jus inferendi Canonicas Poenas.*

1. Poenae, quibus utitur Ecclesia adversus Christianos peccantes *Canonicae* appellantur, id est regulares nomine ducto a Canonibus, seu regulis, quibus sanciuntur et irrogantur: Ecclesiasticae etiam dicuntur, quia ab Ecclesia, seu Ecclesiae Praesulibus imponuntur, et quandoque etiam sacrae vocantur. Sed antequam singulas earum species enumeremus et exponamus, operae pretium erit nonnulla de eisdem in antecessum generatim observare.

2. Principio igitur constant Ecclesiae inesse auctoritatem poenas constituendi, inferendique in peccantes; siquidem ei absolutissima ligandi et solvendi potestas divinitus est attributa; (*Matth. XVIII. 22.*) Unde Apostoli a primis usque Christianae Religionis incunabulis hujusmodi potestate usi sunt, eaque freti non solum poenas, (1) quae animum afficerent,

(1) Quando hac infcruntur ratione fori interni, ut in-

sed, etiam quae affligerent corpus adhibuerunt adversus nequam et contumaces Christianos, ipsiusmet *Christi* Reparatoris nostri exemplo edocti, qui prophanatores Templi flagellis coercuit. (*Joan.* VII. 5.)

III. Canonicae Poenae aliae spirituales sunt, aliae vero corporeae.

1. Hinc Canonicae Poenae aliae *spirituales* sunt, aliae vero *corporeae*. Vocantur spirituales illae, quibus christianus homo spiritualibus bonis privatur, vel quae sacris etiam ministeriis denudant eisdem addictum. Corporeae vero poenae sunt, quae corpus affligunt, vel bonis peccantem destituunt ad corpus spectantibus.

2. Coeterum spirituales poenae sic propriae sunt, et peculiares Ecclesiae; ut eas traditione Apostolica, et prisca consuetudine invectas sacri Antistites adhibuerint etiam fervente aestu persequutionum. Etenim illae, ut scribit *Fleury*, (*In tit. Jur. Eccles. cap.* 18. *n.* 1.) magis in abstensione, et recusatione, quam in positiva inflictione consistunt. Corporeae porro poenae, ipsae quoque antiquis Auctoritatibus innituntur. Satius enim videbatur primis Ecclesiae saeculis, atque salubrius medicinam peccantibus adhibere corporeae poenitentiae; quam eis poenas irrogare spirituales, quae aeternam animis ut plurimum noxam inferunt. At sequenti aevo civilium

quiunt, non poenae, sed poenitentiae appellantur; quod solum nomen Sacra Antiquitas novit, ut paullo infra observabimus.

Judiciorum forma in Ecclesiasticis etiam irrepta Judiciis, eaedem illae poenae ad publicam quoque criminum coercitionem inferri coeperunt. (1)

IV. *Qui finis Poenarum Canonicarum.*

1. Cum vero nova divinaque Lex, quae in sancta Dei Civitate, Ecclesia nimirum, lata est, nihil satagat magis, quam ut peccantes ad meliorem frugem revocentur; innocentes in officio contineantur; hinc canonicae poenae, quae sunt in id constitutae, naturam habent, finemque a civilium Poenarum indole, et scopo valde diversum. Civiles enim Poenae in publicum fere dumtaxat exemplum invectae, parum aut nihil Reorum emendationem respiciunt (Cap. III. §. VIII.). At Canonicae Poenae seu peccantes coerceant, seu innocentes metu afficiant, semper utrorumque bono comparatae dignoscuntur. Itaque eas rectius peccatorum medicinas dixeris, quam scelerum poenas. Ut enim medicina ab aegrotis morbum pellit, benevalentibus vero sanitatem confirmat; sic canonicae poenae malos ad resipiscendum adducunt, bonos arctius pietatis conciliant.

2. Hinc non solum spirituales poenae, quarum gladius, ut scribit Divus *Paulus*, (*ad Corinth. Epistol. II.* 10.) in aedificationem, non in destructionem traditus est Ecclesiae; sed etiam corporeae poe-

(1) Aliquando corporis solum poenis in Delinquentes animadvertitur, saepius spiritualibus tantum poenis peccantes afficiuntur; sed utrumque hoc genus canonicarum poenarum stare simul in eodem Reo possunt, nec una alteram tollit.

nae, quas solet ea quandoque adhibere in peccantes, crudelitatis omnino expertes, lenitatem quamdam praeseferunt. Quod si quando Publicae Potestati delinquens clericus sit tradendus ut severum de eo habeatur judicium, apud ipsam intercedere Ecclesiae Praesules debent, ne ille in vitae discrimen (1) incidat. (*Cap. Novimus* 27. *de V. S.*)

V. *Animadversio.*

Coeterum quotquot Christianae Religioni divino munere nomen feliciter dant, omnes Ecclesiae eatenus subjiciuntur, quatenus ad promissam futuri aeternique aevi beatitatem ab ea sunt dirigendi. Sed in illos, qui sacris ministeriis initiati, aut in iis addicti sunt peculiarem ampliorem que ipsa exerit auctoritatem, ut docent sacrarum rerum Scriptores (2). Si ergo Canonicae Poenae spiritualibus bonis vel solos Clericos, vel Laicos et Clericos aeque exuentes tempus resipiscendi indulgeant, queantque revocari, tunc eae solent peculiari nomine Censurae vocari, de quibus sequenti Capite est distinctim agendum.

---

(1) Quin immo sollemne olim fuit sacris Antistibus vel perditissimorum hominum mortem a Principibus, et Magistratibus deprecari; et saepe eorum preces Legum severitatem devicere, *Thomasin. par.* 2 *lib.* 3 *cap.* 95.

(2) Puto notam Lectori capitalem illam juxta Canonicum Jus personarum divisionem in clericos, et laicos quin opus heic quidquam de ea dicere.

CAPUT XVII.

De Censuris.

I. *Censurae etymon, et definitio.*
II. *Unde, et quibus jus infligendi, et auferendi Censuras.*
III. *Quae Censurarum genera, et species.*
IV. *Excommunicatio.*
V. *Interdictum.*
VI. *Suspensio.*

I. *Censurae etymon, et definitio.*

1. Quamvis poenarum, et poenitentiarum veteres Ecclesiastici Scriptores solum meminerit, nec umquam Censurae nomen in antiquis Conciliorum Canonibus occurrat; recentiori tamen aevo poenis, quae clericos aeque ac laicos bonis spiritualibus exuentes tempus resipiscendi indulgent, queuntque revocari, peculiare Censurarum (1) nomen inditum est; forte, ut arguit immortalis noster, *Gravina*, (*Instit. Canon. lib. 3. tit. ult. §. spir. poen.*) a censionibus Censorum, qui olim Romae excludendo a censu, sive a descriptione Senatorum, aut Equitum quos praeteriissent, infamia notatos ordine movebant.

(1) Quas nunc Censuras vocamus, Graeci *Epitimia* dixerunt, quod nomen apud eos a castigando derivant, castigationemque praefert. *Synod. VII. in Can. omnis jactantia 21. quaest. 4. Jo. Diaconus in Vit. S. Gregorii M. §. 10.*

2. Est autem *Censura* poena ecclesiastica et medicinalis privans baptizatum hominem usu spiritualium bonorum, quae ita imponitur, ut temporaria sit, semperque possit revocari. (V. *Bened. XIV. de Synod. Dioeces. lib. 7. cap. 44. n. 1.*) Hinc a reliquis poenarum canonicarum speciebus, quas sequenti Capite persequemur, ideo potissimum differt Censura, quod illae irrevocabiles sunt atque perpetuae, et nulla plerumque relicta spe remissionis Peccantibus infliguntur. At contra instar medicinae adhibetur Censura, ut qui ea implicitus est, resipiscat, satisque pro peccato et crimine faciens consequatur absolutionem, de qua paullo infra dicemus. Quoniam vero censura baptizatus homo spiritualibus bonis privatur; sequitur hujusmodi poenam illis solum convenire, qui baptismi ablutione Christianam sunt Religionem professi. Itaque ut censurae poena in Haereticos, Schismaticos, Apostatas jure animadvertit Ecclesia, qui fuerunt baptismo initiati; sic ea nequeunt affici poena Pagani, Judaei, Cathecumeni, coeterique, qui baptismo carentes, ut ait D. *Paulus*, foris sunt ab Ecclesia. Sic quoque erunt Censurarum expertes Furiosi, Mentecapti, Infantes, qui cum doli culpaeque sint suopte ingenio incapaces, jam nec delicta possunt contrahere (*Lib. I. Cap. VII. §. II. VI.*), neque proinde delictorum affici poenis. (1)

---

(1) Sed de Cristianis vita functis non est ambigendum quin ii a censuris suo fato immunes evaserint. V. *S. Leon. M. Epist. 90. Cap. 7.* A judicio quippe Ecclesiae in tremendum Dei judicium inciderunt. Saepe tamen in Ecclesiastica historia inveniuntur exem-

II. *Unde, et quibus jus infligendi, et inferendi Censuras.*

1. Jus porro potestatemque ferendi censuras cum alias generatim, tum speciatim *Christus* impertiit Ecclesiae, sacrisque Antistitibus, quando homines in peccatis proterve insordescentes jussit a reliquorum Fidelium commercio dissociari, et sicut Ethnicos et Publicanos haberi, (*Matth.* XVIII. 17.) quos Synagoga Hebraei excludebant.

2. Antiquitus cum vix, raroque discrimen pateret inter Forum internum seu poenitentiale, et Forum externum seu contentiosum, jus ferendi censuras ita potestati clavium, ut inquiunt, addictum habebatur, ut fere semper intuitu fori poenitentialis censurae infligerentur. (*Van Espen par.* 3. *Jur. Eccl. tit.* 2. *cap.* 2. *num.* 14.) At posteriori aetate saepius emicuit discrimen inter forum internum atque externum, et potestas ordinis a potestate jurisdictionis coepit frequentius distingui. Tandem invaluit, ut Censurae in Foro tantum externo infligerentur, et ad illas ferendas sola sufficeret potestas jurisdictionis, etiam ab ordinis potestate sejuncta. Itaque Judices omnes Ecclesiastici, qui jurisdictionis potestatem in

pla cujusdam execrationis speciei in mortuos etiam illatae, qua sepultura ecclesiastica prohibentur, precesque fundere pro eis interdicitur, et expiatoria offerre sacrificia. *V. Cod. Can. African. can.* 81 *S. Augustin. Epist.* 50, *et* 52. Quod factum putarem, ut terror superstites apprehenderet, ne iis se peccatis sceleribusque irretirentur, quae in mortuis etiam execrata, et animadversa conspicerent.

Foro externo ordinarie et legitime excreent, censuras nunc possunt infligere adversus illos, qui eorum jurisdictioni sunt obnoxii. Potestas siquidem jurisdictionis, quae nunc in eis requiritur, ut censuras infligere possint, nequit in alios, quam in suos subditos, nec alibi, quam in sua Dioecesi exerceri. (*Cap.* 21. *de sent. excom.*) Sed licet in eisdem non requiratur sacerdotalis ordo, oportet tamen, ut clericali tonsura sint initiati. Indecorum est enim, ut Sacri Canones loquuntur (*Can. bene quidem* 1. *distinct.* 96. *et cap.* 22. *caus.* 16. *quaest.* 7.) laicos in Ecclesia judicare. (1)

3. Sed quoniam Censurae poenae sunt revocabiles (§. I.), ideo auferuntur absolutione, quae illis solum est indulgenda, qui humiliter eam petierint, ne ecclesiastica potestas facile contemnatur. *Pure*, ut inquiunt plerumque absolutio conceditur censurarum: aliquando etiam *conditionate*, veluti „ absolvo te, cum primum satisfeceris. „ Nam ipsae quoque censurae *conditionate* possunt infligi. (*cap.* 40. *de appellat.*) Saepe praeterea conceditur absolutio, ut ajunt *ad cautelam.* (2) Coeterum censurae a Ju-

(1) Itaque multo magis indecorum erit Foeminas jure potiri censuras infligendi: Proinde, etiamsi jurisdictionem exerceant, velut Abbatisse quaedam; tamen potestatis ferendi censuras sunt prorsus expertes. *Cap. nova quaedam* 10. *de poenit. et remiss.* *Cap.* 12 *de major et obbed.*

(2) Absolutionem, ut ajunt, *ad cautelam* semper impertiuntur Sacerdotes, dum formulam remissionis peccatorum in Sacramento Poenitentiae administrando pronunciant; et frequentissime suis in Litteris indulgent Romani Pontifices: ne peccatorum

re, vel ab homine, ut loquuntur rerum canonicarum Scriptores, generali sententia inflictae, nisi eam ferens aliter statuerit, absolutionem Episcopus, vel proprius cujusvis Sacerdos (1) impertit. (*Cap.* 29. *de sent. excom. in* 6.) Sed a censura ab homine speciali sententia inflicta, ille solum absolvit, qui eam inflixit, vel ejus Successor, sive Delegatus: Immo poterit ipsius Superior, veluti Metropolita, si sententiae injustitia clare constiterit, absolutionem censurae elargiri (*Cap.* 8. *de offic. Ordin.*).

III. *Quae Censurarum genera, et species.*

1. Sed cum Censurarum meminerimus, quae a Jure, et ab Homine infliguntur, sciendum est earumdem duo esse genera, quarum aliae *latae* sunt, aliae *ferendae sententiae*: hae ab homine; illae a Jure infliguntur. Quaedam sunt peccata, atque delicta, de quibus ecclesiasticis sanctionibus cautum, ut vix ac quis illa admiserit, is nulla intercedente, vel expectata Judicis sententia, sed *statim*, *ipso facto*, *ipsoque Jure* Censuris irretiatur. Tunc Censurae dicuntur esse latae sententiae, quod eas Judicis loco ipsaemet sacrae Leges Delinquentibus infligere videan-

---

remissionem in primo casu, in altero elargitam gratiam censura aliqua impediat, quominus effectum utraeque assequantur.

(1) Proprii Sacerdotis nomine non tam Parochum, quam quemlibet nunc venire Praesbyterum Poenitentiae Sacramentum legitime administrantem traditur a Theologis, usu comprobatur. V. *Suarez de cens. dis.* 7 *sect.* 4 *n.* 9.

tur; adeo ut ipsorum animus illico post crimen admissum sacrarum Legum ministerio censuris irretiatur; (*V. Cl. Gagliardi Inst. Jur. Can. lib. 4. tit. 18. §. 9.*) etsi Judici sententiam Peccantes evaserint. (1) Coeterae vero Censurae ferendae sententiae vocantur. Sunt quidem et istae ut plurimum a Canonibus comminatae Peccantibus, et in eos praescriptae. Verumtamen Reos vel confessos vel rite convictos, vel etiam contumaces in utroque interno, et externo foro haud afficiunt; nisi Ecclesiastici Judicis sententia adversus eos inflictae, et promulgatae fuerint. (*V. Joan. Gerson. de vit. spir. lect. 14. corolar. 7. Tom. 3. Oper.*)

2. Coeterum cujuscumque generis sint Censurae seu latae nimirum, seu ferendae sententiae, tres tantummodo earum species nunc numerantur. Cum enim jam olim quaesitum esset a Pontifice Innocentio III. quid Censurae nomine deberet intelligi, respondit eo nomine Suspensionem, Interdictum, et Excommunicationem esse intelligendas; (*Cap. 20 de V. S.*) quae species Censurae aliae laicis et clericis communes, aliae clericorum dumtaxat propriae, singulatim sunt cognoscendae, et considerandae. (2)

---

(1) Debent tamen censurae latae sententiae in foro etiam exterio citato auditoque Reo, ut ajunt, declarari. *Cap. 36 et 48 de sent. excommunic.*

(2) Si *Morino* credamus *lib. 6. de Sacr. Poenit. cap. 25. numer. 12.* „ars illa stricte preciseque, et secundum formalitates „logicas de Censuris disserendi, ecclesiasticis Auctoribus cognita „non fuit . . . . Unde enim apud eos colligitur esse tres tantum „censuras? Depositionem et degradationem eo nomine non esse „secludendas: Interdictum censuram esse, non autem cessationem

IV. *Excommunicatio.*

1. Jamvero praecipua graviorque inter Censuras est *Excommunicatio*, quae in laicos aeque ac clericos infligitur. Est autem haec ejectio Christiani hominis ab Ecclesia. (V. *Cyril. Instit. Can. lib. 4. tit. ult. §. eccles. poenae*) Quod enim cujuscumque Societatis jus est, ut improbos homines socialibus commodis et ornamentis exuat, atque a se prorsus ejiciat; id sane juris habet Ecclesia, quae societatem continet, atque efformat coeteris praestantiorem. Ac excommunicationis quidem origo in Ecclesia ab ipsomet Christo repetenda est, qui improbos, scelestosque homines, tamquam ethnicos et publicanos habendos esse praecepit, quibuscum nulla erat apud Hebraeos sacrorum communio (§. II.). Ecclesia vero divinis obsequens, adherensque praeceptis excommunicationis poena a suis usque incunabulis perpetuo usa est adversus improbiores peccantes; ut eos ad meliorem revocaret frugem, atque ad poenitendum adduceret. Disciplina enim est excommunicatio, ut inquit *S. Gregorius*, (*Can. 37. caus. 23. quaest. 4.*) non eradicatio. (1)

„ a divinis: Irregularitatem impedimentum esse canonicum, non „ censuram: Censuras ad forum externum pertinere, non ad in- „ ternum, sive Sacramentum Poenitentiae: Immo ubi apud eos ip- „ sum Censurae nomen sic acceptum et a coeteris poenis et im- „ pedimentis ecclesiasticis distinctum occurrit etc. „

(1) Plures in antiquis Canonibus species excommunicationis occurrunt, quae in latissima significatione Excommunicationes dicuntur: sed nihil tamen commune habent, cum ea, quae

2. Dividitur porro Excommunicatio in majorem, et minorem, et quemadmodum censurae omnes generatim (§. III.) in excommunicationem latae, et ferendae sententiae. Minor excommunicatio, cujus vix saeculo XIII. antiquior est usus, Christianum hominem arcet a perceptione sacramentorum, et jure privat passivae electionis ad dignitates et beneficia ecclesiastica. (*Cap. penult. de sent. excomm.*) Nunc in eam incidunt, qui eum majori excommunicatione irretitis communicant (1) absque ulla ex legitimis caussis, quas antiqui Canonum Interpretes seguenti versu concluserunt:

Utile, Lex, Humile, Res ignorata, Necesse.

---

heic inter censuras prima enumeratur, veluti cum Fidelis *Apostoli* monito *ad Thessalonic. III.* 12 14 insistens a communione cum altero fratre inordinate ambulante se abstinebat; vel cum una Ecclesia praeciso litterarum formatarum commercio communionem abrumpebat eum alterà Ecclesia, quod haec non sentire videretur secundum catholicam doctrinam. V. *Epist. Epiphanii inter Hyeronim.* 60. vel tandem cum Plebs communicare renuebat cum suo Pastore, ut factum a Plebe Constantinopolitana scribit *S. Cyrillus Epist.* 18 *ad Coelistin.* cum *Nestorio* haeresim suam in sacra synaxi promente.

(1) Alia, quam nunc, apud Veteres erat notio minoris excommunicationis. Publica enim poenitentia habebatur olim pro excommunicatione, sed minori: unde Antiquis idem est publicae poenitentiae subjici, et excommunicari. *S. Augustin. Epist.* 108. Quare ambigi nequit, quin quot prioribus Ecclesiae saeculis erant publicae poenitentiae gradus; tot etiam essent species minoris excommunicationis. V. *Morin. de Sacr. Poenit. lib.* 6 *cap.* 25, atque hujusmodi minor excommunicatio medicinalis dicitur a *D. Augustino lib.* 5. *homil. ult.* quod peccantem non a populo Dei separaret, sed ad humiliorem poenitentiae locum redigeret.

Major vero excommunicatio, mortalis Veteribus audiebat, quam patiebantur, qui admissorum scelerum poenitentiam agere detrectabant. Separat haec christianum hominem a mystico Christi corpore, quod est Ecclesia; et non solum spiritualium bonorum participatione eum privat; sed etiam aliorum Christifidelium commercio, et communione civilium officiorum. Cum enim bonos mores corrumpant colloquia prava, receptum ut Christifideles se ab illorum consuetudine abstineant, qui possent eos errorum, vitiorumque lue inficere. (*Can. 26. caus. II. quaest. 5.*) Sed sive major sit Excommunicatio, sive minor, si quis ea absque Judicis opera, sed Legis ministerio Jurisque censura irretiatur, dicitur latae sententiae. Quod quidem genus excommunicationis recentiori demum Ecclesiae disciplina inductum videtur; ex quo in Canonibus ante X. Saeculum editis non aliae formulae occurrant, quam quae ferendae sententiae excommunicationem praeseferunt. (*Du Pin de antiq. Eccl. discipl. disc. 3. cap. 2.*) Sed postea ita in usu esse coepit, (1) ut earum numerus pene nunc sit infinitus. (V. *Navar. in Manual. cap. 27. num. 49.*) Cum vero Praelatus, aliusque Judex Ecclesiasticus, qui jurisdictionis potestate potitur, sub-

(1) Pleraeque, quae latae sententiae excommunicationes habentur, ferendae sententiae debent reputari. Sunt sane qui non male censent excommunicationem inflictam in vulgatissimo *Can. Si quis suadente Diabolo 29 caus. 17 q. 4* adversus clerici, vel monachi percussorem, veluti latae sententiae excommunicationem, potius quam ex vi verborum, ex Canonistarum interpretatione inductam fuisse, et usu recepta. V. *Cyril. loc. sup. cit.*

ditum reum, vel contumacem sententia excommunicationis damnat; tunc haec ferendae sententiae appellatur, quae nequit irrogari, nisi ter prius legitime monitus fuerit, qui meret excommunicari.

3. Coeterum quoniam excommunicatio gravissima est, et maxima poena, quae christiano homini possit irrogari, siquidem aeternae mortis damnationem includat; (1) ideo nonnisi pro lethali peccato, et gravi quidem, necnon publico, et in Foro externo probato inferri debet. (*Can.* 41. *Caus.* 11. *quaest.* 3.) Si enim antiquam lustremus Ecclesiae disciplinam, veteresque Canones, triplicem solum deprehendemus caussam excommunicationis, haeresim nempe, disciplinae sive universae, sive propriae Ecclesiae infractionem, et gravia quaevis delicta.

4. At non omnes, qui graviter peccarunt sunt excommunicandi; sed solum contumaces, et in peccatis proterve insordescentes. Non enim in destructionem, sed in aedificationem spiritualis gladius traditus est Ecclesiae (Cap. XVI. §. IV.): unde resipiscentibus, et iis, qui satis pro peccato fecerint excommunicationis absolutio est impertienda.

---

(1) Hinc *anathema* etiam dicitur, quasi ita excommunicatus sit sepositus et segregatus, et tanquam palmes a vite, ab amicitia Dei et communione Ecclesiae abscissus. *Can. certum est causs.* 23 *quaest.* 3.

V. *Interdictum.*

1. Altera Censurae laicos simul et clericos afficientis species est *Interdictum*, quod quamdam excommunicationis speciem praeseferre videtur. Illud enim licet non omnium, quorumdam tamen spiritualium bonorum privationem continet. (1) Quandoquidem Interdictum ecclesiastica est censura, qua certus personarum numerus, aut certus locus divinorum officiorum celebratione privatur, Sacramentorumque perceptione destituitur. (*Gravin. loc. cit.* §. *Interdictum*).

2. Plures autem sunt Interdicti species: ac primo interdictum aliud personale est, locale aliud, aliud denique mixtum. Personale dicitur Interdictum, quod personas afficit. Locale est quando locus dumtaxat interdicitur, veluti Ecclesia, Coemeterium. (2) Utrumque porro in eo differunt, quod interdicto lo-

(1) Ex veteri Ecclesiae disciplina omnes publici Poenitentes interdicto subjiciebantur. Illi enim initio publicae poenitentiae divinis officiis, et Sacramentorum perceptione penitus carebant; deinde gradibus quibusdam emensis publicis Poenitentibus praescriptis divinorum officiorum participes rursus fiebant: denique postquam universos percurrissent publicae poenitentiae gradus, fletus nempe, auditionis, substrationis, et consistentiae, ad Sacramenta quoque percipienda admittebantur. V. *Ant. Augustin. collect. Can. Poenitential.*

(2) Constat *S. Gregorium M.* saeculo VI. Ecclesiam interdixisse ab Episcopo *Exuperantio* in aliena Dioecesi consecratam: *Can. lator.* 3 *caus.* 16 *quaest.* 2 et refert *B. Gregorius Turonensis de glor. Confess. cap.* 71. Episcopum Aquensem sacris suam Ecclesiam interdixisse, quousque ablatae ei res restituerentur.

co licebit iis, qui culpa carent, extra eum, ut ajunt, participare divinis: sed interdictis personis tam in suo, quam in alio loco Sacramentorum divinorumque officiorum usus singulis prohibetur. (*Cap. si sententia de sent. exc. in 6.*) Denique quod locum simul et personas comprehendit Interdictum, mixtum vocatur.

3. Sed sive locale sive personale sit Interdictum; utrumque praeterea in generale dividitur, et particulare. Hoc aut unam Ecclesiam afficit, aut peculiares quasdam personas: illud vel Clerum, Populum, Collegium, Familiam, vel Regnum, Provinciam, Dioecesim, Civitatem apprehendit. Quamquam interdictorum localium generalium vestigia aliqua occurrere in veteri Ecclesiastica historia plures contendant rerum canonicarum Scriptores; constat tamen *Caroli M.*, ejusque Successorum aevo illa usu frequentari coepisse. Quod spectat ad interdicta personalia generalia omnes pene Canonistae *S. Augustini* auctoritatem afferunt, (*Epist. LXV.*) qui *Auxilium* Episcopum acerbe reprehendit, quod ob *Classiciani* cujusdam peccatum, non solum eum sed universam quoque insontem *Classiciani* familiam excommunicaverat. Sed in Collegia, Civitates, Regna, Provincias lata aliquando sunt generalia hujusmodi interdicta, ut Populus interdicti taedio affectus Principes et Magistratus, qui interdicto caussam praebuerunt, ad officium revocaret. (*V. Gaufrid. Vindoc. epis. 16.*) Multa quippe incommoda sunt, quae in Christianum Populum ex generali interdicto derivant. Sed quamvis eo omnis tollatur Sacramentorum administratio, et celebratio divinorum officiorum; certis tamen ca-

sibus atque temporibus hujusmodi severitas relaxatur, ut fuse narrant Canonistae.

4. Tandem, ut coeterae censurae, sic etiam interdictum aliud juris est, quod certis ex caussis a Canonicis sanctionibus infligitur: aliud vero hominis, quod scilicet ab Ecclesiastico Judice justa ex caussa irrogatur scripto tradenda, non ex caussa pecuniaria, aut privati hominis ex decreto Concilii Basileensis, de quo *Covaruvias* mentionem facit.

VI. *Suspensio.*

1. *Suspensio* (1) nunc dicitur ea censurae ecclesiasticae species, quae clericos solum afficiens a Veteribus *abstentio* vocabatur. Nam ut olim, ita nunc quoque Clerici ob leviora quaedam admissa vel officio vel beneficio ecclesiastico, vel utroque simul abstinere (2) jubentur: (*Can. eos quaest.* 10. *dist.* 32.) unde patet suspensionem in tres dividi species. Antiquitus cum jus percipiendi fructus bonorum ecclesiasticorum sacri officii exercitio esset annexum, qui ab hoc suspendebatur, ab illo quoque plerumque videbatur suspensus. Postea institutis Beneficiis invaluit ab eorum fructibus percipiendis clericos in poenam suspen-

---

(1) Solent veteres sacri Scriptores suspensionis vocabulo amplissimo accepto excommunicationem, vel etiam interdictum significare V. *S. August. Epist.* 137.

(2) Quod nec apud Gentiles Sacerdotes inusitatum fuisse colligitur ex *Juliani epist.* 62. et affine videtur esse illi Decurionum poenae, qua certum ad tempus ordine movebantur. *Leg.* 2. *Dig. de Decurion.*

di. (1) Suspensio ab officio in idem recidit eum abstentione a ministerio ecclesiastico Veteribus usurpata. Et quoniam potest quis generatim suspendi ab omni officio aeque ordinis, ac jurisdictionis, vel ab uno, aut altero tantum; hinc suspensio ab officio distinguitur in suspensionem ordinis et suspensionem jurisdictionis. Utraque hujusmodi suspensio ita plerumque infligitur, ut omne interdicatur ordinis, et jurisdictionis exercitium; aliquando quidam solum alterutrius actus exerceri prohibeantur.

2. Oritur autem Suspensio instar aliarum Censurarum, vel a jure, puta contra clericum simoniacum, et publice fornicarium, vel ob aliud grave crimina Canonibus notatum; vel ab homine, cum quis hanc poenam ex sententia Judicis justa de caussa sustinet: quo in casu scripto exprimenda est caussa seu culpa, propter quam irrogatur; alioqui Judex suspensionem incurrit a divinis officiis, et ab Ecclesiae ingressu arcetur.

3. Clericis suspensione irretitis sua dignitas ma-
„ net incolumis: unde in antiquis Canonibus cathe-
„ drae honoris participes, seu cathedram habere, ac
„ habere honorem, et obtinere nomen dicuntur. „

(1) Sed etiam ante saeculum VI. quo demum invaluit usus percipiendi fructus ecclesiasticorum bonorum separatim ab ordinis ministerio, et beneficia instituta sunt, *Gagliard. tract. de benef. cap. 1 n.* 20 constat praesertim ex auctoritate D. *Cypriani epist.* 28 *alias* 34. clericos leviter peccantes suspensos fuisse a divisione mensurna oblationum et redditum Ecclesiae; idque erat, quod nunc est a beneficio suspendi.

(*Can.* 26. *Synod. VI. in Trul.*) Sed qui sunt a Beneficio suspensi, si fructus percipient, eo privantur: qui vero officio suspensi illud audent exercere, incidunt in irregularitatem. (*Cap.* 2. *de sent. exc. in* 6.) Est autem *Irregularitas*, quae a Canonicis Poenis non multum abest, impedimentum canonicum prohibens, nequis ordinetur, neve umquam in susceptis ordinibus ministret, vel ne ad superiores ordines promoveatur. De quo quidem impedimento quidquam adjicere omittimus, quoniam ejus tractatio neo hujus loci, neque nostri est instituti, passimque a Canonistis agitur; praesertim dum loquuntur de illis, qui promoveri non possunt.

CAPUT XVIII.

De reliquis Poenarum Canonicarum speciebus.

I. *Adnotatio.*
II. *Depositio, Degradatio.*
III. *Eleemosyna, Multa.*
IV. *Detrusio in Monasterium, Carcer.*
V. *Jejunium, Verbera.*
VI. *Abscessus a patria, Exsilium.*

I. *Adnotatio.*

Reliquae Canonicarum Poenarum species, de quibus modo dicendum, id omnes commune habent, quod perpetuae sunt, et irrevocabiles. Duplici autem ex caussa tales dici possunt: primum quod natura sua fieri nequeunt infectae; deinde quod ut plurimum

haud solent indulgeri et revocari, quo sensu heic eas perpetuas irrevocabilesque appellamus. Itaque ex hoc capite vel maxime differunt a Censuris, quae revocari quandocumque possunt, et absolutione auferri (Cap. XVII. §. II.). At vero in hoc cum Censuris conveniunt, quod ut illae, sic quoque istae, aliae clericis aeque ac laicis delinquentibus communes habentur, aliae clericorum dumtaxat peccantium propriae sunt (Cap. XVII. §. III.), veluti Depositio, Degradatio.

II. *Depositio*, *Degradatio*.

1. *Depositio*, seu Degradatio, quae propria Clericorum dumtaxat est poena, merito gravissima reputatur. Nam qui eam patiuntur Clerici locum dignitatemque, quam tenent, amittunt, et sui ordinis gradu excidunt: idque aut ex parte fit quando nempe clerici e suo ad inferiorem ordinem, vel ad ultimum sui ordinis gradum dejiciuntur; (1) aut omnino. Deponebantur autem omnino clerici, cum nulla eis relicta spe restitutionis e dignitate, graduque suo penitus ejicierentur, et in laicorum ordinem redigerentur; quo casu clerici communionem laicam accipere dicuntur. (*S. Aug. serm. de com. vit. cler.*)

(1) Ex parte degradari, *Regradatio* Veteribus dicebatur, sumpto a militia vocabulo, *Leg.* 1. *Cod. Theodos. de curs publ.* cujus frequenter verba faciunt antiqua Concilia, quorum plures canones in suo Decreto *Gratianus* collegit.

Ii quippe deleti ex albo clericorum prorsus laici evadebant, et instar laicorum civilium Magistratuum potestati omni in re suberant.

2. Nullum antiquitus inter Depositionem, et Degradationem intercessisse discrimen satis adparet testimonio Concilii Cabilonensis II. cujus canonibus depositionis, et degradationis verba promiscue usurpantur. (*Can.* 8. *distin.* 81.) Sed postea una ab altera coepit distingui. Depositio siquidem, quae canonica tantum sententia fit, Depositio verbalis (1) coepit nuncupari; quam qui subiret clericus inductum est, ut privilegia fori et canonis non amittat, quemadmodum degradatione amittuntur. *Degradatio* vero dicta est depositio illa, quae in Episcoporum consessu decreta, quibusdam adhibitis caeremoniis, solemnique clericalium insignium detractione peragitur. (2) Haec a civili re traducta, ut inquit *Boni-*

(1) Verbalis solum depositio in usu fuit aevo Martyrum, prorsusque incognita erat solemnis degradatio externis stipata caeremoniis. V. *S. Cyprian. epist.* 3 *ad Rogatium*. Clerici hanc passi ubi novis irretirentur criminibus, vel sacra ministeria auderent tractare anathemate feriebantur, ut ejus ictu perculsi tandem aliquando resipiscerent: si nec hujusmodi poena commoti ad meliorem frugem redirent, ea aetate Ecclesia, quid ageret praeterea habebat nihil: *Can. vulgo Apostol.* 27 *Cap. si quis* 1 *de cleric. excomm. vel depos. ministr.*

(2) Ritus, ac caeremonias, quibus olim degradatio peragebatur sub oculis sistit, *Can.* 24 *Concilii Toletani IV.* Nunc totum degradationis negotium *ex Caeremoniali Romano* in eo praecipue consistit, quod Episcopus clerico degradando omnibus ordinum, quos susceperat, insigniis induto, eadem insignia quibus-

facius PP. VIII. (*Cap.* 2. *de Poen. in* 6.), ad exemplum exauctorationis ejus, qui militiae deservit armatae, cui militaria detrahauntur insignia, ab Ecclesia videtur recepta.

3. Degradationem nunc statim sequitur traditio, ut ajunt, Curiae Saeculari Clerici degradati, cui fortasse originem praebuit Lex quaedam lata ab Imperatore *Honorio* (V. *Leg.* 39. *Cod. Theodos. de Ep. et Cler.*) qua sanxit, ut Clerici omnes ab Episcopis depositi, et indigni suo officio reputati Civitatum Curiis traderentur, in posterum ministraturi publico. Clerici namque depositi, tamquam jam vacantes personae sunt habiti, ut docte innuit *Gothofredus.* (*Comment. ad cit. Leg.*) Ignoratione siquidem Juris Civilis Curiae traditio ab Honorio imperata licet nihil aliud praeseferat, quam addictionem ministerio Curiae; in alium sensum detorta est sequenti aevo a Canonistis, apud quos clericum Curiae tradi idem est, ac eum Magistratui dedere poenis afficiendum. Innuit tamen *Innocentius* PP. III. Curiae traditionem ex jam pervulgata suo tempore doctrinae explicans, ita esse peragendam, ut Ecclesia debeat efficaciter pro reo degradato intercedere, ne mortis supplicium subeat. (*Cap.* 27. *de V. S.*)

---

dam prolatis verborum formulis eripit; et dein le jubet caput ei abradi, ut cum clericali corona omne deleatur clericalis ordinis vestigium.

III. *Eleemosyna*. *Multa*.

1. Quae supersunt enarrandae species Canonicarum Poenarum, eae clericis, et aliquando etiam laicis inferuntur, corpusque peccantium affligunt, vel bonis ipsos privant al corpus spectantibus; ut non solum discant non amplius peccare, sed eos quoque peccasse poeniteat.

2. Primum hunc pertinet *Multa*. Nihil erat antiquitus in Ecclesia frequentius, quam eleemosynarum largitionem Poenitentibus injungere; cum sacra doceat auctoritas peccata eleemosynis redimi. (*Daniel.* 4. *vers.* 28.) Sed postea eleemosynarum largitioni successisse in foro externo videntur Multae, seu poenae pecuniariae, quarum saepe in Decretalibus Pontificum medii aevi mentio occurrit. *Synodus* autem *Tridentina* Episcopis licere declaravit in caussis ad forum ecclesiasticum pertinentibus contra quoscumque, etiam laicos per multas pecuniarias procedere. (*Sess.* 25. *cap.* 3. *de reform.*) Sed quemadmodum Confessariis Canones prohibent eleemosynis in foro interno, seu poenitentiae injunctis suae consulere utilitati; ita eisdem cautum est, ut Judices Ecclesiastici multas neque omnino, neque ex parte in suos usus convertant, (*Cap.* 3. *de poen. ibiq. Covarruvias et Fagnan.*) ne salubre remedium ad pecuniae quaestum traducere videantur. (1)

(1) Hinc eadem *Synodus Tridentina loc. cit.* poenas pecuniarias diserte jussit in eleemosynas, aut aliud opus pium erogari.

IV. *Detrusio in Monasterium, Carcer.*

Quamvis *Carcer* ad continendos, non ad puniendos homines ex sententia Juris Romani sit constitutus (Cap. X. §. 7.); nunc tamen inter poenas enumeratur, quas Ecclesiastici Judices imponunt. Novus quidem in Ecclesia est usus carceris ei similis, quo ad custodiendos, et quandoque coercendos Reos Publica Potestas utitur. Sed vetustissimam esse constat *canonicam custodiam*, et *detrusionem in Monasterium.* (*Bingam. Antiq. eccles. lib.* 3.) Prisca enim aetate consuetum sontes clericos in Diaconicis seu Secretariis, (1) et aliquando etiam in Cathecumeniis tamquam custodiae inclusos detinere. Postquam vero extructa sunt Monasteria coepit Ecclesia Poenitentibus in ea secessionem injungere, ut ibi hominum oculis subducti facilius et salutari poenitentiae peragendae vacare, et peccandi pericula declinare possent. (*S. Greg. Epist.* 8. 21.) Sed praecipue clerici vel depositi, vel graviorum criminum rei in perpetuum in Monasteria detrudebantur. Ita Monasterium custodiae, et quasi carceris vice fungebatur in Ecclesia non solum antiquitus; sed etiam sequenti aevo (*Cap.* 6. §. *fin. de homic.*); cujus quidem disciplinae aliqua adhuc vestigia supersunt.

(1) Erant Diaconica, seu Secretaria exteriore Ecclesiae aedificia in quibus asservabantur vasa, vestes, coeteraque sacra supellex. V. *Du Fresne in Paul. Silent. p.* 593.

V. *Jejunium*, *Verbera*.

1. At id ut plurimum eveniebat, ut Clericis delinquentibus in Secretaria, aut Monasteria detrusis *jejunia* vigiliae, frequens psalmodia injungerentur. (1) Solent hujus rei in testimonium adduci *Gregorii* verba *in Epist. ad Leonem Isauricum*, quibus ejusmodi in criminosus clericos adhibitae castigationes efferuntur. Celeberrima vero est Pontificis *Innocentii III.* Decretalis (*Cap.* 27. *de V. S.*) qua cl ricum falsi reum pane doloris et aqua angustiae in carcere sustentandum rescripsit.

2. Sed minus proprie castigationibus olim in Ecclesia adhibitis *fustigatio*, seu *verbera* adjiciuntur. Eis siquidem aliquando utebantur Episcopi adversus adolescentiores, vel immorigeros clericos, non ut Judices poenam inferentes; sed instar parentum ac magistrorum, qui indociles filios et discipulos virgis ac ferulis continent in officio. atque ad illud monent reverti. Quippe tam abest veteres canones hanc poenam irrogandi potestatem Episcopis tribuisse; ut contra constet depositionem etiam in percussores Episcopos, et Clericos eis impositam esse. (*Can.* 7. *distin.* 45.) Verumtamen paullatim invaluit fustigationem pro poena adhiberi, neque id jure Decretalium postea est improbatum. Sed vult *Alexander III.* (*Cap.* 4. *da Raptor.*) ea sic moderate esse utendum, ut flagella in vindictam sanguinis transire non videantur.

---

(1) Verumtamen certis quibusdam diebus aliquid ex ejusmodi severitate remittebatur, ut puta dominicis, aliisque festis. V. *Can. ult. distin.* 52.

VI. *Abscessus a patria, Exsilium.*

Tandem inter poenitentias, quae prisca aetate imponebantur a sacris Antistibus, locum quoque habuisse *abscessum a patria* ostendit *Morinus* (*de Sacr. Poenit. III.* 7.) ut Poenitens procul ab ea tum populo offensionis non esset, tum remotus a peccandi occasionibus facilius in poenitentia perseveraret; praeseferre autem ille fortasse videtur quamdam relegationis speciem: unde mos damnavit excommunicatos, et contumaciores Peccantes jubendi a *patria exulare*; quod opitulante brachio, ut ajunt, saeculari; cum *Nestorio* aliisque factum est. Mos hic pluribus Canonibus postea, est confirmatus. (*Canone* 3. *Caus.* 3. *quaest* 5.) atque alicubi nunc etiam in Foro Ecclesiastico usurpatus aliquando deprehenditur.

Liber Secundus Explicit.

Sequitur quod Auctor postmodum senserit de poena mortis, ut praemonitum fuit in Not. 1. Cap. X. p. 185. hujus Voluminis.

CAPUT IX.

An, et quatenus possit, debeatque poena Mortis infligi.

§. I.

Praemonitum, Divisio.

1. Duplex hoc Capite proponitur quaestio *juris* altera, altera *facti*, et quidem salebrosissima utraque, maximique in Criminali Jurisprudentia momenti. Cum autem nostra memoria ambus operoso labore, aerique discrepantia opinionum, recentiores fere omnes Juris publici, rerumque criminalium Scriptores pertractaverint, proinde visum est Nobis ab iis discutiendis usque adhuc esse abstinendum. Sed quoniam non leviter nunc ille deferbuit contentionum aestus, ideo in hac novissima, coeterisque anterioribus hujus nostri Operis pleniori absolutiorique editione, ad easdem attingendas quaestiones Nos quoque sumus adducti; (1) ut morem iis gereremus, qui id a Nobis tandem ali-

---

(1) Quo primum tempore alter hic a me adornatus evulgatusque Liber est Elementorum Juris Criminalis, tanti me esse non existimabam, ut tot inter magni nominis Scriptores secum vehementer digladiantes in scenam ego prodirem, neque ingenio iis fortasse par, neque doctrina. Ut ergo prudenter periculum omne declinarem, ab arte Rhetorica praesidium mihi comparavi eo brevi Capite exarato, quod in omnibus legitur praeteritis nostri hujusce Operis editionibus.

quando fieri vel enixe petebant, vel vehementer exoptabant. Nec tamen dissimulandum reor sollicito Nos esse animo, et non sine trepidatione hujusmodi aggredi tractationem propter lubricam disquirendarum rerum indolem, summamque difficultatem. (1)

2. Quaestio prima an possit poena mortis infligi, tota *in jure* versatur: quaerendum scilicet jus sit nec ne criminum Reos morte puniendi: Qua quidem in quaestione ita secum pugnant Scriptores, praesertim qui recenter de ea disputarunt; ut non modo non cohaerentia inter se dicant, sed maximè disjuncta, atque contraria. Nam alii jus esse mortis indicendi, atque irrogandi viriliter tuentur; contra ab aliis id mordicus impugnatur. Quorum ne igitur pro certa

---

(1) Duo et alibi saepe, et praesertim hoc loco perpetuus Censor noster *De-Ferrante* Nobis objicit peccata (Not. 84.). Non enim Nos cohaerentes esse ipse authumat in ponendis principiis, nec iisdem firmiter insistere a se demonstratum contendit praecedentibus suis adnotationibus (*a* 4. *usque ad* 10.) Utrum id ita se habeat cautus Lector, perspicaxque dijudicabit. Ego quidem non mihi me videor, sed ipsumet sibi (*cit. loc.*) patule, frequenterque contradicere arbitror. Tum verò idem Censor, *nimios* Nos esse redarguit in iis, quae sentimus, *nescirique* cujus sententiae simus ut de *Baelio* (impudenti sit venia comparationi) *cujusnam sit Religionis.* Equidem id semper prae me tuli docendo, scribendoque scilicet, ut cecinit Ille; *libera animi sensa profari.* Quod si aliquando haerere visus sim, nec quid sentirem fidenter efferre, id evenit, quod ita nonnulla sunt obscura, nutantia, et utramque in partem inflexa; ut arduissima, et quandoque non possibilis res sit aliquid certi de iis et absque ulla haesitatione depromere atque statuere.

erit habenda sententia, quorum praeferenda, sequendaque opinio? In hoc tam dubio, acrique conflictu operae praetium est primo loco quibus potissimum fundamentis discrepantes opiniones, contrariaeque innitantur sententiae breviter enucleare, ut quis quantum unaquaeque ponderis habet possit dijudicare.

§. II.

1. Principio communis receptissimaque opinio fert Reos morte etiam puniendi jus fasque esse, ac proinde justè civilibus Legibus indici, legitimeque a Publica Potestate mortis poenam irrogari. At hujusce originis juris, ejusque exercendi facultatem non aeque omnes opinionis illius Adsertores, sive veteres, sive recentiores ab eodem fonte derivant, nec iisdem istius modi jus censent sive fundamentis inniti, sive rationibus posse comprobari. Plures, ut controversiam quamcumque uno velut ictu praeciderent, jus poenam mortis infligendi non inter homines proditum, sed a DEO ipso, supremo vitae hominum Domino, voluerunt civilium Societatum Rectoribus esse communicatum. Perspectius egisse videntur, qui sic exorsi sunt rem enucleare. Civilis nulla Societas constitui, constituta perseverare potest absque Publica Potestate, in quam cura incumbat, et cui inhaereat obligatio tam externae Civitatis tutelae, quam internae prospiciendi Civium securitati: Atqui hujuscemodi et curae subeundae et obligationi implendae impar prorsus ea foret, nisi jus sibi inesset, rationesque suppeterent utroque officio fungendi. Externae igitur Civitatis tutelae ut vacat Publica Potestas

prospicere, jus habet justum Bellum gerendi, quo hostium retundantur injuriae, injustaeque eorum aggressiones propulsentur, cogendique Cives ad arma capessenda, defendendam Patriam hostilesque conatus reprimendos, pro interna autem Civium securitate tutanda jure polleat necesse est Publica Potestas indicendi poenas, irrogandique Civibus facinorosis; ne audeant ipsi rursus alienam laedere securitatem, atque ut salubri exemplo poenarum coeteri terrefacti a domestica Civium pace perturbanda averruncentur. Ac siquidem ad externam Civitatis securitatem custodiendam Publica Potestas jure pollet cogendi Cives, ut in periculosa maneant statione, pugnent cum hostibus, excipiant vulnera et morti etiam oppetendae se objiciant; ita jus easdem habet poenas pro tuitione internae securitatis ad mortem usque criminosorum Civium porrigendi, si id expedire communi saluti, et necessarium fore videatur gravium delictorum comprimendae licentiae, reorumque audaciae refroenandae.

§. II.

Prosequutio.

Nequaquam porro juri Publicae Potestatis mortem Delinquentibus in poenam indicendi Cives refragari posse sequeretur ex iis quae posita sunt supra. Nimirum, si necessitas postulet, ut pro compescendis gravibus delictis Publica Potestas ad mortem usque poenas in Reos protendat, jam quoniam quicumque vivit in Civili Societate gaudetque commodis inde sibi obvenientibus, oportet ut incom-

modis quoque subjiciatur: et quicumque vult finem intelligitur et media velle quibus sine finis obtineri nequiret. Et siquidem poena mortis, jam ejus subeundae obligationem iniisse, eoque magis quod suo facto nempe delinquendo ejus obligationem contraxit et facto quidem, a quo liberum prorsus erat sibi abstinere, adeoque in mortis poenam minime incidere, quia amplius ei jus sit vim vi repellere.

INDEX
RERUM PRAECIPUARUM
QUAE IN HOC SECUNDO VOLUMINE CONTINENTUR.

A

B

C

D

F

G

H

I

L

M

N

O

P

FINIS

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendissimo Pat. Sac. Palatii Apostolici Magistro.

Cand. M. Frattini Arch. Philip. Vicesg.

IMPRIMATUR

Fr. Philippus Anfossi Sacri Palatii Apost. Mag.

PREFAZIONE

AGLI ELEMENTI DI MATEMATICA.

1. La Matematica è una disciplina, che ha per oggetto la quantità: e tutte le scienze, che le proprietà, ed i rapporti considerano delle quantità, si devono alla Matematica riferire. Così la Meccanica, l'Astronomia, l'Ottica, ed altre simili scienze altro non sono, che l'applicazione della Matematica a diversi particolari oggetti.

2. Chiamasi quantità tutto ciò, che può fingersi, od è di parti realmente composto, ed è capace di aumento, o di diminuzione. Le parti poi delle quantità possono immaginarsi o discrete, o continue: vale a dire o separate, o unite fra di loro. Per esempio un mucchio di arena è composto di parti discrete, e di parti continue un bastone. La quantità, che ha parti discrete espresse per numeri, forma l'oggetto dell' Aritmetica, e della Geometria quella, che le ha continue.

3. Da ciò apparisce, che l'Aritmetica, e la Geometria abbracciano tutte le matematiche discipline. Tratteremo noi brevemente di ambedue, accennandone le idee primarie, e la spiegazione di quei principj, che si stimeranno più necessarj ai nostri usi particolari.

Prezzo del Secondo Tomo Paoli 5.